

ISSN 2616 - 8944

ДОНИШКАДАИ ДАВЛАТИИ ФАРҲАНГ ВА САНЪАТИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА

ФАРҲАНГ ВА САНЪАТ

ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ ИМЕНИ МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ

КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО

TAJIK STATE INSTITUTE OF CULTURE AND ARTS
NAMED AFTER MIRZO TURSUNZODA

CULTURE AND ART

№4

ДУШАНБЕ -2019

ДОНИШКАДАИ ДАВЛАТИИ ФАРҲАНГ ВА САНЪАТИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Сармуҳаррир:

Усмонзода Хайридин Усмон - доктори илмҳои фалсафа, профессор, узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ректори Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Муовини сармуҳаррир:

Амиров Раҷабмад - номзоди илмҳои педагогӣ, профессор, ноиби ректор оид ба илм ва робитаҳои байналмилалӣ

АЪЗОИ ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

6D020400 - ФАРҲАНГШИНОСӢ ВА 6D090600 - ФАӢОЛИЯТИ ИҶТИМОӢ - ФАРҲАНГӢ

Бирженюк Григорий Михайлович - доктори илмҳои педагогӣ, доктори илмҳои фарҳангшиносӣ, профессор, мудири кафедраи фаъолияти иҷтимоӣ – фарҳангии Донишқадаи давлатии фарҳанги Санкт- Петербург ба номи Н. К. Крупская

Раҳимов Саъдулло Хайруллоевич - доктори илмҳои фалсафа, мудири шуъбаи фалсафаи фарҳанги Институти фалсафа, сиёсатиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Додхудоева Лариса Назаровна - доктори илмҳои таърих, профессор, мудири шуъбаи мардумишноси Институти таърих, бостониносӣ ва мардумишноси ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мирахмедов Фарҳод Мақсудович - номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент, ноиби ректори Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода оид ба таълим

Латифзода Диловар Назришо - доктори илмҳои педагогӣ, профессор, мушовири ректори Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов

Сафаралиев Бозор Сафаралиевич - доктори илмҳои педагогӣ, профессор, мудири кафедраи робитаҳои байналмилалӣ Донишқадаи давлатии фарҳанги Челябинск

Ҳалимов Неъматулло - номзоди илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи фарҳангшиносӣ ва осорхонаишноси Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

6D041600 - САНЪАТШИНОСӢ (МУСИҚӢ, ТЕАТР, КИНО, САНЪАТИ ТАСВИРӢ, РАҚС, ХОРЕОГРАФИЯ)

Низомов Аслиддин Низомович - доктори илмҳои санъатиносӣ, и.в. профессори кафедраи таърих ва назарияи мусиқии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Улмасов Фирӯз Абдушукуровиҷ - доктори илмҳои санъатишиносӣ, дотсенти кафедраи таърих ва назарияи мусиқии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Абдурашидов Абдували - номзади илмҳои санъатишиносӣ, дотсенти кафедраи таърих ва назарияи мусиқии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Нарзуллоев Баҳрулло Хайруллоевич - номзади илмҳои педагогӣ, ноиби ректори Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода оид ба корҳои эҷодӣ

Одинаев Бахтиёр Эмомалиевич - номзади илмҳои таърих, дотсент, ноиби ректори Донишқадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон оид ба илм ва корҳои эҷодӣ

Таваров Муҳамадулло Султоновиҷ - номзади илмҳои таърих, муаллими калони кафедраи маҳорати актёрии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Қличева Назокат - сармутахассиси Пажӯҳишигоҳи илмӣ-таҳқиқотии фарҳанг ва санъати Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

6D091000- ИТТИЛООТӢ - КИТОБДОРӢ ВА 6D050400 - ЖУРНАЛИСТИКА

Муҳиддинов Сайдали Раҷабовиҷ - доктори илмҳои таърих, профессор, декани факултаи таърих ва муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон

Холов Бозорбой Сайфуллоевич - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, декани факултаи китобдорӣ ва иттилоотишиносӣ Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Шосаидзода Сафар Ҳасан - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, ёвари ректори Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи С. Улугзода

Нуралиев Абдусаттор Нуралиевич - доктори илмҳои филология, профессори кафедраи назария ва таърихи журналистикаи Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон

Муъминҷонов Зулфиддин - номзади илмҳои филология, дотсент, мудири кафедраи журналистикаи телевизиони Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Масъулони чоп:

Рӯзиев Додочон

Раҳмонов Абдусаттор

Таҳриру такмили матнҳо:

Азизова Ширинмоҳ

Холов Меҳриддин

ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ ИМЕНИ МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор:

Усмонзаде Хайридин Усмон - доктор философских наук, профессор, член-корреспондент Академии наук Республики Таджикистан, ректор Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Заместитель главного редактора:

Амиров Раджабмад - кандидат педагогических наук, профессор, проректор по научной работе и международным отношениям.

ЧЛЕН РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

6D020400 - КУЛЬТУРОЛОГИЯ И 6D090600 - СОЦИАЛЬНО - КУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Бирженюк Григорий Михайлович - доктор педагогических наук, доктор культурологии, профессор, заведующий кафедрой социально-культурной деятельности Санкт - Петербургского государственного института культуры имени Н. К. Крупской

Рахимов Садулло Хайруллоевич - доктор философских наук, заведующий отделом философии культуры Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан

Додхудоева Лариса Назаровна - доктор исторических наук, профессор, заведующая отделом этнографии Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониш Академии наук Республики Таджикистан

Мирахмедов Фарход Максудович - кандидат педагогических наук, доцент, проректор по учебной работе Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Латифзаде Диловар Назришо - доктор педагогических наук, профессор, советник ректора Таджикской национальной консерватории имени Т. Саттарова

Сафаралиев Бозор Сафаралиевич - доктор педагогических наук, профессор, заведующий отделом международных отношений Челябинского государственного института культуры

Халимов Негматулло - кандидат педагогических наук, доцент кафедры культурологии и музееведения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

6D041600 - ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ (МУЗЫКА, ТЕАТР, КИНО, ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО, ТАНЕЦ, ХОРЕОГРАФИЯ).

Низомов Аслиддин Низомович - доктор искусствоведения, и.о. профессора кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Ульмасов Фируз Абдушукурович - доктор искусствоведения, доцент кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Абдурашидов Абдували - кандидат искусствоведения, доцент кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Нарзуллоев Бахрулло Хайруллоевич - кандидат педагогических наук, проректор по творческой работе Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Одинаев Бахтиёр Эмомалиевич - кандидат исторических наук, доцент, проректор по науке и творческой работе Таджикского государственного института изобразительного искусства и дизайна

Таваров Мухамадулло Султонович - кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры актёрского мастерства Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Клычева Назокат - главный специалист Научно - исследовательского института культуры и искусств Министерства культуры Республики Таджикистан

6D091000 - ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО И 6D050400 - ЖУРНАЛИСТИКА

Мухиддинов Сайдали Раджабович - доктор исторических наук, профессор, декан факультета истории и международных отношений РТСУ

Холов Бозорбой Сайфуллоевич - кандидат педагогических наук, доцент, декан факультета библиотечно-информационной деятельности Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Шосаидзода Сафар Хасан - кандидат педагогических наук, доцент, помощник ректора Таджикского государственного института языков имени С. Улугзаде

Нуралиев Абдусаттор Нуралиевич - доктор филологических наук, профессор кафедры теории и истории журналистики РТСУ

Муминджонов Зулфиддин - кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой журналистики телевидения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

**Ответственные
за подготовку к печати:**

**Рузиев Додожон
Рахмонов Абдусаттор**

Редакция и корректура:

**Азизова Ширинмох
Холов Мехриддин**

TAJIK STATE INSTITUTE OF CULTURE AND ARTS NAMED AFTER MIRZO TURSUNZODA

EDITORIAL BOARD

Chief Editor:

Usmonzoda Khairidin Usmon - Doctor of philosophical sciences, professor, member of scientific Council of the AS RT, Rector of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Deputy editor in chief:

Amirov Rajabmad: - candidate of pedagogical sciences, professor vice rector in science affairs and international relationship

MEMBER OF THE EDITORIAL BOARD:

6D020400 - CULTUR STUDIES AND 6D090600 - SOCIO- CULTURAL ACTIVITIES

Birzhenuk Gregory Michailovich - Doctor of pedagogical sciences, Doctor of culture studies sciences, professor, head of the social and cultural activities department of the St. Petersburg State Institute of Culture named after N. K. Krupskaya

Rahimov Saadullo Khairulloevich - Doctor of philosophical sciences, head of the philosophy and culture department of the Institute of Philosophy, Political science and Law, named after A. Bahouddinov of the AS RT

Dodkhudoeva Larisa Nazarovna - Doctor of historical sciences, professor head of the ethnography department of the Institute of History, archeology and ethnography named after Ahmadi Donish of the AS RT

Mirakhmedov Farhod Maqsuddinovich - candidate of pedagogical sciences, docent, Vice Rector in study affairs of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Latifzoda Dilovar Nazrisho - Doctor of pedagogical sciences, professor adviser Rector of the Tajik National Conservatory named after T. Sattorov

Safaraliev Bozor Safaralievich - Doctor of pedagogical sciences, head of the International relationship department of Chelyabinsk State Institute of Culture

Halimov Nematullo - candidate of pedagogical sciences, docent of the department of the culture studies and museum management of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

6D041600 - ART STUDIES (MUSICAL, THEATRICAL, GRAPHIC, DANCING, CINEMATOGRAPHY)

Nizomov Asliddin Nizomovich - Doctor of Art sciences, professor assistant of the department of History and theory of music of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Ulmasov Firuz Abdushukurovich - Doctor of Art studies, docent of the History and theory of music department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Abdurashidov Abduvali - candidate of Art studies, docent of the History and theory of music department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Narzulloev Bahrullo Khairulloevich - candidate of pedagogical sciences vice Rector in creative affairs of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Odinaev Bakhtiyor Emomalievich - candidate of historical sciences, docent vice Rector in science and creative affairs of the Tajik State Institute of Graphic arts and design

Tavarov Muhamadullo Sultonovich - candidate of historical sciences, senior teacher of the acting art department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Qilicheva Nazokat - head specialist of the Institute of Scientific and Research of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

6D091000 - INFORMATION AND LIBRARY BUSINESS AND 6D050400 - JOURNALISM

Muhiddinov Saidali Rajabovich - Doctor of historical sciences, professor dean of the History and International relationship faculty of the RTSU

Kholov Bozorboi Saifulloevich - candidate of pedagogical sciences, docent, dean of the librarianship and booking management faculty of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Shosaidzoda Safar Hasan - candidate of pedagogical sciences, assistant Rector of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda

Nuraliev Abdusattor Nuralievich - Doctor of philosophical science, professor of the department of theory and history of journalism of the RTSU

Muminjonov Zulfiddin - candidate of philological sciences, docent head of the television journalist department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

**Responsible for
preparation for
printing:**

**Ruziev Dodojon
Rahmonov Abdusattor**

Editing and corrector:

**Azizova Shirinmoh
Kholov Mehriddin**

МУНДАРИЧА

ФАРҲАНГШИНОСӢ ВА ФАӢОЛИЯТИ ИҶТИМОӢ - ФАРҲАНГӢ

Усмонзода Х.У.	Самтҳои таҳаввули ҳамкориҳои байнифарҳангии кишварҳои ИДМ дар шароити муосир.....	17
Солеҳов М. О.	Гиромидошти фарҳанги хонаводагӣ аз диди Ҳаким Саной.....	18
Нуров Н. П.	Сарнавишти фарҳанги миллӣ дар шароити бархӯрдҳои сиёсӣ ва тамаддунӣ.....	23
Умедов М. Х.	Таҳлили ҷанбаҳои иҷтимоӣ - фарҳангии андешаи таҳаммулпазирӣ дар ҷаҳонбинии Ағтор ва Румӣ.....	38
Солиҳов М.	Масъалаҳои ташаккули фарҳанги эстетикӣ хонандагон дар илмҳои педагогӣ.....	39
Зокиров С. И.	Ташаккули тарбияи эстетикӣ омили рушди фарҳанги маънавӣ....	45
Чалолов Б.Ф.	Мақсад ва роҳҳои асосии ташкили экспозитсия дар осорхона. ..	52

САНӢАТШИНОСӢ (МУСИҚӢ, ТЕАТР , КИНО, САНӢАТИ ТАСВИРӢ, РАҚС, ХОРЕОГРАФИЯ)

Одиназода Б. И., Ҳамроҳонова Ш. А.	Таърих ва инкишофи санъати гачкорӣ дар меъморӣ даврони Темурӣ (асрҳои XIV-XV).....	58
Собир Қ. Н.	Нақши Фаррух Қосим дар рушди драматургияи тоҷик.....	65
Гулназаров С. Б.	Дар бораи баъзе мушкилоти рушди маълумоти касбии мусиқӣ дар Тоҷикистон (солҳои 90 - уми асри XX).....	75
Саидҳомидов С. С.	Ҳамбастагии мусиқӣ бо адабиёт ва нақши он дар рушди такомули мусиқии халқи тоҷик.....	76
Собир Қ. Н., Розиқов Т.	Масъалаҳои ташаккули фарҳанги донишҷӯёни соҳаи актёрӣ ва нақши театр дар ҳаёти маънавии онҳо.....	85
Қудратова Б. А.	Номвожаҳои мусиқӣ дар осори Абдурахмони Ҷомӣ.....	93

ИТТИЛОӢТӢ - КИТОБДӢРӢ ВА ЖУРНАЛИСТИКА

Улмасова З.	Истифодаи сарчашмаҳои таърихӣ дар романи «Ориёно-1. Ҳасрати Зардушт».....	105
АттӢев Ш. Ш.	Ташаккули журналистикаи сиёсӣ дар шароити Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	107

ОГЛАВЛЕНИЕ

КУЛЬТУРОЛОГИЯ И СОЦИАЛЬНО – КУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Усмонзода Х.У.	Векторы трансформации межкультурных взаимодействий стран СНГ в современных условиях.....	11
Солехов М. О.	Культура семейных отношений во взглядах Хакима Санои... ..	21
Нуров Н. П.	Судьба национальной культуры в контексте политического и цивилизационного столкновения.....	28
Умедов М. Х.	Анализ социокультурные аспекты идеи толерантности в мировоззрение Аттара и Руми.....	30
Солихов М.	Вопросы формирования эстетического вкуса у учащихся в педагогической науке.....	43
Зокиров С. И.	Формирование эстетического воспитания-важный фактор развития духовной культуры.....	50
Джалолов Б. Ф.	Цель и основные пути создания экспозиции в музее.....	57

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ (МУЗЫКА , ТЕАТР, КИНО, ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО, ТАНЕЦ, ХОРЕОГРАФИЯ)

Одиназода Б. Э., Хамрохонова Ш. А.	История и развитие лепного искусства в архитектуре эпохи Темуридов (XIV-XV вв).....	64
Собир К. Н.	Роль Фарруха Косима в развитии таджикской драматургии.....	68
Гулназаров С.	О некоторых проблемах развития профессионального музыкального образования в Таджикистане (90-е годы XX века)...	70
Саидхomidов С. С.	Взаимосвязь музыки с литературой и его роль в развитии музыки таджикского народа.....	84
Собир К. Н., Розиков Т.	Вопросы формирования культуры у студентов сферы актёрского искусства и роль театра в их духовной жизни.....	91
Кудратова Б. А.	Музыкальные термины в поэзии Абдурахмана Джами.....	98

ИНФОРМАЦИОННО - БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО И ЖУРНАЛИСТИКА

Улмасова З.	Использование исторических источников в романе «Ариана-1. Скорбь Заратустры».....	100
Аттoев Ш. Ш.	Развития политической журналистики в условиях государственной независимости Республики Таджикистан.....	110

CONTENTS

CULTUROLOGY AND CULTURAL ACTIVITIES

Usmonzoda Kh. U.	Vectors of transformation of intercultural cooperation of CIS in modern condition.....	17
Solehov M. O.	The culture of family relationships in the views of Hakima Sanoi.....	21
Nurov N. P.	The fate of national culture in the face of political and cultural clashes.....	29
Umedov M. H.	Analysis of sociocultural aspects of the idea of tolerance in the worldview of Attara and Rumi.....	38
Solehov M.	The problem of the formation of aesthetic taste of students on pedagogical science.....	43
Zokirov S. I.	Formation of aesthetic education as a factor of development of spiritual culture.....	51
Jalolov B. F.	The purpose and main ways of creating an exhibition in the museums..	57

ART STUDIES (MUSIC, THEATER, CINEMA, FINE ART, DANCE, CHOREOGRAPHY)

Odinasoda B. E., Khamrokhonova S. A.	The history and development of stucco-work art in architecture of the Timurid (era XIV-XV).....	64
Sobir K. N.	Farrukh Kosom's role in development of tajik dramaturgy.....	68
Gulnazarov S. B.	About some problems of professional development music education in Tajikistan in the (90s year of the XX century).....	75
Saidhomidov S. S.	Interconnection of muzic with literature and its role in improvement of tajik people music.....	84
Sobir K. N., Roziqov T.	The problems of forming of the student's culture of the acting sphere and the role of the theater in their spiritual life.....	91
Kudratova B. A.	Musical terms in poetry of Abdurahmoni Jomi.....	98

INFORMATION AND LIBRARY BUSINESS AND JOURNALISM

Ulmasova Z.	Using of historical sources in the novel by "Aryana-1. Sorrow of Zardusht"	105
Attoev Sh. Sh.	The development political journalism inder state independence in the R epublic of Tajikistan.....	111

УДК 008 (574/ 575)

ВЕКТОРЫ ТРАНСФОРМАЦИИ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ СТРАН СНГ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Усмонзода Х.У.

Таджикский государственный институт культуры и искусств имени
Мирзо Турсунзаде

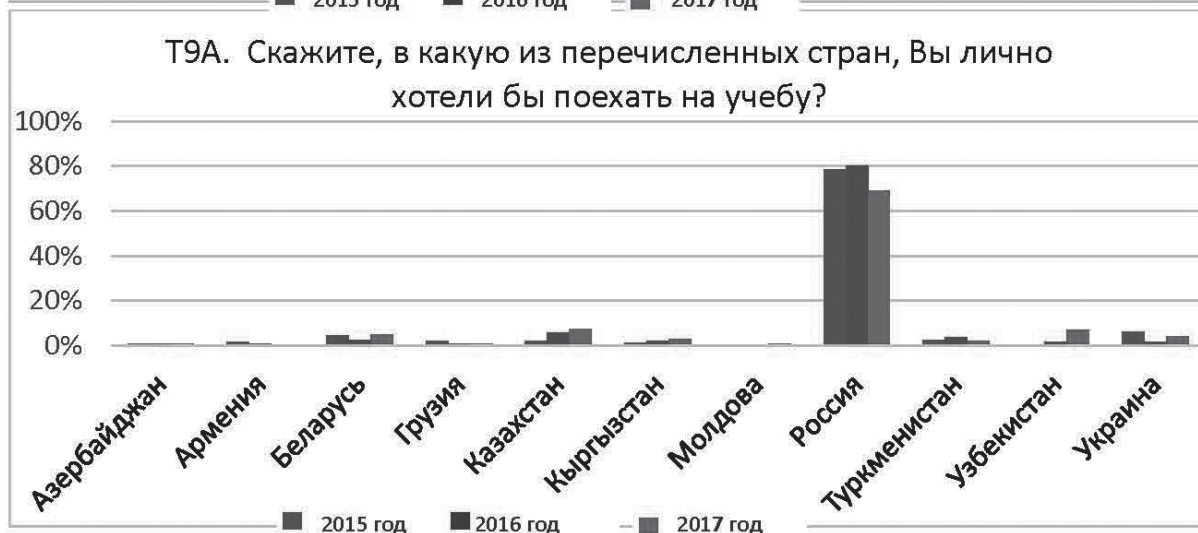
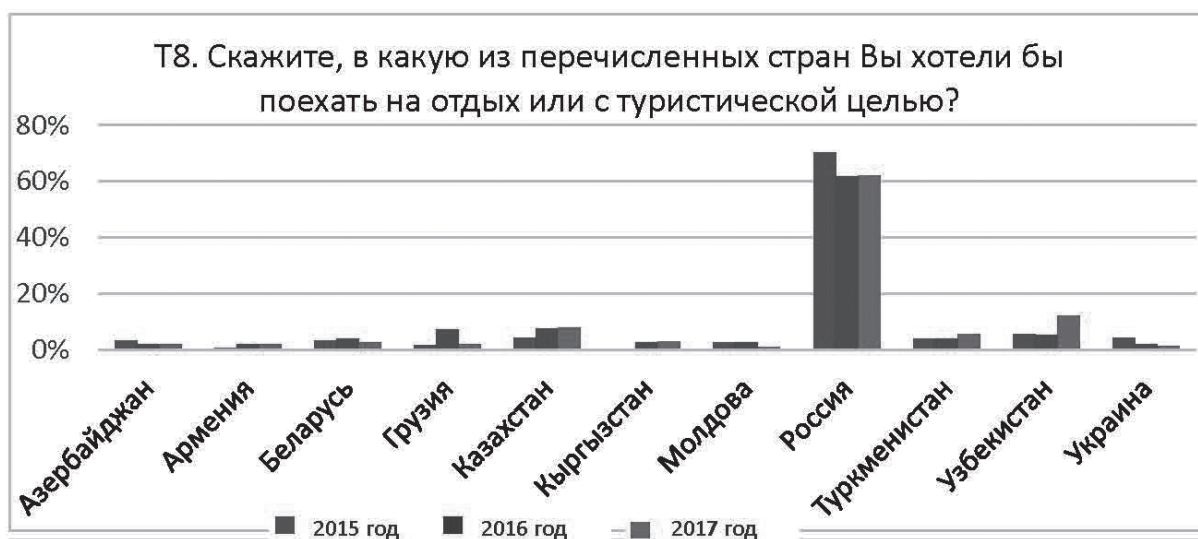
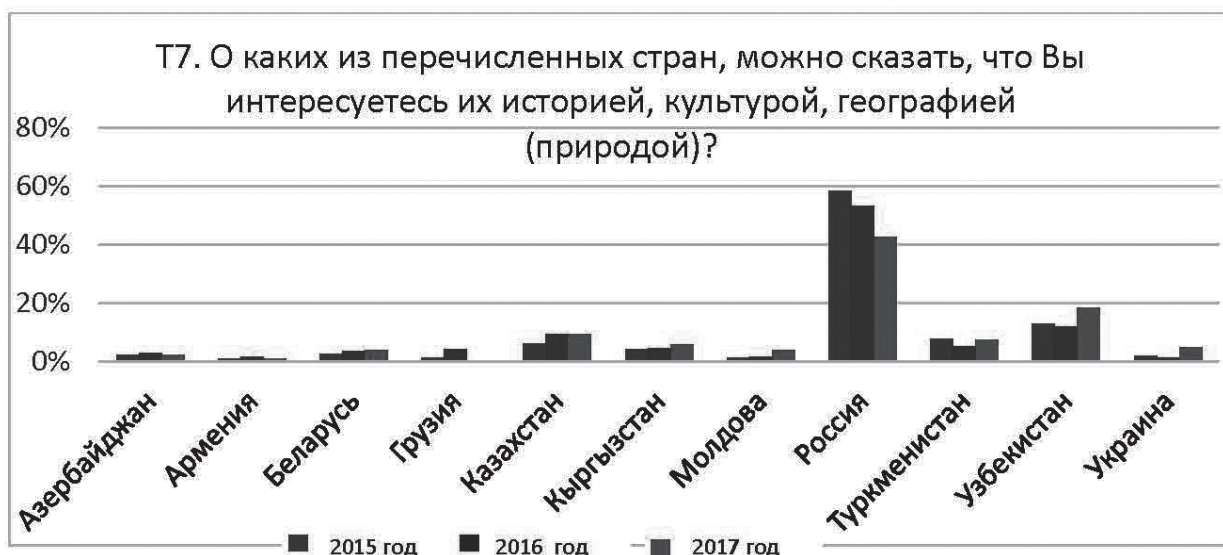
Взаимодействия различных обществ на современном этапе их развития, ввиду многообразных факторов становятся все более тесными и интенсивными, что соответственно накладывает свой отпечаток и на их социокультурную жизнь. Хотя нельзя исключать и проявление отдельных явлений, случаев, когда некоторые слои культуры этих обществ тем временем меньше включаются в трансформационный поток современных цивилизаций (очаг традиционности). В данном процессе интенсивно образуются и трансформируются социальные реальности, построенные на разнообразных дискурсивных практиках людей. Примечательно, что если иметь ввиду таджикистанское общество, то в данный процесс вовлечено не только население крупных городов, но и жители даже самых отдаленных уголков страны, что даёт некоторым исследователям основание оперировать для обозначения данного явления термином «расширение границ социальности человека». Мы можем наблюдать в последние годы и интенсивное вовлечение таджикистанского общества в орбиту такого социокультурного взаимодействия со странами СНГ. На это, наряду с многими факторами повлияла также и распространенность коммуникативных технологий и механиз-

мов конструирования социальности нашего общества в силу активизировавшейся в годы независимости пространственной мобильности населения, в первую очередь миграции. Высокая активность населения в данном направлении повышается осознанием ими необходимости понимания социокультурной реальности других обществ и определения своего места в ней.

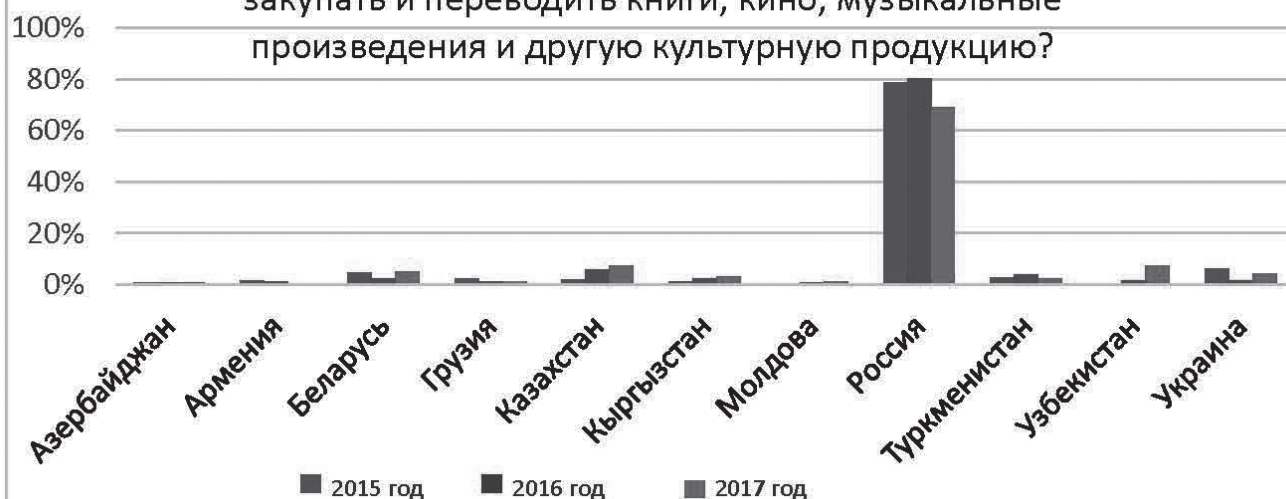
Поэтому отрадно, что наряду с налаживанием интенсивных двухсторонних политических и экономических отношений РТ со странами СНГ все попытке содействия стремлениям народов понять друг друга, выстроить конструктивную систему коммуникации тоже занимают важное место. Необходимо подчеркнуть, что в некоторых случаях динамика культурного сотрудничества РТ с отдельными странами СНГ стоит на более высоком уровне по сравнению с другими сферами взаимного сотрудничества. Данная практика стимулирует интерес населения к достижениям культуры других народов и стремление активно интегрироваться в культурное пространство СНГ. Это показывает и результаты изучения общественного мнения по вопросу, касающимся межкультурных взаимодействий.

Результаты опроса по вопросам, касающимся межкультурным взаимодействиям, можно представить следующим образом:

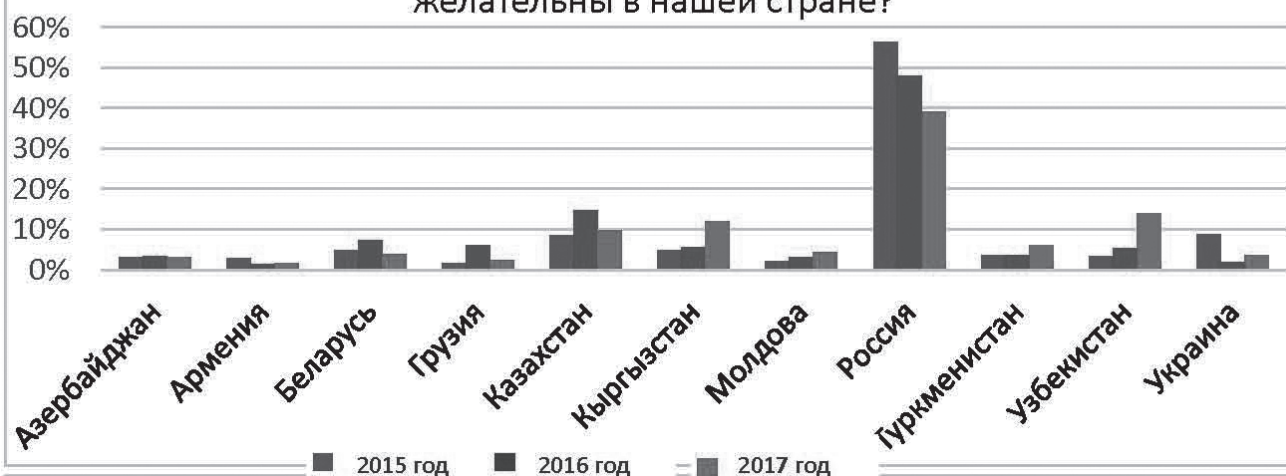
Результаты ЕМ, N=700 для каждого года, возраст 15-35:

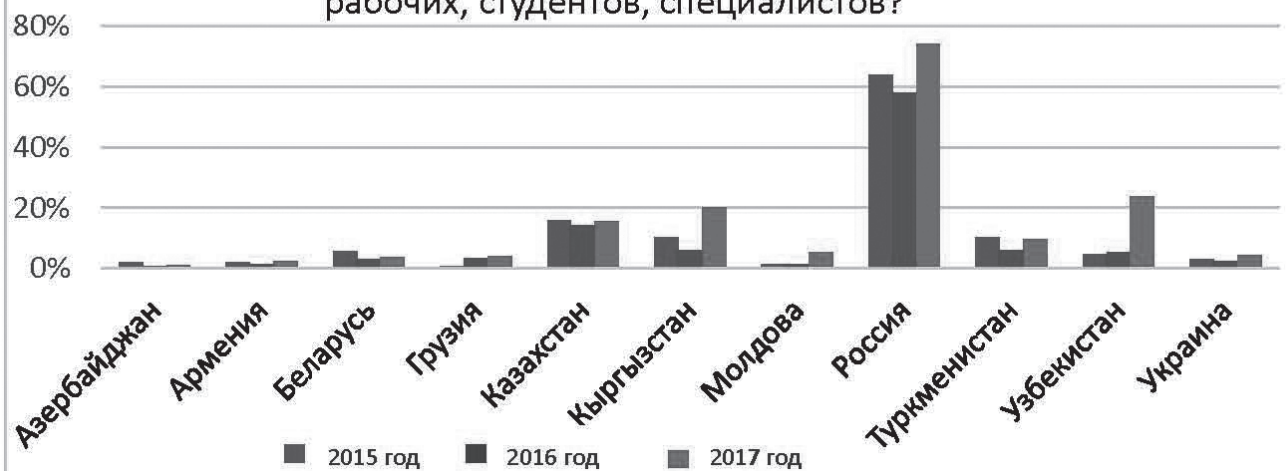
T12. Как Вам кажется, из каких стран надо больше приглашать в нашу страну артистов, писателей, художников, закупать и переводить книги, кино, музыкальные произведения и другую культурную продукцию?

T13. Приезжающие туристы из каких стран были бы желательны в нашей стране?

T14. А из каких стран был бы желателен приезд в нашу страну для работы или учебы временных и постоянных рабочих, студентов, специалистов?

Приведенные данные свидетельствуют о том, что сегодня изменения, сопутствующие социально-политическими процессами в странах евразийского региона, ставят свой отпечаток и в их представлений о формах налаживания диалогового характера культурного сотрудничества с другими странами и между собой. Если раньше в качестве проводников такого диалога чаще в их представлениях выступали только поиск соприкосновения экономических интересов и потребностей, то сегодня они дополняются поиском точки налаживания также и интенсивных культурных, научных и образовательных связей. Имеющиеся трудности на этом пути постепенно преодолеваются. Например, если раньше один из основных причин трудностей

полноценного налаживания диалога на основе культурного взаимодействия среди стран региона вытекало из следуемого национальными государствами принципа достижения соответствия культурных артефактов основам государства-нации [1, с. 42], и формируемой ей содержание национального самосознания, то сегодня возрос интерес людей к расширению своих знаний о состоянии культурной жизни друг друга [2, с. 5].

Поэтому после предпринятых шагов в направлении осмысления потенциала поликультурного и мультиязычного общества эти страны выступили на путь активного осуществления других основополагающих механизмов обеспечения продуктивного социокультурного

взаимодействия. Реализация этих основ осуществлялась путем привлечения культурных артефактов, призванных не только легитимизировать идентичность государствообразующих этносов, но и способствовать налаживанию взаимо-действий с другими странами региона. Поэтому в последние годы следуемые странами региона форм налаживания взаимодействий приобрели другую черту и сегодня реализуемые ими культурное сотрудничество основывается на уважении достоинства и ценности каждой культуры. Для РТ плодом такого формата культурного сотрудничества стали теперь регулярные визиты и выступления творческих коллективов Республики Узбекистан на наших сценах и наоборот [3, с. 33].

Таким образом, заинтересованность и поддержка широкого круга населения стран СНГ в необходимости укрепления культурных связей смогла устранить иногда признаки появления культурного изоляционизма и обеспечения интенсивного и межкультурного общения различных народов [4, с. 10]. Известно, что это была нелегкая задача, однако благодаря исторически накопленному опыту в довольно короткое время были положены нормативно-правовые основы культурного сотрудничество, были созданы ряд общественных организаций и учреждений, которые сыграли важную роль на пути систематического и целенаправленного формирования общекультурного пространства на просторах СНГ. Основополагающие основы приоритетов культурного сотрудничества стран СНГ в спектре гуманитарных связей специально уместено в третьем параграфе Ус-тава СНГ, где подчеркивается, что сотрудничество всегда чтит культурные особенности и своеобразие составленных его народов и уделяет особое внимание развитию и защите их культурных наследий. Одновременно подчеркивается, что целью развития культурного сотрудничества стран СНГ является создание общего пространства в области культуры, науки,

образования, туризма, коммуникации и т.д. [4, с. 10-11].

Одним из важнейших нормативно-правовых актов, закрепляющий культурное сотрудничество стран СНГ стало принятие документа под названием «Соглашение по сотрудничеству в области культуры» подписанное 15 мая 1992 года в Ташкенте. Этот документ стал основополагающим в деле формирования общекультурного пространства, предусматривая сотрудничество в сфере музыкального искусства, театра, изобразительного искусства, кино, телевидения, библи-отечного дела, музея, защиты и рации-онального использования культурно-исторического наследия и т. д.. Основное содержание этого и других последующих принятых актов постепенно создали предпосылки для разработки и принятия концепции, охватывающей сотрудничество стран-членов СНГ, которая была принята в мае 2011 года. Затем на этом основании была принята программа сотрудничества в направлении культурного обмена под названием «Основные меры по сотрудничеству стран СНГ в области культуры на 2016-2020 годы. Это программа была принята 29-мая 2015 года в Республике Казахстан.

Республика Таджикистан всегда являлась активным партнером, участником этих действий. Участие и роль республики Таджикистан наряду с другими странами-членами СНГ в реализации гуманитарно-культурных мероприятий весьма огромна. Инициативу проведения нескольких мероприятий в этом направления в последние годы проявила также Таджикский государственный институт культуры и искусств имени М.Турсунзоде на уровне международного сотрудничества стран СНГ. Здесь, мне особенно хотелось бы упомянуть проведение международного фестиваля органной музыки под названием «Волшебные звуки органа» в мае 2017 года, проведение Дней ВГИК в Таджикистане в этом году, выступление ТГИКИ и в Ассоциации

вузов культуры и искусств стран Евразии, проведение международного фестиваля короткометражных студенческих филь-мов под названием «Капли» в марте 2019 года. Вышеприведенные примеры свидетельствуют о высоком уровне культурного сотрудничества стран СНГ, которые требуют глубокого изучения и исследования. Так как перемены, происходящие сегодня в сфере культуры этих стран, адекватно, и часто опережающим образом, отражают изменения в различных областях их общественной жизни. Поэтому в таких случаях задача интеллектуалов независимого от того, что и они сами тоже в большинство случаев погружены в инициирование, творение этих изменений, заключается в проявлении стремлений к пониманию истоков и назначений подобных перемен, чтобы тем самым современность приобретала смысл и стала более комфортной как для современников, так и для последующих поколений. В этом аспекте накопленные нами в ходе социологических исследований факты из опыта различных постсоветских обществ свидетельствуют о том, что иницируемые

в культуре инновации по своему темпу и предназначению указывают, прежде всего, на необходимость соблюдения преемственности и тем самым вытекают из задачи сохранять, аккумулировать и развивать все достигнутое на качественно новом уровне. Поэтому, если с этой точки зрения посмотреть на изменения, происходящее в архитектурном облике города Душанбе, то нетрудно заметить, что взоры иницируемых в нем сегодня инноваций устремлены на сохранение связи времен, передачи национального колорита в строении многих зданий и парков, общественных сооружений и т.д.

Причиной выбора нами в качестве вышеуказанных утверждений архитектурного ансамбля города Душанбе основывается не только на том, что в образующимся вокруг него культурного пространства можно увидеть, что традиции могут активно взаимодействовать друг с другом, наполняться, обогащаться взаимным смыслом и функциональностью, но и в виду того, что город Душанбе выбран культурной столицей СНГ на 2021 год.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Этносы и конфессии на Востоке: конфликты и взаимодействие. - М: МГИМО МИФ РФ, 2005.-576 с.
2. Тишков В.А. Этнология и политика. - М. Наука, 2005 – 384 с.
3. Масъалаҳои рушди фарҳангӣ миллӣ ва ҷаҳонишавӣ дар шароити соҳибистиклолии кишварҳои ИДМ (маҷмӯи мақолаҳо)-ДДФСТ, Душанбе, 2019.-574 с.
4. Акмалова М. А. Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва хусусияти он дар раванди дигаргуниҳои ҷомеа.- Хучанд, 2019.-222 с.

ВЕКТОРЫ ТРАНСФОРМАЦИИ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ СТРАН СНГ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье анализируются вопросы формы и содержания межкультурных взаимодействий стран СНГ в условиях современных вызовов и поиска конструктивных ответов на них. Отмечается, что в этих процессах первостепенное значение приобретает поиск ответов на вопросы касающихся не только сохранения, защиты многообразия и самобытности национальных культур, но также и поиск расширения горизонтов наших знаний о формах и способах их понимания. Эти положения в статье рассматриваются на основе привлечения социологических данных, примеров налаживания культурных связей между различными странами, влияния результатов этих взаимодействий на сферу образования и т.д.

Ключевые слова: культура, взаимодействие, традиции, национальная культура, дискурсы, общественное мнение, образование, диалог, межкультурное общение, культурный изоляционизм.

САМТҲОИ ТАҲАВВУЛИ ҲАМКОРИҲОИ БАЙНИФАРҲАНГИИ КИШВАРҲОИ ИДМ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Дар мақола шакл ва мундариҷаи ҳамкориҳои байнифарҳангии кишварҳои ИДМ дар шароити давлатҳои муосир ва ҷустуҷӯи ҷавобҳои созанда ба онҳо мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Таъкид мегардад, ки дар қаринаи ин равандро на танҳо худ посухҳо ба масоили ҳифзу нигоҳдории гуногунрангӣ ва вижагиҳои фарҳангҳои миллий, балки вусъатбахшии уфуқҳои донишҳои мо оид ба шаклу усули шинохти онҳо низ афзалият пайдо мекунам. Андешаҳои мазкур дар мақола зимни ҷалби маълумоти сотсиологӣ, мисолҳо аз густариши ҳамкориҳои фарҳангӣ миёни кишварҳои гуногун, таъсири ин ҳамкориҳо ба соҳаи маориф ва ғайра мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Калидвожаҳо: фарҳанг, ҳамкорӣ, анъана, фарҳанги миллий, афкори умум, маориф, гуфтугӯ, муоширати байнифарҳангӣ, канорагирии фарҳангӣ.

VECTORS OF TRANSFORMATION OF INTERCULTURAL COOPERATION OF CIS IN MODERN CONDITION

The article considers the form and contents of intercultural cooperation of the Countries of the Independence States in modern condition and searching of constructive answers to them. It is emphasized that in the relationship of these processes are not only the answers to the problems of the protection and conservation of varicolored and peculiarities of national cultures, but expanse of our knowledge directions about form and way of knowing of them, will find advantage. The above mentioned ideas in the article during attraction of sociological information, examples from the development of cultural cooperation between the different countries, influence of this cooperation in the field of education were considered.

Keywords: culture, cooperation, tradition, national culture, common opinion, education, conversation, intercultural communication, individual elimination.

Сведения об авторе: Усмонзода Хайридин Усмон - ректор Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде, доктор философских наук, профессор, член корреспондент Академии наук Республики Таджикистан.

Information about the author: Usmonzoda Khayridin Usmon - Rector of the Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda, Doctor of philosophical sciences, professor, Corresponding member of the Academy of sciences of the Republic of Tajikistan

ГИРОМИДОШТИ ФАРҲАНГИ ХОНАВОДАГӢ АЗ ДИДИ ҲАКИМ САНОӢ

Солеҳов М. О.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Фарҳангу адаби бостонбунёду куҳантаърихи халқҳои тоҷику форс бо манзури фарогирии ақоиду орои дидактикӣ, тарбиявӣ-ахлоқӣ, панду насихатӣ, мавъизатӣ-андарзӣ миёни ҷаҳониён риҷхон дорад. Зеро ҳадаф аз эҷоди калом бадеъ миёни ақвоми тоҷику форс тарбияи инсон маърифат мешавад. Аз ин рӯ, дар фарҳангу адаби ин халқҳо маҳз зуҳури вожаҳои абулфазл, абулахлоқ бесабаб нест. Падидаи мазкурро, хосса, ислом ва баъдтар адабиёти тасаввуфӣ-ирфонӣ тоҷику форс таҳкиму тақвияти махсус эҳдо кард. Фаразан, аз Султон Боязиди Бастомӣ модар об хоҳиш мекунад ва то об овардани ӯ модарро хоб мебарад. Ӯ болои сари модар то бедоршавии вай рост меистад. Чун модар аз хоб меҳезад, писарашро болои сар дида, сабаб меپурсад. Боязид мегӯяд, ки: – Шумо об гуфта будед...

Ба ин монанд мисолҳо дар таърихи адабу фарҳанги мо хеле зиёданд. Аз ҷумла, яке аз бузургтарин симоҳои адабӣ-эҷодӣ шоири ориф Ҳаким Абулмаҷд Маҷдуд ибни Одам Санои Ғазнавӣ аст, ки дар осори адабии хеш оид ба фарҳанги хонаводагӣ ва мушаххасан, доир ба тарбияи фарзандон, камолоти ақлонию ҷисмонӣ онҳо, инчунин, муносибати тарафайни волидайн ба фарзандон ва фарзандон ба волидайн таваҷҷуҳи ҷолиб кардааст. Метавон гуфт, ки Ҳаким Санои доир ба масоили мазкур ҳам дар осори мазҳабӣ-тасаввуфӣ ва ҳам дар асарҳои ғайримазҳабӣ хеш рӯ овардааст. Барои намуна як қазовати ӯро оид ба баромади иҷтимоӣ хеш меорем, ки дар маснавӣ «Корномаи Балх» овардааст. Ӯ мегӯяд:

Падаре дорам аз наҷоди каром,

Аз бузурге, ки ҳаст Одам ном

[10, с. 180].

Дар ин қазоват манзури Ҳаким Санои ғановати моддӣ нест. Ӯ дар ин ҷода ғановати моддиро меъёр намеҳисобад, балки ҳадди баҳодиҳии адиб маънавиёт ва хираду ақл аст.

Зеро Абулбашар ӯ Одам дар таърихи адабиёт ҳеҷ гоҳ намоди дороии моддӣ набуду нест ва ин симои муътабар – Одами муқаддас – ашрафулмахлоқот намоди бузургиву эътибор, шахомату виқор аст.

Ҳаким Санои ифтихор аз хираду фазли падар дорад, зеро падари ӯ хирфаи устодӣ-омузгорӣ дорад ва падари маънавии толибилмон аст ва дар камолоти маънавии наслҳо ҳиссагузор маҳсуб мешавад. Чунончи, оид ба хирфаи падари хеш мегӯяд:

Ҳаст баҳри атои дилбандат,

Падари шаръи ҳар се фарзандат

[10, с. 180].

Мантиқи роиҷ нишон медиҳад, ки муҳотаби адиб соҳибмансаб аст ва дақиқан муҳотаб вазир аст, ки падари адиби ориф ба се фарзанди эшон аз улуи шаръӣ тадрис мекунад.

Дар абёти ғавқ, пеш аз ҳама, меҳри фарзандӣ, падардӯстӣ мазкур мегардад, ки эҷодкор ба ҷо овардааст. Беҳуда нест, ки дар суннати адабии миллии падидаи мазкур решаҳои басо қавӣ дорад ва чун намуна ба қазовати Унсурулмаолӣ Кайковус дар андарз ба писараш омадааст: «Бо падару модари худ чунон бош, ки аз фарзандони худ тамаъ дорӣ, зеро он ки аз ту зояд, ҳамон тамаъ дорад, ки ту аз падар дорӣ, ки масали одамӣ ҳамчун мева аст, модару падар ҳамчун дарахт. Ҳарчанд дарахтро тааххуд беш кунӣ, мева аз вай нақӯтару беҳтар ёбӣ. Ва чун падару модарро ҳурмату озарм беш дорӣ, дуову офарини эшон дар ту асари бештар кунад ва мустаобтар бувад ва ба хушнуди Ҳақ таъоло наздиктар бошӣ...» [6, с. 22].

Албатта, ин осори сирф ахлоқӣ, ки дидактикаи маҳз аст, ба осори Ҳаким Санои бетаъсир нест. Аз ин хотир, адиби ориф дар мусофиратҳо низ дар ёди хонадону пайвандон аст, ки мегӯяд:

Гоҳ бар фарзандгон чун бедилон вола шавем,

Гаҳ зи шиқри хонумон чун ошиқон паҷсмон шавем

[9, с. 415].

Агар дар қазовати фавқ ёде аз хонадон маърифат карда шавад, ҷойи дигар вобаста ба касрати ҳичрон ҳолати рӯҳии адиби ориф басо ҷиддитар шиддат гирифтааст, ки мегӯяд:
*Аз падар в-аз модару фарзанду зан ёд оварем,
З-орзуи он ҷигарбандон ҷигарбирён шавем*
[9, с. 416].

Ҳатто дар ғарибӣ, дар ҳолати дурӣ аз хонадон ӯ волидайн фарзандонро пайваста ба ёд меорад ва лаҳзаҳои ҳузури худро пеши волидайн ёдовар мешавад, ки дар чунин мавридҳо ҳусни баёни адиб ниҳоят ҷолибу ҷаззоб буда, хонандаро басо муассир месозад. Муҳим он аст, ки фарҳанги муносибати адиби ориф ниҳоят самимӣ, сидқӣ, содиқона буда, ҳар кучо ёди фарзанд кунад, ҳатман аз волидайн низ ном мебарару ёдоварӣ мекунад. Чунончи, ӯ мегӯяд:

*На падар бар сар, ки мо дар пеши ӯ нозе кунем,
Не писар дар бар, ки мо аз рӯи ӯ шодон шавем.
Чун руҳи тире бубинем, аз падар ёд оварем,
Ҳамчу Яъқуби писаргумкарда бо эҳсон шавем.*

Муҳаббати адиби ориф нисбат ба волидайн, хонадону пайвандон, фарзандон то ба ҳаддест, ки ӯ бузургмардони дучоромадаро чун бубинад, филфавр падар пешорӯяш менамояд ва агар навҷавоне ба ӯ дучор ояд, Ҳаким ёде аз фарзандон мекунад, ки хеле хотирмону муассир мушоҳида шудааст. Пайваста дар ёди падар будани Ҳаким Санои Ғазнавиро аз мусташриқини Ғарб Томас Бройн [5, с. 73], Ян Рипка [7, с. 229] бештар ёдовар шудаанд.

Ҳаким Саной на танҳо дар осори манзуми худ аз хонадони хеш, хосса, аз падари бузургвораи бештар ёд кардааст, ҳамчунин, дар осори мансури хеш низ ҳамчун фахрияи мансур аз падару бобои худ ёд мекунад. Масалан, дар муқаддимае, ки Ҳаким Саной бар девони хеш нигоштааст, аз абавайни худ чунин ёдовар мешавад: “Рӯзе ман, ки Маҷдуд ибни Одам Саноям дар маҷду санои ин калимот нигоҳ кардам...” [8, с. 3]. Қазовати мазкур ишораи одӣ набуда, балки арзиши гарони илмӣ низ дорад, зеро дар ин ифодаи ихчам ному таҳаллус ва исми падари адиб дар навиштаи худӣ ӯ маҳфуз мондааст, ки зиндагиномаи илмӣ адибро муътамадтар месозад.

Воқеан, хонадони адиби ориф миёни мардум соҳибнуфуз буда, дар ин бора

донишманди тоҷик К. Олимов низ қазовати ҷолибе дорад, ки ӯ менависад: “Ҳаким Саной дар хонадони боэътибор ва соҳибмаърифат ба дунё омада, гузаштагонаш дар Ғазна шахсони муътабар будаанд” [11, с. 7].

Аз ин хотир, Ҳаким Санои Ғазнавӣ дар муносибат бо дудмони хеш, мавриди ёдоварӣ аз эшон бағоят фарҳанги баланд ва гуфтан мумкин аст, ки муносибати намунавии фарҳангӣ дорад ва тамоми осораш ҷое чунин муносибати ҳамидахисолоноро тағйир надодааст. Чунончи, дар боби даҳуми маснавии ирфонӣ-фалсафӣ ва таълимӣ-ахлоқии хеш “Ҳадиқат-ул-ҳақиқа ва шариат-ут-тариқа” гузаштагони худро чунин бо эҳтиром ном мегирад:

*Ҳар кӣ ӯ гашта толиби Маҷд аст,
Шафии ӯ зи лафзи Булмаҷд аст.
З-он ки ҷадро ба ҷид шудам ба ният,
Қард Маҷдуди мозиам куният.
Шуароро ба лафзи мақсудам,
З-ин қабил ном гашт Маҷдудам*

[9, с. 717].

Чунин шиораҳои шарҳиҳои Ҳаким Саной, аз як тараф, фарҳанги хонаводагии шоирро пеши назари хонанда ҷилвагар созад ва муносибати фарҳангсолоронаи адиби орифро ба намоиш гузорад, аз тарафи дигар, чунин ишораҳои ихчамӣ шоир арзиши баланди илмӣ низ доранд, зеро дар пажӯҳиши мутахассисони соҳа мавриди таҳқиқи зиндагиномаи адиб асноди муътамаданд.

Умуман, оид ба назари адиби ориф ба фарҳанги хонаводагӣ баҳс намуда, ба чунин натиҷа расидан мумкин аст, ки ибораи фарҳанги хонаводагӣ муносибати симо ё худ шахсиятро, пеш аз ҳама, ба хонадони хеш ошкоро месозад, ки он аҳамияти тарбиявӣ дорад. Аз тарафи дигар, тавбаъ бо маълумоти шарҳиҳои адиб, фалсафаи амалии таълимоти ӯ мушаххас карда мешавад. Инчунин, хосса ишораҳои шарҳиҳои адиби ориф барои барқарорсозии зиндагиномаи илмӣ эҷодкор маводи фаровони муътамад медиҳад, ки барои мутахассисони илми соҳа хеле пурарзиш аст.

АДАБИЁТ:

1. Авфӣ, Муҳаммад. Лубоб-ул-албоб / М. Авфии Бухорӣ : аз рӯи чопи Э. Браун ва Муҳаммади Қазвинӣ. Бо тасҳеҳи С. Нафисӣ. – Техрон, 1335. – 1085 с.
2. Бертелс, Е.Э. Тасаввуф ва адабиёти тасаввуф / Е.Э. Бертелс : тарҷумаи Сируси Яздӣ. – Техрон : Амири Кабир, 1382. – 723 с.
3. Бертельс Е.Э. История персидско-таджикской литературы / Е.Э. Бертельс : избран. труды. Т.1. – М.: ИВЛ, 1960.
4. Бройн, Т. Шеърӣ сӯфиёнаи форсӣ (Тарҷумаи Маҷдуддини Кайвонӣ) / Т. Бройн. – Техрон : Нашри марказ, 1378. – 189 с.
5. Бройн, Т. Ҳақими иқлими ишқ. Таъсири мутақобилаи дину адабиёт дар зиндагӣ ва осори Ҳаким Санӣ (Тарҷумаи Маҳёри Алавии Муқаддам ва Муҳаммад Чавводи Маҳдавӣ) / Т. Бройн. – Техрон: Остони Қудс, 1378. – 575 с.
6. Кайковус, Унсурӯлмаолӣ. Қобуснома / У. Кайковус : таҳияву пешгуфтори М. Шарофова, Мирзо Муллоаҳмадов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2007. – 198 с.
7. Рипка, Ян. История персидской и таджикской литературы / Ян Рипка. – Москва: Прогресс, 1970. – 439 с.
8. Санӣ, Абулмаҷд Маҷдуд ибни Одам. Девои / Абулмаҷд Маҷдуд Санӣ : бо саъй ва эҳтимоми М. Разаӣ. – Техрон : Санӣ, 1354. – 1227 с.
9. Санӣ, Абулмаҷд Маҷдуд ибни Одам. Ҳадиқат-ул-ҳақиқа ва шариат-ул-тариқа / Абулмаҷд Маҷдуд ибни Олам Санӣи Ғазнавӣ : тасҳеҳу таҳияи М. Разаӣ. – Техрон : Донишгоҳ, 1359. – 875 с.
10. Санӣ, Абулмаҷд Маҷдуд ибни Одам. Маснавӣҳо / Абулмаҷд Маҷдуд Санӣ. Ба интизоми шарҳи «Сайр-ул-ибод ила-л-маод»: бо тасҳеҳу муқаддимаи М. Разаӣ. – Техрон : Донишгоҳ, 1360. – 381 с.
11. Санӣ, Абулмаҷд Маҷдуд ибни Одам. Ҳадиқат-ул-ҳақиқа ва шариат-ул-тариқа / Абулмаҷд Маҷдуд ибни Одам Санӣи Ғазнавӣ : бо сарсухани К. Олимов. – Душанбе, 2008. – 666 с.
12. Солеҳов, М. Арӯз ва омӯзиши он / М. Солеҳов. – Душанбе : Эр-граф, 2016. – 271 с.
13. Ҳумой, Чалолуддин. Мавлавинама. Мавлавӣ чӣ мегӯяд? / Чалолуддин Ҳумой. – Техрон : Ҳумо, 1376. – 530 с.
14. Шарифзода, Х. Таърихи адабиёти тоҷик: аз аҳди қадим то оғози асри XIII / Х. Шарифов, М. Нарзиқул. – Душанбе: ТоРус, 2017. – 415 с.

ГИРОМИДОШТИ ФАРҲАНГИ ХОНАВОДАГӢ АЗ ДИДИ ҲАКИМ САНОӢ

Яке аз ҳадафҳои асосӣ дар эҷоди каломӣ бадеъ миёни ақвоми тоҷикӣ форс тарбияи инсон маърифат мешавад. Чунин тарбия паҳноӣ васеъ дошта, илова бар тарбияи завқӣ бадеӣю эстетикӣ ва маънавӣ ҷанбаҳои дигареро ҳам шомил аст, ки аз ҷумлаи онҳо гиromидошти фарҳанги хонаводагӣ мебошад. Ба ин масъала дар таърихи фарҳангу адаби тоҷикон донишмандону адибони зиёде таваҷҷуҳ кардаанд. Аз ҷумла, яке аз бузургтарин симоҳои адабӣ-эҷодӣ шоири ориф Ҳаким Абулмаҷд Маҷдуд ибни Одам Санӣи Ғазнавӣ аст, ки дар осори адабии хеш оид ба фарҳанги хонаводагӣ ва мушаххасан, доир ба тарбияи фарзандон, камолоти ақлонӣю ҷисмонӣю онҳо, инчунин, муносибати тарафайни волидайн ба фарзандон ва фарзандон ба волидайн таваҷҷуҳи ҷолиб кардааст. Ҳаким Санӣ доир ба масоили мазкур ҳам дар осори мазҳабӣ-тасаввуфӣ ва ҳам дар асарҳои ғайримазҳабӣ хеш рӯ овардааст.

Дар маркази таълимоти ахлоқӣ Санӣ оид ба фарҳанги хонаводагӣ масъалаҳои гиromидошти волидайн, фарзандон, хонадону пайвандон, муносибати фарзандон бо волидайн қарор дорад, ки тасвири онҳо ҳам аз нигоҳи назарӣ ва ҳам амалӣ дар замони муосир дорои аҳамияти вижа мебошад.

Дар ин мақола масъалаҳои мазкур дар асоси осори манзум ва мансури Ҳаким Санӣ баррасӣ шудааст. Аз ҷумлаи равишҳои асосӣ тарҳи концепсияи ахлоқӣ адиб дар тарҳи мабоҳиси алоқаманд ба мавзӯи мазкур зикри волидайн, фарзандон ва муносибати

тарафайни падару модар ва авлод ҳангоми тасвири ҷузъиёти зиндагии ҳуди адиб дар шёрҳо ва фаҳрияҳои мансуре мебошад, ки дар асарҳои мансур дучор мешаванд.

Калидвожаҳо: фарҳанг, фарҳанги хонаводагӣ, Саноии Ғазнавӣ, осори манзуму мансур, тарбия, волидайн, фарзанд, ғиромидошти волидайн.

КУЛЬТУРА СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ ВО ВЗГЛЯДАХ ХАКИМА САНОИ

Один из главных целей в создании художественного произведения между таджикским и персидским фольклором является образование людей. Такое обучение широко распространено и, помимо эстетической и этической привлекательности, включает и другие аспекты, такие как уважение семейной культуры. Эта проблема рассматривалась многими великими учеными и писателями прошлых веков.. В частности, Абдумаджд Мадждуд Санои Ғазнавӣ один из величайших литературных и творческих деятелей, известный поэт писал в своих литературных трудах о культуре семейных взаимоотношений, о воспитании детей, физическом и умственном развитии ребенка, об отношении родителей к своим детям. Хаким Санои рассматривал эту проблему как в своих религиозно-суфийских, так и в своих других литературных трудах.

В основе нравственного воспитания семьи, по мнению Санои, лежит культура семейных отношений между родителями, родителями и детьми.

В этой статье автор исследует эти проблемы через фольклорные легенды и наблюдения самого писателя. Основная идея раскрывается через взаимоотношений родителей и детей, между родителями и родственниками, а также используются эпизоды из жизни самого поэта.

Ключевые слова: культура, семейная культура, искусство, памятники чести, воспитание, воспитание детей, дети, родительское уважение.

THE CULTURE OF FAMILY RELATIONSHIPS IN THE VIEWS OF HAKIMA SANOI

One of the main goals in creating a work of art between Tajik and Persian folklore is to educate people. Such training is widespread and, in addition to aesthetic and ethical appeal, also includes other aspects, such as respect for family culture. This problem has been considered by many great scholars and writers of the past centuries. In particular, Abdumadzh Majjud Sanoi Ghaznavi, one of the greatest literary and creative figures, the famous poet wrote in his literary works on the culture of family relationships on raising children, on the physical and mental development of the child, and the relationship of parents to their children. Hakim Sano considered this problem both in his religious Sufi and in his other literary works.

At the heart of moral education of the family, according to Sanoi, is the culture of family relations between parents, parents and children.

In this article, the author explores these problems through folklore legends and observations of the writer himself. The main idea is revealed through the relationship between parents and children, between parents and relatives, and episodes from the life of the poet himself are also used.

Keywords: culture, family culture, art, monuments of honor, parenting, parenting, children, parental respect.

Сведения об авторе: Солехов Мирзо Одинаевич – Таджикский национальный университет, доцент кафедры истории таджикской литературы. Адрес: Республика Таджикистан, 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки 17. Телефон: (+992) 981067875.

Information about the author: Solehov Mirzo Odinaevich – Tajik national University, docent of the Department of History of the Tajik literature. Address: Avenue Rudaki 17, Dushanbe, Republic of Tajikistan, 734025. Mobile: (+992) 981067875.

САРНАВИШТИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ БАРХӢРДӢОИ СИЁСӢ ВА ТАМАДДУНӢ

Нуров Н. П.

Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Асри бисту як, чуноне ки донишманди аврупоӣ Артур Кларк гуфта буд: «асри муколамаи инсон ва кайҳон аст», вале, мутаассифона, дастандаркорону зимомдорони сиёсати ҷаҳонӣ ин нуктаро аслан фаромӯш карда, дар пайи ба вучуд овардани низоъҳои нав ба нави динӣ-мазҳабӣ, миллию наҷодӣ ва идеологию ақидатӣ ҷаҳду талош намуда, вазъияти сиёсӣ фарҳангӣ ва иқтисодию иҷтимоиро дар қарни бисту як низ муташанниҷ сохтаанд. Воқеан, дар асри нав мушкилоти фарҳангӣ ақидатӣ на кам, балки афзун шуда, тадриҷан боиси саргардонию гирифториҳои зиёди мардуми сайёра мегарданд.

Мусаллам аст, ки муқобилгузорию Шарку Фарб аз тарафи сиёсатмадорон ва донишмандони пешину пасин боиси сард шудани муносиботи тарафайн гардида, дар тӯли таърих мардуми сайёра, иҷборан ва шартан ба ду қутб: шарқӣ ва ғарбӣ мунқасим шуда, фарҳангу тамаддуни ин ду қутби сохтаю ҷаълӣ андозагирӣ мешуд ва имрӯз низ ин раванд ба таври ҳудогоҳ ва ноҳудогоҳ идома ёфта истодааст.

Ҳукуматҳои тоталитарӣ ва яккатоз дар тӯли таърихи инсонӣ мардумро ба гурӯҳҳо, мазоҳибу равияҳои мухталиф ҷудо намуда, тухми нобоварию нифокро байни онҳо коштанд ва таҷрибаи дерину муассир --дасисакорӣ ва найранги сиёсӣ то имрӯз мавриди қорбурди менечменти сиёсии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ (қудратҳои сиёсии минтақавӣ ва ҷаҳонӣ дар назар аст) қарор гирифта истодааст. Мардум, ки аз моҳияту табиат ё ба истилоҳ, политтехнологияи навин огоҳ нестанд, ногузир ба бозиҳои ҳашин кашаида мешаванд ва дар натиҷа,

низоъҳои тӯлонӣ ва ҷангҳои ҳунин дар сатҳи ҷаҳонӣ сурат мегиранд, ки бевосита ё бавосита манфиатҳои гурӯҳҳо - авторитарҳо ва тоталитарҳо бароварда месозанд. Дар зимн, мусаллам аст, ки ҳукуматҳои ҳудкомаи асри бист боиси сар задани ду ҷанги ҷаҳонӣ шуданд, ки ба асари онҳо ҷони миллионҳо аз даст рафта, ҳазорон нафар ба вартаи ҷаҳру ноумедӣ афтиданд [1, с. 6-7].

Таърихи башар, ба назари муҳаққиқон, таърихи тамаддуни инсонӣ маҳсуб меёбад. Давра ва мароҳили гуногуни ташаккулу таҳаввули тамаддуни инсониро муаррихон, ҷомеашиносон, сиёсатшиносон ва инсоншиносон (антропологҳо), амсоли Макс Вебер, Эмил Дюркгейм, Осавлд Шпенглер, П. Сорокин, Арнолд Тойнби ва дигарон мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор додаанд. Яке аз муҳаққиқони аврупоӣ Гейр Лундестад вазъи мавҷудаи сиёсии ҷаҳонро мавриди омӯзиш қарор дода, ба натиҷаи зайл расидааст: «Дар ҳоли ҳозир мо қудрати бузург ва рақобати муқобили қудратҳои бузургро мебинем, ки дар як дақиқа вучудияти тамоми инсониятро қатъ карда метавонанд» [4, с. 12]. Г. Лундестад ба он ишора мекунад, ки дар шароити имрӯзаи бархӯрди қувваҳои абарқудратҳо мумкин аст, тавассути даргириҳои ҳашин дар як дақиқа инсоният ва ҷаҳони инсонӣ аз байн равад. Бар ин асос, вазъи куллии ҷаҳонӣ, ки бар мабноси сиёсатҳои ғаразнок ва ба таври сунъӣ сохтани хаос ё бетартибҳои оммавӣ дар манотиқи мавриди таваҷҷуҳ рӯ ба нооромӣ ва бесуботӣ дорад, ҳамчунон ноустувор боқӣ мемонад ва «дар як дақиқа» ба ҷангу бетартибӣ кашидани ин ё он минтақа ва ё умуман, ҷаҳон аз эҳтимол дур нест.

Ҷаҳонишавӣ ё ба истилоҳ, «глобализатсия» тарафи мусбат ва ҳам ҷанбаи манфӣ дорад.

Дар фазои пасошӯравӣ, ки Тоҷикистон низ дар ин фазо қарор дорад, ин чараён бо тарзу усулҳои гуногуни сиёсӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ сураат мегирад. Чи хеле ки ишора кардем, дар ҷаҳони муосир вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ҳамеша муътадил нест. Кувваҳои ҳастанд, ки ҳоҳони аз байн бурдани фарҳангу маънавияти мардуми мазлуманд. Онҳо кӯшиш ба ҳарч медиҳанд, ки мардуми манотиқи гуногунро тавассути фишорҳои иттилоотӣ, фикрӣ-идеологӣ, динӣ-мазҳабӣ аз фарҳанги миллий дур сохта, дар доираи тафаккуроти таҳаюлотӣ аҷнабӣ нигоҳдоранд. Аз ин кор тарроҳони сиёсии ҷаҳонӣ бурд мекунад. Дар ҷаҳолати саросарӣ нигоҳдоштани мардум ҳадафи стратегии тарроҳони сиёсӣ мебошад, яъне, вақте ки мардум аз асолати миллий дур шуд, ба вартаи мафкураи бегона меафтад ва саранҷом «дар ҳавои оҳанги нақораи бегонагон» рақс мекунад.

Мубориза дар шароити имрӯза на танҳо бо силоҳу сиёсат, балки бо фарҳангу маънавият низ чараён мегирад. Муқовимату муборизоти фарҳангӣ яке аз роҳу усулҳои нафъовари раванди ҷаҳонишавӣ мебошад. Дар натиҷаи ташаннуҷи бархӯрдҳои сиёсӣ ва тамаддунӣ танҳо фарҳанг ва тамаддуне пирӯз мегардад ва худро ғимоя карда метавонад, ки асолати бунёдӣ, мантӣқӣ, илмӣ ва билоҳира инсонсолорӣ дошта бошад. Албатта, идеологияҳои пурқудрат бар он мекӯшанд, ки фарҳангу маънавияти худро ба таври ихтиёрӣ ва ғайриихтиёрӣ, огоҳона ва ноҳудогоҳ таҳмил намоянд. Танҳо фарҳанге дар ин раванди хатарзо – бархӯрдҳои сиёсӣ-идеологӣ ва тамаддунӣ эмин мемонад, ки асолат ва таҷрибаи таърихӣу сиёсӣ дошта бошад ва дорандагону соҳибонаш ба саҳлангорию бепарвоӣ ва фурсатталабию бетарафӣ роҳ надиханд.

Бояд тазаққур дод, ки бархӯрди тамаддунҳо дар ҳоле даргири ҷавомеи асри бисту як шудааст, ки мардум бо ҷангу низоъҳои рӯзафзунӣ иттилоотӣу сиёсӣ ва фарҳангӣу иқтисодӣ мувоҷеҳ шудаанд ва ин раванд, бешубҳа, ба фарҳангу сиёсатҳои

заиф таъсири амиқ расонда, бисёр миллият ва халқиятҳоро, новобаста аз ин ки собиқа ва пешинаи таърихӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва тамаддунӣ доранд, аз саҳнаи зиндагии сиёсӣу фарҳангӣ берун меандозад. Дар шароити нави глобалӣ сиёсати абарқудратони ҷаҳонӣ ҳар лаҳза, бо назардошти мановеи сиёсӣу фарҳангӣ ва фикрию иқтисодӣ тағйир меёбад. Ба қавли сиёсатшинос, ҷомашинос ва геополитики муосири амрикоӣ ва муаллифи китоби машҳури «Бархӯрди тамаддунҳо» Самюэл Хантингтон: «Сиёсати глобалӣ ин сиёсати тамаддунҳост. Рақобати давлатҳои абарқудрат дар пояи бархӯрди тамаддунҳо сураат мегирад» [6, с.7]. Аз ин ҷост, ки бархӯрдҳо шаклу намудҳои гуногунро ба худ касб мекунад. Муҳаррикони асосии ин раванд, асосан миллату наҷодҳо ва дину идеологияҳо мебошанд. Бархӯрдҳои хунӣ байни наҷоду халқиятҳои гуногун, дину мазоҳиби муҳталиф дар манотиқи гуногуни ҷаҳон метавонанд боз ҷиддитар шиддат пайдо намоянд. Назар ба қавли муҳаққиқи муосир Ватслав Гавел, имрӯз низоъҳои фарҳангӣ дар ҳоли густариш буда, аз дигар давҳо дида хавфноктар шуда истодаанд [6, с. 7] ва вазъияти бавҷудода аз фарҳангӣн тақозо менамояд, ки дар роҳи ҷилавгирӣ аз ҷунин низоъҳои бемаънӣ, ки таҳти назорати сиёсатмадорони худбохта дар амал татбиқ шуда истодаанд, саҳми бориз бигиранд.

...Мардум ба таври ноҳудогоҳ (бар асари ҷаҳолату таассуб), одатан бо «ҷонибдорӣи нерӯҳои манфиатдор» бар он тамаъ меварзанд, ки худ ва дигаронро ҷудо кунанд ва натиҷатан, ҷаҳон дар ду бӯд: Шарқ - Ғарб, Шимол - Шарқ, Марказ - Музофот қарор дода шуда, мавриди таҳлили таҳмилию сунъии сиёсӣу иҷтимоӣ ва иқтисодӣу фарҳангӣ қарор мегирад [6, с.10]. Ҳоло ки ҷаҳон даргири ҷунин низоъҳо аст, мардум ба ҳоли танги иқтисодӣу иҷтимоӣ гирифта шуда, имкони беҳбуд бахшидани вазъи зиндагӣашонро надоранд.

Дар ин ҳол пурсише моро домангир мешавад ба ин мазмун: Оё мо имкони дар ин раванд муқовимат карданро дорем? Ба

ин пурсиш посухи сатҳию бетааммул додан мумкин нест, балки ин масъала ҷавоби мулоҳизакарда ва тааммуломедро тақозо менамояд. Албатта, мо бо фарҳангу тамаддуни бостонии худ ифтихор мекунем, аммо имрӯз танҳо ифтихор кардан роҳи хатарноки мушкилоти ҷаҳонишавӣ ва бархӯрдҳои сиёсӣ тамаддуниро гирифта наметавонад. Нахуст вазъияти ҷаҳонишавиро аз дидгоҳи илмӣ ва мантиқӣ бозшиносӣ бояд кард, мушаххасот ва мановеи миллию мардумӣ ва ахиран, расидан ба ҳадафи олий - ҳувиятшиносӣ, инсонсозӣ ва инсонсолориро, ки дар фарҳанг ва тамаддуни миллии собиқаи тӯлонӣ доранд, ҷиддӣ бояд донист ва дар ҳикмати сегонаи бумӣ - пиндору гуфтору кирдори худ татбиқ кард. Ин кори осон нест, бахусус дар шароити имрӯза, ки дар гирдобҳои гуногуни афкори аҷнабӣ ва экстремистӣ гирифтorem. Мусаллам аст, ки бозигарони сиёсати ҷаҳонӣ меҳоханд ҷомеаи ҷаҳониро дар қолаби иттилооти дурӯғину муғризона қарор дода, ба ин васила онҳоро назорат намоянд. Донишманди муосири рус Владимир Истархов дар ин робита хеле хуб таъкид мекунад: «Ҳадафи онҳо (бозигарони сиёсати ҷаҳонӣ – Н.Н.) ҳамеша як дурӯғро ба дурӯғи дигар иваз кардан буда, мекушанд, инсон аз фазои иттилоотии онҳо, ки худашон омода кардаанд, берун набарояд» [3, с. 4]. Гурӯҳҳои муғризу дурӯғкор аз манобеи зарурии иттилоотӣ бархӯрдоранд ва ҷузъиёти ҷавомеи заъфандеши ҷаҳониро таҳти назорати доимӣ қарор медиҳанд. Дар чунин шароит танҳо миллате метавонад бухронҳоро паси сар кунад, ки огоҳии комили сиёсӣ фарҳангӣ ва мутаносибан, иттилоотӣ дорад.

Муҳаққиқи аврупоӣ Жак Делор хушдор дода буд, ки низоъҳои оянда аз шуълаи авомили миллии аланга мегиранд, на аз омилҳои иқтисодӣ идеологӣ [6, с. 7]. Бо тақия ба ин, миллатро мебояд, ки дар бархӯрд бо тамаддуноҳои ҷаҳонӣ аз хотираи таърихӣ ва таҷрибаи ҳазорсолаи фарҳангӣ сиёсии хеш дақиқ, дар доираи илм ва мантиқ истифода кунад, то аз ин вазъи хатарзо – ҷаҳонишавӣ ва бархӯрдҳои сиёсӣ идеологӣ ва тамаддунӣ беосеб бадар ояд.

Дар минтақаи мо, қабл аз ҳучумҳои дигари идеологию фарҳангӣ, таҳҷуми пантуркистӣ собиқа дорад ва пантуркизм, ки аз огоҳии садаи бистум ҷомеаи тоҷикиро таҳти таъсири шадид қарор дода буд, то имрӯз ҳамчун хатари ҷиддӣ боқӣ мемонад. Ба назари муҳаққиқон, дар ибтидои садаи бистум ҳадафи пантуркизм таҳрифи ҳувият ва ҷеҳраи миллии тоҷикон буд ва ба бар кардани ҷеҳраи сохтаю ҷаълӣ ва фаромӯш кардани ҷеҳраи воқеии миллии асли идеологияи пантуркизмро ташкил меод [8, с. 97].

Яке аз самтҳои муҳими сиёсати ҷаҳонишавӣ, аз ҷумла идеологияи пантуркистӣ ин сусту заиф сохтани забони миллии аст. Бо махлут ва дигар кардани забон имкони тағйир додани тафаккур низ даст медиҳад ва натиҷатан, миллат аз саҳнаи фарҳанги миллии бадар омада, ба ҳавзаи фарҳангу сиёсати аҷнабӣ ворид мегардад [8, с.78]. Бинобар ин, лозим аст, ки аз ин хатари ҷиддии фарҳангӣ ва идеологӣ низ, ки тавассути идеологҳои берунӣ ва ғумоштаҳои дохилӣ дар минтақа интишор ёфта истодааст, пешгирӣ намоем. Хатари пантуркизм (ва дар доираи он ғуленизм) на танҳо ҷомеаи мо, балки ҷавомеи мамалики ҳамҷавори мо, мисли Ёзбекистон, Қирғизистон ва Қазоқистонро низ таҳдид мекунад ва фарҳангиёну сиёсатмадорони баъзе мамалики номбурда, минҷумла Ёзбекистон дар ин замина тадбири мушаххас андешида истодаанд. Аз ин рӯ, мо низ бояд барои рафъи ин мушкилоти хатарзо ҷораҳои мушаххас андешем, то минбаъд ин бемории ҷиддӣ – пантуркизм тамоми иҷтимоъро сироят накунад.

Бояд дар назар дошт, ки забони миллии ба сифати аслиҳои неруманди идеологию фарҳангӣ метавонад таҳҷуми фарҳангҳои бегонаро пешгирӣ кунад. Забони миллии мо – забони тоҷикӣ ин имкониятро дорад ва онро аз доираи маҳдуди филологӣ берун овардан ва ба иҷтимоъ пайвастан рисолати фарҳангиёну рӯшанфикрони миллии аст. То забони тоҷикӣ аз доираи маҳдуди забоншиносии адабиётшиносӣ

берун бароварда нашавад ва ба доираи улуми фалсафӣ – фалсафа, чомашиносӣ, инсоншиносӣ, ахлоқшиносӣ, зебои-шиносӣ, равоншиносӣ ва амсоли инҳо чиддан пайваст нагардад, имкони беҳбуд бахшидани вазъ дар гумон аст. Хушбахтона, дар ин самт кор чараён дорад ва бовар дорем, ки фарҳангиён ё ба истилоҳ интеллигенсияи миллий фаъолияти худро дар ин самт густурдатар карда, дар муассир сохтани унсури забони миллий ба унвони аслиҳаи пурқуввати сиёсӣ идеологӣ ва фарҳангӣ сахми асосӣ мегиранд.

Воқеан, дар замони бисёр душвор зиндагӣ карда истодаем ва ҳамеша хатарҳои сиёсӣ иҷтимоӣ, табиӣ фарҳангӣ моро аз ҳар тараф дунболагирӣ мекунанд. Ин ҳолати ногувор моро водор месозад, ки бо истифода аз имконоти мавҷудаи фарҳангӣ ва иттилоотӣ барои дифоъ аз фарҳангу маънавиёти худ садде бисозем ва дар пайи ҳифзу ҳимояи арзишҳои миллий гомҳои мустаҳкам бардорем, вагарна дар баҳри ҳуҷумҳои идеологӣ иттилоотӣ ва фарҳангӣ, ки ҳар рӯз тариқи интернет, шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар васоити муосири иттилоотӣ техникаи интишор меёбанд, ғарқ мешавем. Дар ин раванди хатарзо чӣ гуна метавон фарҳанги миллий, арзишҳои фарҳангӣ ва инсониро, ки тайи таърихи тӯлонӣ дар зехну ҳувиати мардуми як қаламрав шакл гирифтаанд, ҳифзу ниғадорӣ кард? Ин пурсиши муҳим ба дунболи худ чанд мушкилоти муштаракро мекашад: а) омӯзиш ва шинохти дурусти фарҳанги бумӣ ва вижаҳои он; б) мушоҳида ва таҷрибаҳои илмӣ фарҳангӣ ва сиёсӣ мафкуравӣ дар муносибат ва бархӯрд бо фарҳангу тамаддунҳои бегона, ки решаи таҳҷумӣ ва ғасбнамоӣ доранд; в) пур кардани қўлвори донишҳои муосири сиёсӣ ва фалсафӣ тавассути мутолиоти адабиёти илмӣ-таҳқиқӣ ватанию хоричӣ, аз ҷумла осори ба мавзӯоти муҳими геополитикӣ ва геостратегӣ бахшидашудаи Хантингтон, Бжезинс-кий, Фукуяма, Комский, Тоффлер ва дигарон; г) шинохти илмӣ адёну мазоҳиби ҷаҳонӣ, минҷумла динҳои сомӣ - яҳудӣ, масеҳӣ ва ислом ва қиёси тафаккури динӣ-

мазҳабӣ бо теорема, аксиома ва гипотезаҳои илмӣ-фалсафӣ; г) омӯзиш ва истифодаи усули методҳои улуми табиӣ-риёзӣ дар таҳлили падидаҳои табиӣ ва ҳаводиси иҷтимоӣ; д) ҳамиштироқӣ ва ҳамшарикӣ миллию мардумӣ дар муқовимат бо мафкураи ҳувиятшикани аҷнабӣ ва таблиғи ҳурфоти динӣ-мазҳабӣ. Қисмати охири мушкилоти дастабандишуда – ҳамшарикӣ миллию мардумӣ дар раванди муқовимат бо мафкураи ҳувиятшикани бегона марҳилаи ҷамъбасти мубориза маҳсуб меёбад. То он даме ки чома ва фарҳангиёни миллий ба ин марҳила нарасанд (расидан ба ин марҳилаи ниҳой ба сатҳи баланди огоҳӣ иҷтимоӣ ва миллий вобаста аст), гуфтугузори дар мавриди ҳувият ва асолати миллий бенатиҷа мебошад. Аз ин лиҳоз, омӯзиш ва шинохти арзишҳои миллий ва мардумӣ дар марҳилаи аввал зарурат дорад.

Асри мо, ба қавли файласуфи муосири тоҷик Комил Бекзода, аз ҳама мардуми ҷаҳон огоҳӣ, бедорӣ, худшиносӣ, фарҳанг, илму дониш ва равшанфикрӣ тақозо мекунанд [2, с. 389] ва дар ин ҷода миллати тоҷик низ бояд қадамҳои устувор бардорад. Имрӯз вақте расидааст, ки ниҳодҳои фарҳангӣ маърифатӣ чомаи тоҷик ба ҳам муттаҳид шаванд ва дар раванди бархӯрдҳои империяҳои қудратманд ва низоъҳои сиёсӣ, динӣ-мазҳабӣ ва миллий ҷаҳони андешаи миллию ватанӣ нигоҳ доранд.

Матлаби мазкурро метавон дар чанд нуқта ҳулоса ва натиҷагирӣ кард:

1. Вазъи кунунии фарҳанги миллий дар шароити ташаннуҷи ҷаҳонӣ сиёсӣ ва ғуноғуноғии муҳити иттилоотӣ ҷаҳонӣ то андозае ниғарониқунанда аст. Фарҳанги ҳар чома (қавм, тоифа ё миллат) натиҷаи фаъолиятҳои фикрӣ ва зехнии чома аст. Миллатҳо, ақвом ва тоифаҳо бо фарҳангашон аз якдигар фарқ мекунанд ва ҳувияташон дар фарҳанг нуҳуфтааст [7, с.145]. Аз ин рӯ, мо, соҳибон ва меросбарони фарҳанги миллий дар шароити бархӯрди тезутунди сиёсатҳо ва тамаддунҳо бояд ба сахлангорӣ, бемасъулиятӣ, бепарвоӣ

ва таассуб роҳ надихем ва дар партави мутолиоти гуногунсоҳа, кору фаъолияти содиқонаю самимона, донишу биниши ба талаботи замон ҷавобгӯ дар муқобили раванди хатарзои ҷаҳонишавӣ ва бархӯрдҳои тамаддунӣ истодагарӣ карда тавонем.

2. Фарҳанги миллий ба унсури асосӣ – забони миллий бастагӣ дорад ва забони муқтадир, дониши муқтадир ва натиҷатан, фарҳанги неруманди миллиро ба вучуд оварда метавонад. Забони тоҷикӣ дар тӯли таърих таҷриба ва савобиқи зарурӣ касб карда, шебу фароз, бурду бохт, тариқоти мураккабу печидаи рӯзгорро аз сар гузаронида, имрӯз, бо истифода аз имконоти мавҷуда, метавонад фарҳанги миллиро қуввати тоза бахшад.

3. Танҳо бо неруи андешаи амиқи фалсафӣ, илмӣ ва ҳувияти фарҳангӣ мо имкони дар баробари ҷаҳони иттилоотӣ ва ҳамалоти гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ фаъолият намудан, ҷараёни осебпазирии сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро коҳиш дода метавонем (имрӯзҳо дар фазои ВАО-и мустақили ватанӣ ва хориҷӣ рӯйиҳамрафта матолиби баҳсбарангезу ҳангомасозии сиёсӣ, илмӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ доман паҳн карда, муҳити фарҳангии моро аз ҳар ҷиҳат носолим гардонда истодаанд). Роҳи ин раванди хатарзоро танҳо коршиносони варзида, донишмандони сарсупурда, фарҳефтагону нухбагони миллий, ки дар маҷмӯъ, дар қолаби «интеллигенсияи миллий» инсичом меёбанд, гирифта метавонанд.

4. Зиёиён ва фарҳангиён ҳамчун ниҳоди муассири иҷтимоӣ ва фикрӣ дар масири бедории фикрӣ ва огоҳии иҷтимоӣ нақши калидӣ доранд.

5. Омӯзиши ҷиддии «Шашмақом» ва «Фалак», ки мероси арзишманди мусиқии бумӣ маҳсуб мешаванд, дар шароити имрӯза зарурати таърихӣ ва фарҳангӣ мебошад. Дар замоне, ки санъати овозхонӣ ва мусиқии сатҳии бегона, сареҳан вориди фазои фарҳангии мо шудааст, ҳифзу ниғаҳдошт ва ташвику тарғиби мусиқии миллий моро аз бухрони амиқи фарҳангию ҳунари эмин медорад. Мушоҳида мекунем, ки

имрӯзҳо, ба сабаби саҳлангорию бетарафӣ ва бемасъулиятии мо – соҳибони фарҳангу ҳунари миллию ватанӣ, тадричан мусиқии асил саҳнаҳои моро тарк карда истодааст. Ҳамин вазъи ногуворро дар самти ҳунари театри низ ба осонӣ мушоҳида намудан мумкин аст. Ба тамошои намоишномаҳои театри рафтани аҳли ҷомеа, билхусус аҳли зиё кайҳо аз ёд рафтааст. Ҳоло гурӯҳи хеле маҳдуд ба театр мераванд, толорҳои театр аз ҳисоби хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олий, кормандони баъзе муассисаҳо иҷборан пур карда мешаванд. Ин ҳолат чанд омилро ба дунбол дорад:

а) асарҳои ҷиддӣ ва ҷавобгӯ ба талаботи рӯз кам ба саҳна гузошта мешаванд;

б) драматургони мо, ба сабаби касодии молиявӣ иқтисодӣ дар бисёр маворид имкони таълифи асарҳои замонавиро надоранд;

в) коҳиш ёфтани ва паст шудани завқи бинанда, шунаванда ва хонанда ба воситаи асарҳои мазмунан хароб ва моҳиятан музаҳраф, суруд мусиқии беҳадафу бемаънӣ, филмҳои сатҳи паст. Ба сухани дигар, дастандаркорон ва масъулин, аксаран аз пайи завқи омма мераванд ва натиҷатан, ба вартаи безавқӣ, ки марғи ҳунару санъат ва илму фарҳанг аст, меафтанд;

г) қасдан фориғболӣ намудани аксари фарҳангиёни кишвар;

ғ) ҷиддӣ нагирифтани вазъи мавҷудаи бухронӣ дар самти фарҳанги миллий.

6. Фарҳанг мафҳуми куллиест, ки дар худ санъат, ҳунар, маърифат, адабиёт, ахлоқ, зебоишиносӣ ва амсоли инҳоро ғунҷонида, механизми татбиқи он дар самтҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа тавассути забони миллий сурат мегирад. Забони миллию давлатӣ ба сифати механизми зиндаю воқеӣ фарҳанги миллиро дар ҳама сатҳҳои зиндагӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ танзим месозад. Ин аст, ки ба забони давлатӣ ҳамчун унсури асосии фарҳангсоз муносибат бояд кард.

7. Барои ҳифзу ниғаҳдошти расму ойинҳои беғарази миллий, ки дар ҷараёни таърихӣ ташаккулу инкишоф ёфта, то

замони мо бо тағйироти каму беш расида, тафаккуру хувияти миллӣ созмон додаанд, чаҳду талош бояд кард. Миллат ва фарҳанги моро танҳо бо расму ойинҳои камназираш, ки аз дарёи таҷриба ва хотираи таърихии миллӣ сарчашма гирифтаанд, мешиносанд, вале, мутаассифона, ҳуди мо дар муаррифии огоҳонаю илмии арзишҳои гузашта саҳми ночиз дорем. Ин бетаваҷҷуҳӣ, ки ба одати хеле бад табдил ёфтааст, сарнавишти минбаъдаи фарҳанги миллиро дар шароити бархӯрдҳои сиёсӣ тамаддунӣ норӯшан месозад.

8. Шароити имрӯз аз мо тақозо мекунад, ки:

- ҳарчи бештар омӯзем ва таҷриба гирем;
- ба мутолиоти саросарӣ пардозем ва мутолиаро ба сифати арзиши миллӣ тарғибу ташвиқ намоем;
- мероси гузаштаи фарҳангиро ҷиддӣ, аз назари илмӣ омӯзем ва дар муаррифии он дар шароити ҷаҳонишавӣ саҳми арзанда бигирем;

- таассубу хурофотро дар сатҳҳои гуногуни фарҳангу маънавият коҳиш диҳем, зеро ки таассуб ҷаҳолат аст ва чун бемории саратон ақлу зеҳни ҷомеаро аз дарун меҳӯрад ва оқибат ба биоробот бадал мекунад;

- аз безавқӣ, ки чандин сол аст иҷтимоӣро дунболагирӣ мекунад, парҳез кунем ва омма ва табақоти гуногуни иҷтимоиро ба масири тозаӣ зебоиписандӣ, илм, ҳунар, санъат, мусиқӣ, адаб, рақс, тасвир раҳнамун созем.

9. То мо мустақилона фикр карданро наомӯзем ва дорои мавқеи мустақили фикрӣ ва нуқтаи назари мушаххаси миллӣ нагардем, дигаргун шудани вазъи куллии фарҳангиро дар ҷомеа мунтазир шудан мушкил аст. Ин аст, ки бояд бо андешаи созанда ва орь аз таассубу хурофот ҷомеаи навинро бисозем ва дар ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо ҷомеаи мутамаддини башарӣ роҳи бунбасти бухронҳои ахлоқӣ, сиёсӣ ва фарҳангиро ҷилавгирӣ намоем.

АДАБИЁТ:

1. Арент Х. Тоталитаризм. Тарҷумаи Муҳсин Салосӣ. Техрон: Созмони интишороти «Човидон», 1366.
2. Бекзода К. Таърихи равшанфикрӣ аз даврони Ҷамшед то замони Фирдавсӣ. - Душанбе: Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи академик А. М. Баҳоваддинов, 2012.
3. Истархов Владимир. Удар русских богов.- Москва, 2004.
4. Лундестад Г. Восток, Запад, Север, Юг. Основные направления международной политики. - Москва: Издательство «Весь мир», 2002.
5. Состояние мира 1999. Москва: Издательство «Весь мир», 2000.
6. Хантингтон Самюэль. Столкновение цивилизаций. - Москва: АСТ, 2006.
7. Ҳасан Малик. Идеология ва фарҳанг. Фарҳанг ҳастаи муқовимат дар баробари таҳҷуми бегонагон аст. <http://http://Kavehroom.Com/>
8. Шакурӣ М. Пантуркизм ва сарнавишти таърихии тоҷикон. - Душанбе: Адиб, 2010.

САРНАВИШТИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ БАРХӢРДӢИ СИЁСӢ ВА ТАМАДДУНӢ

Дар мақола зикр гардидааст, ки асри бисту як, ҷуноне ки донишманди аврупоӣ Артур Кларк гуфта буд: «асри муқоламаи инсон ва кайҳон аст», вале, мутаассифона, дастандаркорону зиммдорони сиёсати ҷаҳонӣ ин нуктаро, аслан фаромӯш карда, дар пайи ба вуҷуд овардани низоъҳои нав ба нави динӣ-мазҳабӣ, миллию наҷодӣ ва идеологию ақидатӣ чаҳду талош намуда, вазъияти сиёсӣ фарҳангӣ ва иқтисодию иҷтимоиро дар қарни бисту як низ муташанниҷ сохтаанд.

Воқсан, дар асри нав мушкилоти фарҳангию ақидатӣ на кам, балки афзун шуда, тадричан боиси саргардонию гирифториҳои зиёди мардуми сайёра мегардад. Ҳамчунин, масъалаи муқобилгузори Шарку Ғарб аз тарафи сиёсатмадорон ва донишмандони пешину пасин боиси сард шудани муносиботи тарафайн гардида, дар тӯли таърих мардуми сайёраи инсонӣ, иҷборан ва шартан ба ду қутб: шарқӣ ва ғарбӣ мунқасим шуда, фарҳангу тамаддуни ин ду қутби сохтаю ҷаълӣ андозагирӣ мешуд ва имрӯз низ ин раванд ба таври худогоҳ ва нохудогоҳ идома ёфта истодааст.

Мубориза дар шароити имрӯза на танҳо бо силоҳу сиёсат, балки бо фарҳангу маънавиёт низ ҷараён мегирад. Муқовимату муборизоти фарҳангӣ яке аз роҳу усулҳои нафъовари раванди ҷаҳонишавӣ мебошад. Дар натиҷаи ташаннучи бархӯрдҳои сиёсӣ ва тамаддунӣ танҳо фарҳанг ва тамаддуне пирӯз мегардад ва худро ҳимоя карда метавонад, ки асолати бунёдӣ, мантиқӣ, илмӣ ва билоҳира инсонсолорӣ дошта бошад. Албатта, идеологияҳои пурқудрат бар он мекӯшанд, ки фарҳангу маънавиёти худро ба таври ихтиёрӣ ва ғайриихтиёрӣ, огоҳона ва нохудогоҳ таҳмил намоянд. Танҳо фарҳанге дар ин раванди хатарзо - бархӯрдҳои сиёсӣ - идеологӣ ва тамаддунӣ эмин мемонад, ки асолат ва таҷрибаи таърихию сиёсӣ дошта бошад ва дорандагону соҳибонаш ба сахлангорию бепарвой ва фурсатталабию бетарафӣ роҳ надиханд.

Калидвожаҳо: асри муқоламаи инсон ва кайҳон, ҷаҳонишавӣ, фарҳанг, тамаддун, муқобилгузори Шарку Ғарб, тарҳҳои сиёсӣ, геополитика, бархӯрдҳои тамаддунӣ, инсонсолорӣ, идеологияи пурқудрат, мафкураи бегона.

СУДЬБА НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО И ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО СТОЛКНОВЕНИЯ

В статье говорится, что двадцать первый век, как сказал европейский ученый Артур Кларк, является «эпохой диалога между человеком и космосом», но, к сожалению, мировые правители забыли об этом и стремились к созданию новых конфликтов на религиозной, национальной, расовой, идеологической почве, и тем самым усугубили политическую, культурную, экономическую и социальную ситуацию в двадцать первом веке.

На самом деле, в новом столетии культурные и религиозные проблемы не только не уменьшились, а наоборот становятся все более распространенными, а существующие трудности постепенно вызывают множество страданий для населения планеты. Кроме того, проблема противопоставления Востока и Запада со стороны как политиков, так и ученых прошлого и настоящего привела к охлаждению взаимоотношений, на протяжении всей истории, люди оказывались втянутыми в два полюса: восток и запад, где культура и цивилизация этих двух полюсов продолжают, и этот процесс продолжается непреднамеренно и неосознанно.

В современных условиях борьба идет не только при помощи оружия и политики, но и с культурой и моралью. Культурное противостояние является одним из наиболее эффективных методов процесса глобализации. В результате политической напряженности могут преобладать только культура и цивилизация, которые способны защищать себя с фундаментальной, логической, научной и, в конечном счете, человеческой позиции. Конечно, сильные идеологии стремятся навязать свою собственную культуру и мораль добровольно и невольно, сознательно и бессознательно. В этом опасном процессе противостояния политико-идеологическом и цивилизационном – защищенным останется та культура, которая имеет исторический и политический опыт, и его владельцы не позволяют ее безразличию и пренебрежению.

Ключевые слова: век человеческого и космического диалога, глобализация, культура, цивилизация, противостояние Востока и Запада, политические замыслы, геополитика, цивилизационные подходы, человечество, мощная идеология, чужеродная идеология.

THE FATE OF NATIONAL CULTURE IN THE FACE OF POLITICAL AND CULTURAL CLASHES

The article states that the twenty-first century is, as stated by European scholar Arthur Clark, “the century of dialogue between human and space”, but, unfortunately, the world political powers, in fact, have forgotten this remark and they are trying to create new clashes based on the religion, nationality and ideology. Thus, tensions are increasing in the world’s socio-political and economic arena, in the 21st century. Indeed, in the new century the cultural and ideological problems did not decrease, but increased and became a cause of many severe problems for world inhabitants. Also, the issue of confrontation between East and West raised by both politicians and scientists in the past and present has spoiled relations between nations. Historically, humankind was divided into two major groups, by different forces, Eastern and Western. Their culture and civilizations were developed according to these artificial divisions. Unfortunately, even today, this process continues, intentionally or unintentionally.

In the modern world fighting takes place not only with politics and weapons, but also with culture. In the globalization process culture is one of the most effective tools of struggle. In this global political and cultural tensions only that nation will prevail that can defend itself and has logical, scientific and, ultimately, human identity. Of course, powerful ideologies strive to impose their own cultures and morals voluntarily and involuntarily, consciously and unconsciously. Only that culture will survive in this perilous process - in this political, ideological and civilizational clashes - that is secure with its historical and political experience and its defenders do not neglect what they have.

Keywords: the century of dialogue between human and space, globalization, culture, civilization, East and West confrontation, political designers, geopolitics, civilization clashes, humanism, powerful ideology, alien ideology.

Сведения об авторе: Нуров Нозим Пирмахмадович - старший преподаватель кафедры филологии ТГИКИ им. Мирзо Турсунзаде, г. Душанбе, тел: 918 67 79 13.

Information about the author: Nurov Nozim Pirmahmadovich, Senior lecturer, Department of philology, TSICA named after M. Tursunzoda, Dushanbe, phone: 918 67 79 13

АНАЛИЗ СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ИДЕИ ТОЛЕРАНТНОСТИ В МИРОВОЗЗРЕНИЕ АТТАРА И РУМИ

Умедов М. Х.

Таджикский национальный университет

Понимание толерантности, как утверждают многие современные учёные, в разных культурах имеют разную интерпретацию в зависимости от исторических социальных, культурных, экономических и политических условий конкретного народа. Необходимо отметить, что хотя понятие «толерантность» если прямо не использовалось Аттаром и Руми, в их творчество это понятие равнозначно словам «ненасилия» и «веротерпимость». Идея «толерантности» сегодня уже понятна, но в разных языках и культурах имеет свою особенность. Она является многоплановым понятием. В данной главе мы постараемся рассмотреть идею толерантности у Аттара и Руми в следующих аспектах: в психофизической устойчивости личности, в религиозно-конфессиональных, межэтнических и межнациональных отношениях человека и вообще отношения людей во взаимодействии. Выявить общее и особенные подходы к проблеме толерантности в мировоззрении Аттара и Руми на основе исследований о них и их произведений.

Аттар и Руми мыслители, которых формировало то время, в котором они жили, их произведения и идеи являются результатом культурных традиций прошлого. Руми же сам свидетельствовал о том, что Аттар являлся источником его вдохновения и положил теоретическую основу его мировоззрения.

Особенность понимания аспектов толерантности возможна только при рассмотрении её в тех условиях, в которых она зарождалась. Условия социально-экономической и политической жизни в эпоху, когда жили и творили Аттар и Руми,

оказали большое влияние на формирование их философских и социально-этических взглядов.

Аттар, владел фармацевтической лавкой и это давало ему возможность творить свои произведения независимо, и ему не было необходимости ради кому то из власти имущих угождать. Это давало ему возможность открыто призывать власть имущих к терпению, снисходительности и благородству по отношению к другим. В своем рассказе «О Шибли и пекаре лепёшек» он пишет о том, что лепёшечник отказал дать одну лепёшку простому человеку, но затем узнав, что он знаменитый человек, потратил сотни динаров, чтобы порадовать и получить благословение. Аттар призывает человека к тому, что надо быть ко всем одинаково снисходительным и благородным:

*Агар як нон доди бе дуруштӣ,
Набуди дузахӣ, буди бихиштӣ.*

(Если сможешь быть благородным, то пожертвуй лепёшкой от чистого сердца, и данная твоя лепёшка без грубости, сможет способствовать тебе попасть в рай.)

Руми, так же как и Аттар считает, что имущие – падишахи, амиры – посвящают свою жизнь только накоплению богатства, при этом забывая об истинном смысле своего существования. Считают себя очень важными персонами ставят себя выше, чем другие, получают удовольствие только от своего бытия. Это всего лишь дым от огня, истинное бытие человека заключается совсем в ином.

Хотя суфизм основывался на исламские догмы, тем не менее, претерпел влияние и других доисламских религий и философских

течений. Суфийские идеи проникали в литературу и философию. Если с одной стороны, суфизм был своего рода реакцией и способом выражения недовольства, то, с другой стороны, начиная с XII в., мусульманские фанатики, использовали учение суфизма для пропаганды своих идей и усиления исламского фанатизма.

Мировоззрение Аттара формировалось под влиянием предшествующих философских течений, в особенности суфийских доктрин, распространенных как при его жизни, так и до него.

В данной статье мы не будем обстоятельно рассказывать об идейно-теоретических основах и социально – политических условиях формирования мировоззрений Аттара [9] или Руми [7]. Представленный экскурс способствует объяснению формирования толерантных идей мыслителей.

Как известно, суфизм в своем развитии разделялся на несколько направлений и течений, различающих и по проведению ритуалов и этическим концепциям. Аттар и Руми за обычными нравоучениями представляют мистический подтекст, где суфий предстаёт на пути тариката (второй этап мистического пути), который ведёт к познанию Истины. А вот на этот путь можно вступить при условии очищения сердца от всех низменных чувств, в аспекте толерантности – злобы, ненависти и вражды. Эти качества покрывает сердце ржавчиной, которая становится причиной того, что сердце не может отразить свет Абсолюта. Когда путник очищается от таких низменных качеств, тогда может понять истинное единство сущего.

«Идея суфизма внес в ислам известную духовность, смягчив его неприкрытые абстракции, теологический рационализм, и заставили по –иному взглянуть на человека, сотворенного «по образу и подобию бога», в чьей душе «заложена частичка души божественной», на место и роль человека в природе и обществе. Суфизм выступал с такими морально-этическими

идеалами, как «чистота сердца и рук», социальная справедливость, равенство всех людей перед богом, борьба со злом, утверждение доброты, совестливости и братства среди людей и т.п., все они были созвучны духовным запросам верующих.» [10,с.5] Аттар и Руми истинным верующим считали людей, которые чтят Коран и то, что все люди божьи создания, и для религиозного человека истина скрывается в его вере, независимо от их этнического происхождения.

Фаридуддин Аттар считает, что боясь общаться с другими ты отварачиваешься от ислама. Руми считает, что мусульмане должны быть разумными и этим они отличаются от зверей. Намекая на то, что будучи разумными существами люди воюют между собой как звери.

Суфизм претерпевал много изменений и под влиянием социо-культурных процессов приспособлялся к социально-политическим и культурно-социальным ситуациям. Среди представителей суфизма можно было найти и шейхов, и земледельцев, и бедных дервишей, и маджзубов, и ремесленников и поэтов.

Известный исследователь суфизма, профессор Мухаммедхожаев А. в своей монографии «Гносеология суфизма» отмечая то, что учение суфизма вмещается в рамках официального ислама и даже защищал его, в то же время считал суфизм как своего рода выражающей оппозиционные мысли по отношению к догматам религии. По таким показателям разделял суфизм на три группы. К первой группе он включает таких представителей как Бистами, Мансур Халладж, Айнулкуззот Хамадони, Шахабуддин Сухраварди, которые выступали против некоторых религиозных обрядов и отрицали идею потусторонности бога и отождествляли себя с богом, другие как Юсуф ибн аль-Хусейн, Абу Саид ибн Абулхайр противопоставляли мистическую поэзию оятам Корана, предпочитали чтению экстатических стихотворений

коранические писания, а суфии поэты как Санои, Аттар, Джалолуддин Руми, Хафиз восхваляя мистическую любовь, конкретизировали своего возлюбленного до такой степени, что от сверхъестественного не оставалось следов. Они представляли свой идеал. [8,с.15] Самым главным Аттар и Руми считали растворение в Истине. Вот самая главная миссия верующего человека.

Истина – Бог и Бог один, а пути к нему разные. Каждый верующий сможет дойти до Истины выбрав свой путь. Оба мыслителя главным путём к Истине и истинным выбором человека считали познание. Только познающий человек сможет сделать правильный выбор. По мнению Аттара «Ученого человека боится даже сатана, и он не может сбить его с пути.

*Гар он доно набуда пойбастам,
Чу муме буд он нодон ба дастам.*

(Если бы разумный не мешал мне, невежественный был бы в моих руках как воск.)»

[9,с.94].

Если у человека есть желание увидеть Истину, ему только необходимо усердие в познании. Никогда бог не сокрыт, только лишь человек должен стараться увидеть его.

*Марди ин дар бош, то бикшоядат,
Сар матоб аз роҳ, то бинмоядат.
Баста ду чашми ту пайваста нест,
Рав талаб кун, з-он ки ин дар баста нест!*

[12,с.248]

*(Будь смелым у этого порога и
дверь откроется,
Не отворачивайся о пути, так как
она понесет тебя.
Закреты твои глаза эта не связывает,
Иди потребуй, так, что эта дверь
не заперта.)*

Руми всегда призывал к познанию и считал, что человек, посвятивший себя познанию и науке очень честен и чист. В своем «Маснави» он разделяет людей на

три группы, первые учёные и мудрецы, вторые люди далёкие от науки и третьи те, кто может посвятить себя познанию и одновременно как те, которые не хотят заниматься наукой и им предстоит сделать выбор. В отличие от тех, кто посвятил себя только к еде и богатству. Людей, которые не изучают грамоту и отделяются от науки, он уподобляет жирной скотине, которая только и делает, что есть траву и становится от этого очень полным.

Предводителем и создателем суфийского мавлавия является Руми. Вопросы религии, сущность религии и конфессий, пророчества и святых книг Мавлоно рассматривал на первой стадии познания – шариат. Вообще религия для него это начальная ступень на пути к познанию Бога. По этой причине, религии согласно мыслителю, все равны, если и есть противоречия в них, то это только в начале и середине пути, в итоге у всех одна цель – все пути ведут к Богу, хотя в религии имеются разные объекты поклонения, но цель одна. Вот такое признание равенства богов, которое замечается не только в доктрине Руми, но и использовалось во все времена развития мавлавии и его последователей, стала причиной развития религиозной толерантности в поведении последователей мавлавии и многих представителей суфизма на территории Рима: [4,с.105]

*З-он ки худ мамдуҳ чуз як беш нест,
Кеиҳо з-ин руй чуз як кеш нест.*

(Тот, кто запрещал сам себя, ничего более чем один, поэтому вчера не значит, кроме вечера).

То, что религия начало пути к Богу, пути разные, а Бог один – есть основа развития толерантности в мировоззрении Руми и его последователей. Потому что уже с появлением религий и социального неравенства мир начинает становиться многополярным. У каждой группы или участника социальных отношений в зависимости от исторического творчества

в виде национально-государственных образований, этнических и конфессиональных общностей появляется собственная культурная идентичность. В разные исторические периоды это приводило к разным конфликтам и коллизиям, особенно к религиозным.

Аттар предлагает быть самокритичным, критикуя других некоторые люди не видят свои недостатки и это так же приводит к вражде. Освободи себя от того, чтобы видеть в людях недостатки, лучше радуйся любви. К богу. Не надо искать в других недостатки, необходимо выслеживать в людях хорошее.

*Авалло аз айби халқ озод шав,
Пас ба ишқи гайби мутлақ шод шав!
Муй бишкофи ба айби дигарон,
Чун ба айби худ раси, кӯри дар он!
Гар ба айби хештан машгулие,
Гарчи бас маъюбие, мақбулие!*

[12,с.224]

Руми, всегда призывал к чистоте слова. Он считает, что доброе слова имеет большую силу и доброе слово может решать лучше проблемы, чем вражда. Необходимо правителям прислушиваться к добрым советам своих везирей:

*Чанд он Фиръавн мешуд нарму ром,
Чун шуниди ӯ зи Мусо он калом.
Он каломе, ки бидоди санг шир
Аз хушии он каломи беназир. [6,с.373]*

В «Мантик ут-тайр» Аттара и «Маснави маънави» Руми очень много общих моментов. Акимовский О.Ф. в комментариях к книге Руми «Поэма о скрытом смысле» пишет «Сокращенная обработка рассказа (здесь речь о рассказе «История и купце, который отправился в Индостан, о поручении, которое дал ему попугай» – У.М.), заимствованная из «Книги тайн» Аттара.

Лучшим примером о том, что понимать друг друга необходимо понять смысл, это притча «О винограде». Сегодня когда указывается об идеях толерантности в

творчестве Руми, часто приводят в пример эту притчу. Смысл в том, что не понимая друг друга и не зная языка приводят к распри и непониманию. Прежде чем спорить о чём-то лучше всего сперва понять смысл слов и намерений.

*Вот как непонимание порой
Способно дружбу подменять враждой,
Как может злобу породить в сердцах
Одно и то же на разных языках.*

[3,с.249]

Особенности образа жизни имеют непосредственное влияние на утверждение толерантности в нравственной природе человека. Понятие природа нравственного человека – это понятие имеет смысл и актуально только с понятием социальный человек. Для развития человечества характерны разнонаправленные и во многом противоречивые тенденции, чему свидетельствует приведенный выше исторический экскурс периода жизни и Аттара и Руми.

Аттар и Руми были свидетелями агрессии со стороны религиозных деятелей, распространения насильственных способов решения социальных, этнических, религиозных проблем и естественно, что людей имеющих философское мышление такая ситуация не могла оставить равнодушной.

Мыслители стремились найти, предложить и распространять новые философские направления, которые обосновывали бы иную систему жизненных ценностей и приоритетов. Конечно же, в эпоху средневековья и отставания науки, в силу ограниченности возможностей – мыслители не могли выдвигать нечто революционное и поэтому в основном предлагали изменения ценностей. Призывали уважать представителей других социальных – экономических, этнических, религиозных и культурных слоев. Аттар, призывал сильных мира к справедливости и скромности. Руми так же считает, что если ты хочешь милость создателя, то сам должен быть сеять добро.

У Аттара и Руми толерантность выступает как необходимость образа жизни, предполагает готовность принять других людей такими, какими они есть. Призывали людей из разных слоев общества независимо от их социальных – экономических, этнических, религиозных и культурных приоритетов взаимодействовать на основе диалога и соглашения. Одной из причин критики суфизма со стороны оппонентов в современный период является то, что представители суфизма всегда призывали к терпимости и якобы это препятствовало развитию науки. Но мы сейчас не будем входить в полемику по этому вопросу, так как темой нашего исследования в данном параграфе является, то, что образ жизни утверждает появлению толерантных идей в данном случае у Аттара и Руми.

Если в современной социально-политической науке концепция толерантности является атрибутом демократической политической культуры, то в прошлом не было такого определенного научного понятия основанной на логических и методологических постулатах, хотя проблема толерантности еще тогда была актуальна, в силу проявлений в сознании народных масс различных предрассудков и страхов, снижения согласия и терпимости в обществе.

В период жизни и деятельности Аттара и Руми в общественном сознании сложился некий ценностный вакуум, причиной которой была неграмотность большего количества населения. В связи с этим, в своих произведениях больше уделяли внимания нравственным вопросам, вопросам совершенствования личности, призывали в этом направлении постижению Истины, к познанию подлинного бытия, которое изменяло их мировоззрение.

Поскольку социально-политические и культурно-экономические процессы, происходящие в эпохи проживания и Аттара и Руми ставили вопрос о рассмотрении сущности и особенностей утверждения толерантности путем представления нравственных основ

и нравственного потенциала. Противоречие между возрастающей социальной потребностью общества в утверждении толерантности и самой религией ислам вынуждали искать её источники в Коране. Можно выделить ряд противоречий между нравственными основами толерантности и исламом. Но мыслители находили основу толерантности, закрепленные в Коране. Они позиционировали ислам как выступающей против всякой агрессии и кровопролития. Предоставляли, что за исключением отражения в смысле обороны, агрессии, агрессия против других категорически запрещается. Другими словами, представляли ислам как религию разрешающую сражаться только, чтобы защищаться, не переступая дозволенные границы. Вот здесь берёт начало толерантных идей таких суфиев как Аттар и Руми.

Интерпретировалась идея о толерантности как идея терпимости находящее свое отражение в рели-гиозных книгах, но понимающаяся по-разному. Руми всегда критиковал религиозных представителей, которые трактовали Коран буквально, искажая его содержание, не понимая истинную сущность его содержания.

Аттар и Руми в качестве интегратора в религии рассматривали единства Бога и предлагали нравственные ценности, такие как любовь, познание, содействие и гуманизм. Особое место занимала путь достижения совершенства человека. Проблемы современного им общества видели в падении нравственного уровня. Общей причиной многих социальных девиаций видели в социально-экономической ситуации и в религиозной вражде.

Для средневековой таджикско-персидской культуры, особенно суфизма была характерна рассматривать этические ценности через онтологическую систему мира, через космос. Концепция «вахдати вуджуд» была необходима как с точки зрения общественного обустройства и порядка, так и для рассмотрения человека в гармонии с космосом. Это было связано

с тем, что Аттар и его последователь Руми старались рассматривать общественный порядок как часть космического порядка. Особенно это видно и в «Мантик-ут-тайр»-е Аттора и «Маснави маънави» Руми. Именно этим объясняется пристальное внимание представителей суфизма к проблеме совершенного человека, как части космического. Человек как часть отражения Бога в природе, должен совершенствоваться и посвятить себя познанию, и жизнь его должна быть выстроена максимально упорядоченно по шариату, упорядоченно по тарикату и служить идее блага и достижению лицезрения Истины.

Таким образом, толерантность в том виде, в каком она может быть рассмотрена в контексте суфизма, также была вписана в систему космоса и укоренена в нем, пусть и не называлась «толерантностью». Несмотря на отсутствие такого термина в дискурсе суфизма, мы можем отметить ее наличие, генезис уже на данной стадии средневековой таджикско-персидской культуры.

Необходимо отметить, что подобная «толерантность» имела место в основном при устремлении души к Истине. Относительное свободомыслие, при этом строго в рамках столпов ислама, способствовало повышению уважения к человеку, независимо от его социального и религиозного статуса.

Все исследователи почти едины во мнении, что человек рассматривается как часть космоса. Например, знаменитый французский востоковед Анри Корбен, так же был сторонником того, что человек познает через самого себя Бога и этим утверждает себя как часть вселенной. В «Мусибатнаме» Аттар рассматривает человека как часть вселенной. «Это рассказ о путешествии души во время мистической медитации в уединении. Сорок стоянок соответствуют сорока дням уединения, «путешествие духа» служит средством, с помощью которого человек открывает, что он не просто существо из плоти и крови, что

он носит в себе целую вселенную, что он сам является вселенной». [1,с.282] Руми же как последователь своего «учителя» в «Маснави маънави» со стона флейты (бишнав аз най чун хидоят мекунад) представляет «стебель тростника (флейты) вырван из родной почвы и стремиться в нее возвратиться» [1,с.297] так же представляет человека как часть вселенной, а Бог растворён во вселенной. Здесь можно определить толерантность выраженная терпимостью как выражение биопсихосоциальной природы человека и у Аттара и у Руми. Человек любит ближнего, любит себя и любит Бога.

Важным является то обстоятельство, что человек в представлении Аттара и Руми, обретает субъективное начало, пусть и не в полном смысле этого слова, но тем не менее признание человека в качестве меры всех вещей было определенным вызовом для их эпохи. Особое место в их доктрине занимал вопрос религиозной толерантности. Веротерпимость проявляла себя в рамках концепции «вахдати вуджуд», которая подспудно имела своей целью устранение страха перед божественным началом и любви к нему.

Одной из важнейших задач своей философской деятельности и необходимым условием для обретения счастья являлась любовь - как главная цель жизни человека. Признавая существование бога, в то же время критиковали людей за их безразличие к людям. Это снимало вопросы о какой-либо религиозной интолерантности, поскольку Бог в религии ислама создал всех одинаковыми и равными, нет никакого смысла спорить, а тем более преследовать кого-то из-за этнической или религиозной принадлежности. Такой подход был важным шагом в развитии толерантности.

Как Аттар, так и Руми старались делать акцент на проблемы и обретение счастья самим человеком в этом мире, служа очередным шагом в развитии поворота к человеку. Рассматривая любовь к Богу как главной цели Совершенного человека заостряли свое внимание на проблемах

человека к человеку, параллельно увеличивая степень толерантности между людьми. Этому же способствовал и пути достижения Истины по тарикату, которые способствовали развитию учения о бесстрастии и невозмутимости. Невозмутимость уже по своей природе предполагает определенную долю терпимости, поскольку нельзя быть бесстрастным и невозмутимым постоянно конфликтуя, выражая неудовольствие и нетерпимость. Сам мир (и бытие в нем) не признавался чем-то по-настоящему важным, а значит, он недостоин того, чтобы вести по его поводу жаркие споры. В таком отношении к жизни нет места нетерпимости и агрессивному отношению к другому. Терпимость по отношению к невзгодам, окружающим, судьбе и Богу, об отношении которого к добрым людям проявляется в любви к богу (ишки илохи). Выказывать нетерпимость не имеет смысла поскольку даже представители суфизма иногда по разному относились онтологическим вопросам по проблемам предопределённости и заданности.

Безусловно, как и всякий социальный феномен, образ жизни и её связь связано с утверждением толерантности в нравственной природе человека и имеет свои, вполне оправданные, на наш взгляд, пределы. Толерантность появилось против интолерантности. Наиболее известными случаями интолерантности по отношению к инакомыслию и неподчинению социальным нормам того времени является этническая и религиозная нетерпимость.

Тесная связь средневековой культуры с религией, формированием и становлением ислама, усиление его могущества, и, напротив, кризисные явления в нем, главным из которых, на наш взгляд, является разделение на направления и секты, требовала осмысления роли религии в жизни средневекового человека, ее границ. Для регламентации жизни средневекового общества актуальным был вопрос отношения религии к другим феноменам культуры: философии, науке. С

учетом доминирующей роли религии ислам в Средневековье мы можем, таким образом, говорить о ее толерантности по отношению к вышеуказанным феноменам. Для средневекового общества веротерпимость не была характерна, толерантность связывалась с божественным началом. Она начинает возникать в средневековой культуре в рамках универсального сострадания. Если Бог терпим к людям, любит их, несмотря на все их недостатки, то и сам человек, созданный Богом, также должен исходить в своей жизнедеятельности из любви, терпения, кротости и сострадания.

Как и Аттар Руми любовь к Истине считал единственным путем совершенствования человека. Подобное отношение к другому человеку указывало на зарождение толерантности и начало гуманистических тенденций. Безусловно, практическое воплощение подобного отношения в рамках средневековой культуры было зачастую затруднено, в политике и при ведении войны толерантность воплощалась редко, оставаясь в лоне религии, философских споров. Отдельно хотелось бы отметить важность толерантного отношения религии к другим феноменам духовной жизни общества. Толерантность рассматривается ими как действующая нравственная категория, толерантность как фактор социальной практики, специфическая регулятивная категория нравственности – часть духовно-практического способа существования человека в мире, ориентация человека в мире.

Важной общей чертой проблемы толерантности и у Аттара и Руми заключается в том, что оба мыслителя в своих произведениях важное значение придают категории любви. Любовь начиная свой путь от привязанности и уважения к ближнему завершает свой путь лицезрением истины – Бога. Любовь становится неким важным понятием и категорией в решении проблемы устранения религиозной, социальной и этической нетерпимости. Любовь как ценность, характеризующая

толерантность, встречаются очень часто как у Аттара так и у Руми.

Таким образом, толерантность в этической концепции Аттара и Руми, пусть и не оформленная в теоретической философской форме, была представлена в рамках средневековой философии в отношении человека к человеку,

формированию, началу генезиса гуманизма. И согласно Аттару и Руми толерантность выражается в смысле терпимости к чужому образу жизни, обычаям, взглядам, верованиям и социальному происхождению. Её противоположностью нетерпение, вражду, религиозное нетерпение и насилие.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Анри Корбен. История исламской философии. - М.: Прогресс-Традиция, 2010. - 360 с.
2. Гузидаи Фиҳи мо фиҳи. Мақолоти Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ. Ташхис, муқаддима ва шарҳ: доктор Ҳусайн Илоҳии Қумшай. Душанбе, 2007. 302 сах.
3. Звезды поэзии. - Душанбе, 1988
4. Зиёев Х. М. Мавлоно. - Душанбе, 2007. – 195 с.
5. Зиёев Х. М. Биё то кадри якдигар бидонем. - Душанбе, 2013. - 128 с.
6. Маснавии маънавии Мавлоно Ҷалолуддин Муҳаммад Балхӣ. Бар асоси матни Р. Николсон ва муқобила бо нусхаҳои дигар. - Техрон, 2001. - 730 с.
7. Махмаджонова М. Т. Философия Джалолуддина Руми. - Душанбе, 2007. - 300 с.
8. Мухаммадходжаев А. Гносеология суфизма, - Душанбе: «Дониш», 1989. - 116 с.
9. Мухаммадходжаев А. Мировоззрение Фариддина Аттора. - Душанбе: Дониш, 1974. - 115 с.
10. Тримэнгем Д. С. Суфийские ордены в исламе. - М., 1989. - 328 с.
11. Фаридуддини Аттор. Девон. - Душанбе, 2012. - 543 с.
12. Фаридуддин Аттор. Матик-ут тайр. – Душанбе, 2006. - 456 с.

АНАЛИЗ СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ИДЕИ ТОЛЕРАНТНОСТИ В МИРОВОЗЗРЕНИЕ АТТАРА И РУМИ

В статье анализируются социокультурные аспекты идеи толерантности в воззрениях Фаридуддина Аттара и Джалолуддина Руми. «Толерантность» как категория социального процесса имеет уникальные характеристики. Автор статьи утверждает, что хотя понятие «толерантность» если прямо не использовалось Аттаром и Руми, в их творчество это понятие равнозначно словам «ненасилия» и «веротерпимости».

Автор утверждает, что особенность понимания аспектов толерантности возможна только при рассмотрении её в тех условиях, в которых она зарождалась. Условия социально-экономической и политической жизни в эпоху, когда жили и творили Аттар и Руми, оказали большое влияние на формирование их философских и социально-этических взглядов.

Делается заключение о том, что толерантность в этической концепции Аттара и Руми, пусть и не оформленная в теоретической философской форме, была представлена в рамках средневековой философии в отношении человека к человеку, формированию, началу генезиса гуманизма.

Ключевые слова: Фаридуддин Аттар, Джалолуддин Руми, мировоззрение, толерантность, суфизм, религия, познанию Истины, нравственные категории, Богопознание и самопознание, нравственный феномен, терпимым, культура, человек, любовь, совершенный человек, межэтническая вражда и религиозная нетерпимость, гуманизм, духовность, ненасилие, характер, мотив, этика, социальный и религиозный статус.

ТАҲЛИЛИ ҶАНБАҲОИ ИҶТИМОӢ - ФАРҲАНГИИ АНДЕШАИ ТАҲАММУЛПАЗИРӢ ДАР ҶАҲОНБИНӢИ АТТОР ВА РУМӢ

Дар мақола ҷанбаҳои иҷтимоӣ фарҳангии андешаи таҳаммулпазирӣ аз нигоҳи Фаридуddини Аттотр ва Ҷалолуддини Румӣ таҳлил карда шудааст. “Таҳаммулпазирӣ” ҳамчун як категорияи раванди иҷтимоӣ хусусиятҳои хоси худро дорад. Муаллифи мақола изҳор медорад, ки гарчанде мафҳуми “таҳаммулпазирӣ”, агар бевосита аз ҷониби Аттотр ва Румӣ истифода бурда нашавад, ин мафҳум ба калимаҳои “тоқатпазирӣ” ва “таҳаммулпазирӣ динӣ” баробар аст.

Муаллиф изҳор медорад, хусусияти дарки ҷанбаҳои таҳаммулпазирӣ танҳо дар сурате баррасӣ мешавад, ки он дар шароите, ки ӯ ба вучуд омадааст. Шароити ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсии он замон, ки дар он Аттотр ва Румӣ зиндагӣ ва эҷод мекарданд, ба ташаккули ақидаҳои фалсафӣ ва иҷтимоӣ ахлоқии онҳо таъсири назаррас доштанд.

Хулоса бароварда мешавад, ки таҳаммулпазирӣ дар консепсияи ахлоқии Аттотр ва Румӣ, ҳатто дар шакли фалсафии назариявӣ ҷаҳорчӯб карда нашуда бошад ҳам, дар доираи фалсафаи асримиёнагӣ нисбат ба муносибати одам ба одамон, ташаккулёбии муносибатҳо ва оғози раванди инсондӯстӣ пешниҳод шудааст.

Калидвожаҳо: Фаридуddин Аттотр, Ҷалолуддин Румӣ, ҷаҳонбинӣ, таҳаммулпазирӣ, тасаввуф, дин, шинохти Ҳақ, категорияҳои ахлоқӣ, Худошиносӣ ва худшиносӣ, зухуроти ахлоқӣ, таҳаммул, фарҳанг, инсон, ишқ, Инсони комил, адовати қавмӣ ва таҳаммулнопазирӣ динӣ, инсондӯстӣ, маънавиёт, тоқатпазирӣ, хислат, ангеа, ахлоқ, таҳаммулнопазирӣ динӣ, вазъи иҷтимоӣ ва динӣ.

ANALYSIS OF SOCIOCULTURAL ASPECTS OF THE IDEA OF TOLERANCE IN THE WORLDVIEW OF ATTARA AND RUMI

The article analyzes the sociocultural aspects of the idea of tolerance in the views of Fariduddin Attar and Jaloluddin Rumi. “Tolerance” as a category of social process has unique characteristics. The author of the article claims that although the concept of “tolerance” if not directly used by Attar and Rumi, in their work this concept is equivalent to the words “non-violence” and “religious tolerance”.

The author claims that the peculiarity of understanding the aspects of tolerance is possible only when considering it in the conditions in which it was born. The conditions of socio-economic and political life in the era when Attar and Rumi lived and created had a great influence on the formation of their philosophical and socio-ethical views.

The conclusion is made that tolerance in the ethical concept of Attar and Rumi, even if not framed in a theoretical philosophical form, was presented in the framework of medieval philosophy in relation to man, man, formation, the beginning of the genesis of humanism.

Keywords: Fariduddin Attar, Jaloluddin Rumi, worldview, tolerance, Sufism, religion, knowledge of the Truth, moral categories, God-knowledge and self-knowledge, moral phenomenon, tolerant, culture, people, love, Perfect people, interethnic hostility and religious intolerance, humanism, spirituality, non-violence, character, motive, ethics, religious intolerance, social and religious status.

Сведения об авторе: Умедов Мостон Хамдамович – Таджикский национальный университет, докторант кафедры истории философии и социальной философии философского факультета. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17. Телефон: +992 93 3013100

Information about the author: Umedov Maston Hamdamovich - Tajik National University, doctoral candidate of the Department of History of Philosophy and Social Philosophy of the Faculty of Philosophy. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudaki Ave., 17. Telephone: +992 93 3013100

МАСЪАЛАҲОИ ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ЭСТЕТИКИИ ХОНАНДАГОН ДАР ИЛМҲОИ ПЕДАГОГӢ

Солихов М.

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ истилоҳи эстетика чунин маънидод шудааст: «Эстетика таълимоти фалсафист, ки қонунҳои умумӣ, моҳият, пайдоиш ва тараққиёти санъатро таҳқиқ менамояд ва қонунҳои тараққиёти онро аз нуқтаи назари зебоии ҳаёт ва инъикоси он дар асарҳои санъат меомӯзад» [5, с. 671].

Илмҳои педагогика ва фарҳангшиносӣ ҳамеша тарбияи эстетикиро муҳимтарин қисми таркибии чараёни ҳамтарарафа инкишофдиҳандаи шахсияти насли наврас мешуморанд. Дар айни замон ба зебоӣ қарин будан аз дигар соҳаҳои ташаккули муҳассилин чудо набуда, баръакс ба тарбияи ахлоқӣ, фикрӣ, ҷисмонӣ робитаи қавӣ дорад. Маҷмӯи арзишҳои эстетикӣ, равишҳои эҷод ва истифодаи ин арзишҳо таъмин мекунад.

Аввалин тасаввуроти концептуалӣ оид ба нақши тарбияи эстетикӣ дар Федератсияи Русия аз асарҳои В. Г. Белинский, К. Д. Ушинский, Н. Г. Чернышевский, Н. А. Бердяев, В. С. Соловев ва дигарон сарчашма мегирад. Онҳо асосҳои назариявиро қоркард ва идеяҳо дар бораи имкониятҳо ва зарурияти тарбияи эстетикӣ пешниҳод намудаанд.

Дар тарбияи эстетикӣ аз концепсия ва ақидаҳои мутафаккирони Шарку Фарб, андешаҳои олимони, адибон ва умуман фалсафаи эстетикӣ ниёгон истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст. Дар ин раванд ақидаҳои эстетикӣ педагогҳои шӯравӣ низ истисно нест.

В. А. Верб чунин меҳисобад, ки фарҳанги эстетикӣ – маҷмӯи сифатҳо, таҳсилоти шахсӣ, махсусият ва иштирок дар бунёди зебоӣ буда, моҳияти он бошад, дар азхуднамоии маҷмӯи қобилият, истиқболи бадеӣ ва эҷодӣ мебошад [2, с. 3-10].

Барои таҳқиқоти мо концепсияи файласуфи рус М. С. Каган хеле муҳим аст. Мутобиқи андешаи ӯ, ҷаҳлияти эстетикӣ ташаккулёбии материя тибқӣ «қонунҳои зебоӣ» буда, махсусияти ҷамъбастиро соҳиб аст. Аз ин хотир, тамоми намуди ҷаҳлияти инсонӣ бо андозаи муайян ҳамчун ҷаҳлияти эстетикӣ матраҳ мегардад [3, с. 124]. Ҳамин тариқ, айни замон дар зери мафҳуми тарбияи эстетикӣ тамоми намуди ҷаҳлияти инсонӣ бо андозаи муайян ҳамчун ҷаҳлияти эстетикӣ густариш ва ташаккули эстетикӣ фаҳмида шуда, арзишҳои шахсият марбут ба ҷаҳлияти ӯ доништа мешавад. Ҳангоми худҷаҳлиятӣ ва худташаккулӣ татбиқ ва дорои арзишҳо мегардад. Олимони бар он ақидаанд, ки зебоӣ худӣ ҳаёт, таҷрибаи ҷамъиятӣ бо ҳамагуна гуногуниҳояш мебошад. Зебоӣ ин нуқтаи қамолот, идеали қори ҳаррӯза ва одии иҷроқардаиҳо инсон аст. Чунки идеалҳои инсонӣ аз рӯи таҷрибаҳои иҷтимоиву шуури одамон муайян қарда мешавад.

Эстетика давраҳои гуногуни рушди худро аз сар гузарондааст. Эстетикаи марксист-ленинӣ, ки ҳаёт ва таҷрибаи ҷамъиятиро, бо тамоми гуногуниҳояш, сарчашмаи зебоӣ эътироф мекард, зебоиро қамолот ва идеали ҳисоб менамуд, ки одамонро аз сатҳи омӣ ва муқаррарӣ боло мебардошт. Идеалҳои инсонӣ бошанд, аз рӯи таҷрибаи иҷтимоӣ, шуури синфӣ одамон муайн қарда мешуд.

Концепсияи тарбияи эстетикӣ, ки аз нигоҳи марксизм-ленинизм маънидод қарда мешуд, аз он иборат буд, ки он муқтаим ва ғайримуқтаим ба ҳалли проблемаҳои иқтисодӣ вобаста аст. Ин ба талаботи таъминоти баланди рӯҳӣ ва моддӣ одамон,

истеҳсоли ҷамъиятӣ мусоидат мекунад. Ҳар қадаре, ки иқтидори шуурнокӣ, фарҳанги умумӣ ва эстетикӣ одамон боло равад, талабот ба худ, ба ғановати маънавӣ, сифати маводи истеъмолкунанда, ба шакл ва тарзи истеҳсоли маводи ниёзи мардум ҳамон қадар афзоиш меёбад. Ин раванди объективӣ моҳияти эстетикӣ маводи истеъмолиро дар шароити кунунии иқтисоди бозорӣ сифатан беҳтар мегардонад.

Дар шароити имрӯза низ баъзе нуктаҳои таълимоти марксистӣ-ленинӣ дар бораи зебӣ, қонуниятҳои ба таври эстетикӣ аз худ кардану дигаргун сохтани воқеият асоси методологии назария ва амалияи тарбияи эстетикӣ буда метавонад. Аз ҷумла, асосҳои методологии назария ва амалияи тарбияи эстетикӣ, таълимоти марксистӣ- ленинро дар бораи зебӣ, қонуниятҳои эстетикӣ азхудкунӣ ва тағйирдиҳии воқеият ҳоло низ дар педагогика мавриди истифода қарор додан мумкин аст. Аммо бо ин таълимот набояд маҳдуд шуд.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки тарбияи эстетикӣ маъноӣ васеъ дорад, он тамоми паҳлуҳои ҷаҳолияти ҳаёти инсонро фаро мегирад, фақат онро дарк карда тавоништан лозим аст. Ба ақидаи олимони тоҷик дар соҳаи педагогика, «моҳияти тарбияи эстетикӣ дар талабагон ташакул додани қобилияти дарккуни зебоии арзанда ва дуруст фаҳмидани он дар санъат, ҳаёт, омӯзиши мафҳумот, рағбат ва идеалҳои эстетикӣ баҳри инкишофи хислатҳои эҷодӣ ва истеъдод нисбат ба соҳаҳои санъат мебошад [1, с. 28].

Тарбияи эстетикӣ махсусияти ҷамъбастиро соҳиб аст. Аз ин хотир, тамоми намуди ҷаҳолияти инсонӣ бо андозаи муайян ҳамчун ҷаҳолияти эстетикӣ арзёбӣ карда мешавад. Вазифаи тарбияи эстетикӣ натавонад аз инкишоф додани ҳолатҳои бадеӣ – эҳсосии кӯдакон, инчунин такмил додани неруи маънавӣ, фикрӣ, ҷисмонии онҳо иборат аст, балки тамоми паҳлуҳои зиндагӣ ва санъатро низ дарбар мегирад.

Дар меҳвари тарбияи эстетикӣ ташаққули ахлоқӣ қарор дошта, нисбат ба донишмандони

ҷамъият ва табиат низ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир карда мешавад. Ҷалбнамоӣ ба намудҳои гуногуни ҷаҳолияти эҷодӣ ба инкишофи фикр ва тасаввурот, ташаққули маҳорат ва малақаҳои меҳнатӣ, сифатҳои ахлоқӣ, мардонагӣ, интизоми намунавӣ, тарбияи иродаи нек, ташаққули ҳисси зебӣ ва дарки мақсадноки он мусоидат менамояд.

Дар тарбияи эстетикӣ чунин паҳлуҳо ба назар гирифта мешаванд: самт, мавзӯ, шакли тарбия ва методи қарор, ки барои мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтани сарчашмаҳои воқеии тарбия ва қарорҳои методӣ ва моҳияи он, ки ҳисси эстетикӣ ва баҳодиҳиву арзёбиро ба амал орад.

Дар системаи таҳсилотӣ ва фарҳангӣ ҷиҳати рушди тарбияи эстетикӣ самтҳои зеринро ба инъобат гирифтани ба мақсад мувофиқ аст:

- ташаққули омодагии шахсият баҳри идрок аз худнамоӣ барои эстетика, санъат ва воқеият, ташаққули тафаккури эстетикӣ;

- баланд бардоштани маърифати эстетикӣ (зебоипарастӣ);

- густариши қобилиятҳои эҷодӣ, фарҳанги маънавӣ ва ҷисмонӣ;

- ҷалбнамоӣ ба намудҳои ҷаҳолияти эстетикӣ, ки дар натиҷаи он дониш ва эътиқоди ботинӣ ба рафтори ҳамаҷуз муҳассилин таъдил меёбад;

- ташкили маҳфилҳои гуногуни фарҳанг, санъат, касбу ҳунарҳои бадеии халқ. Ҷалби ҳонандагон аз кӯдакӣ ба намудҳои ҷаҳоли тарбияи зебоипарастӣ ва ғ.

Инсон аз манбаъҳои гуногуни воқеият таассуроти эстетикӣ мегирад. Аз ҳама дастрастарини он табиат аст. Зебоӣҳои табиат ба воситаи гуногунрангӣ, ҳушу форамии рангҳо, овозҳо, шаклҳо ва инчунин, ба воситаи аз рӯи қонуниятҳои муайяне ивазшавии ҳодисаҳои олами зиндаӣ ифода мегардад. Аз рӯи ҳаракат ва таҷаддуди ҳамешагии ҷангалзорону киштзорҳо, дараҳову кӯҳсорон ҳамаҷуз кӯдак ҳис кардан, донишмандони зебоиро ёд мегирад.

Аз ҳодисаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ҳам дар бачагон таассуроти амиқи эстетикӣ ба вуҷуд меояд. Зебоии қорнамоӣҳои инсон баҳри

бахту саодати халқ, муносибатҳои гарму нарми ҳамдигарии одамон, боигариҳои маънаві, покизагии ахлоқу тани солими муосирони мо касро ба ҳаяҷон оварда, ба сӯи идеалҳои нек раҳсипор месозад.

Бойтарин манбаи таассуроти эстетикӣ муҳассилин санъат мебошад, ки онро Л. С. Виготский консентратсияи бадеии воқеият, аслиҳаҳои ҷамъияти номиди буд, ки «вай маҳрамона ҷиҳатҳои шахсияти вучуди моро ба доираи ҳаёти иҷтимоӣ ҷалб месозад».

Манбаи бойтарини таассуроти эстетикӣ кӯдак санъат аст. Санъат ҳамчун шакли образнокӣ инъикос ва азнавсозии олам ҳодисаи ҷавулода мураккаб ва бисёрмаъно мебошад. Ба воситаи он ҷиҳатҳои идеологӣ, ахлоқӣ ва эстетикӣ таъсиррасонӣ ба шахсияти инсонӣ комил расидан маълум мегардад. Таваҷҷути он ба мактабии ҳам аз ҷиҳати ахлоқӣ ва ҳам аз ҷиҳати эстетикӣ таъсири комплексӣ ва ҳамаҷониба расонда мешавад.

Нақши санъат барои дар насли наврас инкишоф ёфтани фарҳанги эҳсосот ва ҳис карда тавоништан, тафаккури образнок ва тасаввурот хеле бузург аст. Олимон исбот кардаанд: «Одаме, ки нишоти эҷодии ин ё он намуди санъатро аз сар гузаронидааст, назар ба одами аз доираи танҳо дарки асари санъат барои маънаи санъатро хеле ҷуқуртар ва интенсивноктар дарк карда метавонад» [6, с. 223].

Асарҳои санъати тасвирӣ барои табиатро фаҳмидан ёрӣ расонда, идроки биноиву таҳайюлотӣ касро ривож медиҳанд. Масалан, тамошобин бо ёрии тасаввурот худрасиро зинда карда, дар паси он силсилаи воқеаҳо, характерҳо, образҳо ва динамикаи онҳоро мебинад. Мусиқӣ бошад, воқеиятро бо ёрии нағамот, оҳанг, зарбу бум ва ҷӯршавии овозҳо инъикос мекунад. «Мусиқӣ, – навишта буд А. В. Луначарский, – анбуҳи овозхост ва инчунин мусиқӣ анбуҳи ҳиссиётҳоест, ки онҳоро одамони ҳассос ба воситаи овозҳо фаҳмида мегиранд» [4, с. 21]. Педагогҳо исбот кардаанд, ки аз рӯи таъсири ҳиссӣ ба бача доштаниш, санъати мусиқӣ яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол мекунад.

Дар инкишофи олами руҳии муҳассилин нақши адабиёти бадеӣ – санъати сухан хеле бузург аст. Забон муҳимтарин воситаи муомилоти одамон буда, тарафҳои гуногуни ҳастиро дарбар мегирад. Аз ин рӯ, имкониятҳои ба таври бадеӣ инъикос намудани воқеаҳои зиндагӣ дар адабиёт зиёданд, ки онҳо низ барои дар руҳияи зебоипарастӣ тарбия намудани хонандагон мусоидат менамоянд.

Намудҳои муттаҳид шудани санъати театр, кино, телевизион, сирк ба таври васеъ оммавӣ шудаанд. Тамошобин бо таъсири хониши ифоданок, ҳаракату ишораҳо, зебу зинатҳои ороишӣ ва ҳамоҳангии мусиқӣ дар сахна ифода намудани воқеаву ҳодисаҳо ба мазмуну мундариҷаи спектакл ва дигар асарҳои сахнавӣ сарфаҳм меравад. Дар театр байни актёру тамошобин робитаи бевоситаи эҷодӣ пайдо шуда, барои ба ҳаяҷон омадани ҳарду тараф шароити мусоид ба вучуд меорад. Вобаста ба ин масъала Б. Брехт навиштааст: «Агар аз санъат ҳаловат бурдан хоҳед, ҳеҷ гоҳ бо истифодаи қулай ва арзони як ҳуди натиҷаи меҳнати бадеӣ қонун нашлавед. Ҳуди меҳнатро аз сар гузаронидан даркор аст...» [4, с. 24].

Иду маросимҳои миллии мардуми тоҷик, махсусан Наврӯз, Сада, Меҳргон завоки эстетикиро ташаккул медиҳанд. Дар ин ҷашнҳо ҳамчун шакли комплексӣ (маҷмӯӣ) тарбияи эстетикиву ахлоқӣ, ҳамаи воситаҳои таъсиррасон, аз қабилӣ рақс, суруд, мусиқӣ, бозиҳои миллий, гӯштингирӣ, истифодаи образҳои қаҳрамонӣ афсонавӣ воқеӣ - баҳор, бобои деҳқон, мусобиқаҳои варзишӣ, аспдавонӣ, бузқашӣ, имитатсияи ҷамъоварии ҳосил истифода бурда мешаванд, ки ба шахс таъсири мусбат мерасонанд.

Ҳамин тариқ, тарбияи эстетикӣ барои муттасил инкишоф ёфтани шахсияти комил пурра мусоидат менамояд. Вазифаи он аз инкишоф додани танҳо ҳолатҳои бадеӣ-эҳсосӣ насли наврас набуда, балки аз такмил додани қувваҳои ахлоқӣ, фикрӣ ва ҷисмонӣ

хонандагон, бо зебӣ, бавижа бо аз худ кардани соҳаи санъат маҳдуд нашуда, тамоми паҳлуҳои фаъолияти онҳоро дарбар мегирад.

Вазифаи якум ба кӯдак ёрӣ расонидан лозим аст, ки зебоиҳои санъат, табиат ва муносибатҳои ҷамъиятиро фаҳмида, азхуд карда тавонад. Мактаббачагон бояд зебоиро дар кадом шакле, ки зухур наёбад, ҳис кардаву фаҳмида тавонанд.

Вазифаи дуюм нисбатан мураккаб буда, аз он иборат аст, ки дар симои маънавию ҷисмонии хонандагон нишонаҳои зебӣ тақмил дода шаванд.

Амалӣ гардондани ин ду ҳадаф имкон медиҳад, ки вазифаи сеюм – дар кӯдакон парваридани ҳисси зебоипарастӣ, дар рӯҳияи меҳнат ва ҳулуқ одоби намунавӣ тарбия намудани онҳо имконпазир гардад.

Азбаски дар ҳаёти ҳаррӯзаи худ хонандагон ба ғайр аз чизҳои хуб ба чизҳои бад низ дучор мешаванд, вазифаи дигари хеле муҳим - тарбияи эстетикӣ ба миён меояд. Бинобар ин, онҳоро тарзе тарбия кардан лозим аст, ки хубро аз бад фарқ кунанд, нисбат ба асрҳои каммазмуну беғояи асарҳои санъат бетараф набошанд.

Идеали эстетикӣ ҳамчун мақсад дар намунаи оқилона ба вучуд овардани зебоии комил барои ташаккул ёфтани муносибати эстетикӣ ба воқеият ҷои махсусро ишғол мекунад. Инъикоси бевоситаи мавқеи эстетикӣ инсон,

ақидаву идеалҳои ӯ ба воситаи завқи эстетикӣ, яъне воситаи фарқ карда тавонистани хубию зиштӣ ва ҳусни ботинию зоҳирӣ ифода мегардад. Ҳавасу талаботи эстетикӣ бошад, барои равшан кардани муносибати эстетикӣ инсон ба олам хизмат мекунад. Бо ёрии онҳо дар инсон қобилияти аз байни чизҳои хуб ҷудо карда тавонистани хубтаринаш инкишоф меёбад. Бо ёрии завқи эстетикӣ санъат воқеиятро фаҳмидаву ба онҳо баҳо дода метавонем. Тавассути қобилияти бадеии худ инсон дар ҷараёни фаъолияти эҷодӣ зебоиро ба вучуд меорад.

Аз гуфтаҳои боло метавон чунин натиҷагирӣ намуд, ки мусиқӣ, кино ва адабиёт манбаҳои асосии таҷрибаи эстетикӣ хонандагон ба шумор мераванд. Махсусан, онҳо ба санъати эстрада таваҷҷуҳи калон доранд. Қобилиятҳои бадеӣ дар аксарияти бачагони синнусоли наврасӣ ба мусиқӣ рақс нисбатан бештар аст. Адабиёт ва санъат онҳоро бо бойиғарӣҳои шеърӣ сухан, бадеият, образҳои фаҳмидан ошно месозад. Пас лозим аст, ки хонандагон шаклҳои бадеии асарҳои санъатро фаҳмида, аз идеяву муносибатҳо ва характерҳои дар онҳо тасвирёфта ба ҳаяҷон оянд. Дар ин росто, сухани образҳои омӯзгор ва корманди фарҳанг дар бораи қувваи ахлоқиву эстетикӣ санъат, таъсири санъат ба шахсият кумак мерасонад.

АДАБИЁТ:

1. Арабов И. Дар останаи ҳаёти оилавӣ. Монография. - Душанбе, 2009.
2. Верб М.А. Взаимосвязь эстетической и педагогической культуры будущего учителя //Проблемы эстетического образования и воспитания студентов педагогических вузов. – Свердловск, 1981.
3. Каган М.С. Философия культуры. - Санкт-Петербург, 1996.
4. Саидов А. Р. Асосҳои ташаккули маданияти эстетикӣ омӯзгори оянда. – Душанбе, 2010.
5. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2008.
6. Эстетическая культура. /Российская академия наук, Институт философии; отв. ред.: канд. филос. наук И.А. Коников. – М., 1996.

МАСЪАЛАҲОИ ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ЭСТЕТИКӢ ХОНАНДАГОН ДАР ИЛМҲОИ ПЕДАГОГӢ

Муаллиф дар мақола масъалаҳои асосии ташаккули фарҳанги эстетикӣ хонандагонро бо таъбаи илмҳои педагогӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Дар матлаб зикр гардидааст, ки дар меҳвари тарбияи эстетикӣ ташаккули ахлоқӣ қарор дошта, нисбат ба донишмандони

чамъият ва табиат низ таваччуҳи зиёд зоҳир карда мешавад. Ҷалбнамоӣ ба намудҳои гуногуни ғаъолияти эҷодӣ ба инкишофи фикр ва тасаввурот, ташаккули маҳорат ва малакаҳои меҳнатӣ, сифатҳои ахлоқӣ, мардонагӣ, интизоми намунавӣ, тарбияи иродаи нек, ташаккули ҳисси зебӣ ва дарки мақсадноки он мусоидат менамояд.

Ба андешаи муаллифи матлаб, инсон аз манбаъҳои гуногуни воқеият таассуроти эстетикӣ мегирад. Аз ҳама дастрастарини он табиат аст. Зебоӣҳои табиат ба воситаи гуногунрангӣ, хушу форамии рангҳо, овозҳо, шаклҳо ва инчунин, ба воситаи аз рӯи қонуниятҳои муайяне ивазшавии ҳодисаҳои олами зинда ифода мегардад. Аз рӯи ҳаракат ва таҷаддуди ҳамешагии ҷангалзорону киштзорҳо, дараҳову кӯҳсорон ханӯз кӯдак ҳис кардан, донишманди зебоиро ёд мегирад.

Аз ҳодисаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ҳам дар бачагон таассуроти амиқи эстетикӣ ба вуҷуд меояд. Корнамоиҳои инсонҳо баҳри бахту саодати халқ, муносибатҳои гарму нарми ҳамдигарии одамон, боигарии маънавӣ, покизагии ахлоқу тани солими муосирони мо касро ба вачд оварда, ба сӯи идеалҳои нек раҳсипор месозанд.

Калидвожаҳо: эстетика, зебоӣпрастӣ, педагогӣ, ахлоқ, ҷавонон, маҳорат, фарҳанг, масъала, мусиқӣ, ҳавас, талабот,

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВКУСА У УЧАЩИХСЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

В настоящей статье автор рассматривает основные вопросы формирования эстетической культуры учащихся с опорой на педагогические науки. Стержневым вопросом эстетического воспитания является формирование нравственности и много уделяется внимания обществуобществу и природоведению. Привлечение учащихся к различным видам творческой деятельности способствует развитию мыслей и представлений, формированию мастерства и трудовых навыков, моральных качеств, мужества и стойкости, образцовой дисциплины, воспитанию доброй воли, гуманизма, формированию эстетического вкуса и его целенаправленного понимания.

Человек получает эстетическое представление с различных источников действительности, и самым доступным из них является природа. Красота природы выражается пестротой, многообразием приятных оттенков цветов природы, звуками и формами, также определенными законами изменения явлений живого мира. Ребёнок учится чувствовать природу по движению и постоянному возобновлению лесов, полей, ущелий, гор.

У детей появляется глубокое эстетическое впечатление также от событий и явлений общественной жизни. Красота человеческого подвига для народного счастья, теплые взаимоотношения людей, духовные, нравственные ценности, моральная устойчивость и здоровье наших современников приводит нас в восторг и направляет к высоким идеалам.

Ключевые слова: эстетика, эстетический вкус, педагогический, мораль, нравственность, проблема, музыка, интерес, требования.

THE PROBLEM OF THE FORMATION OF AESTHETIC TASTE OF STUDENTS ON PEDAGOGICAL SCIENCE

In this article, the author considers the main problem of the formation of aesthetic culture of students based on pedagogical sciences. The core issues of aesthetic education are the formation of morality and much attention is paid to social science and natural history.

Attracting students to various types of creative activity contributes to the development of thoughts and ideas, the formation of mastery and work skills, moral qualities, courage and

perseverance, exemplary discipline, fostering goodwill, humanism, the formation of aesthetic taste and its focused understanding.

Person receives an aesthetic view from various sources of reality, and the most accessible of them is nature. The beauty of nature is expressed by the diversity, variety of pleasant shades of the colors of nature, sounds and forms, also defined by the laws of change in the phenomena of the living world. The child learns to feel nature through the movement and constant renewal of forests, fields, gorges, mountains.

Children also have a deep aesthetic impression of the events and phenomena of public life. The beauty of human achievement for national happiness, the warm relationship of people, spiritual, moral values, moral stability and the health of our contemporaries enthuse us and lead us to high ideals.

Keywords: aesthetics, aesthetic taste, pedagogical, morality, problem, music, interest, requirements.

Сведения об авторе: Солихов Муслихиддин – докторант (PhD) 3-го курса Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде. E-mail: solehov-shukrona@mail.ru. Телефон: 900-24-26-28

Information about the author: Solehov Muslihiddin - the 3rd year Dr. PhD of the Tajik state Institute of culture and art named after Mirzo Tursunzoda. E-mail: solehov-shukrona@mail.ru. Phone: 900-24-26-28

ТАШАККУЛИ ТАРБИЯИ ЭСТЕТИКӢ ОМИЛИ РУШДИ ФАРӢАНГИ МАЪНАВӢ

Зокиров С. И.

Донишқадаи давлатии фарӢанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Яке аз масоили асосии ҳаёти иҷтимоию фарӢангии ҷомеа тарбияи маънавии ҷавонон ба шумор меравад. Зеро тарбияи маънавӣ ба сифати таҳкурсии асосӣ барои пешрафти ҷомеа хидмат мекунад. Ҳамчунин баҳри ҳифз намудани сулҳу суботи комил, ки айни замон дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон пойдор аст, тарбияи дурусти ҷавонон шарти асосиву муҳим ба шумор меравад.

Рушду инкишофи фарӢанги маънавӣ бо шаклҳои гунгуни санъат низ робитаи зич дорад. Зеро он ҳам яке аз воситаҳои муҳимест, ки тамоюли зебоипарастиро тақвият бахшида, пурра мегардонад. Ҳамин робитаи доимии истилоҳҳои “санъат” ва “зебоипарастӣ” аст, ки олимон, файласуфон, шоирон, навозандагон, сарояндагони забардасти адабиёти форсу тоҷик дар қатори эҷоди асарҳои илмӣ ба соҳаи санъат ҳам диққати махсус зоҳир менамуданд ва онро дар ташаккули маънавиёти шахс омили муҳим арзёбӣ мекарданд.

Шоир, файласуф, олими машҳури тоҷик - Абуалӣ ибни Сино санъати мусикиро ҳамчун омили инкишофи дарки маънавии кӯдакон дар оила таҳқиқ намуда, аз ҷумла дар ин бора чунин ибрози ақида намудааст:

“Барои қонё гардонидани талаботи кӯдак модар бояд ду вазифаро иҷро мекард: гаҳвора меҷунбонид ва суруди “Алла”-ро меҳонд, ки дар натиҷаи ин амал қобилияти дарккунии тифлон ташаккул ёфта, дар замири онҳо муҳаббат ба гимнастика ва мусиқӣ зиёд мешуд” [5, с. 28].

Маврид ба зикр аст, ки шурӯъ аз давраҳои қадим таълиму тарбияи мусиқӣ дар оилаи тоҷик ба роҳ монда мешуд ва яке аз шаклҳои асосии ташаккули маънавиёти насли наврас ба шумор мерафт. Худи

шароити оилаи тоҷик бо таълими анъанаҳои халқӣ ва санъати мусиқӣ ҳамбастагии ногустастанӣ пайдо намуда, ин омил ба тарбияи мусиқӣ-зебоипарастии кӯдакон таъсири бузург мерасонид [5, с. 27].

Оила яке аз ячейкаҳои асосии ҷамъият аст, ки тарбияи фарӢанги маънавии кӯдакону наврасон ва ҷавонон дар он шурӯъ шуда ва инкишоф дода мешавад. Дар ҳама давраи замон кӯдакон дар оилаи тоҷик бо таълиму тарбияи мусиқӣ фаро гирифта мешуданд. Волидайн, баҳусус модарони тоҷик ба иҷрои сурудҳои бачагонаи халқӣ диққати махсус дода, бо ҳамин восита ҷаҳони зебоипарастии онҳоро мепарвариданд.

Аз ҳамин лиҳоз, ҳар ду истилоҳи таҳқиқшаванда бо ҳам алоқамандии зич дошта, метавонанд омили рушду инкишофи фарӢанги маънавии ҷавонон низ бошанд, зеро фарӢанг ва санъат бо ҳам робитаи қавӣ доранд ва дар ҳамбастагӣ фарӢанги маънавии ҷавононро бештар таҳрик медиҳанду инкишоф мебахшанд.

Ҳамин хизматҳои бегобакаи модарони тоҷик аст, ки аксарияти шоирону нависандагони машҳури асрҳои миёнаи форсу тоҷик, шурӯъ аз Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ, Саъдии Шерозӣ, Унсуролмаолии Кайковус, Абдурахмони Ҷомӣ, Носири Хусрав, Камоли Хучандӣ то Абдулқодири Савдо ва дигарон дар баробари он, ки худ дорои фарӢанги маънавии баланд буданд, ҳамзамон сарояндаи хушовоз ва ё навозандаи ҷирадаст низ будаанд. Олимон, файласуфон, шоирон-навозандагон ё шоирон-сарояндагони машҳури тоҷик дар баробари ин дар боло бурдани фарӢангии маънавии аҳли ҷомеаи башарӣ низ нақши муассир гузоштаанд.

Бахшида ба таълиму тарбияи кӯдакони хурдсол Унсурулмаолии Кайковус дар «Қобуснома»-и худ /асри XI/ панду насиҳати зиёду нафъоваре иброз намудааст. Дар боби омӯзиши илмҳо ӯ қайд менамояд, ки бидуни омӯзиши ҳунар, инчунин ба илму санъат ҷалб кардани кӯдакон вазифаи волидайн аст. Ин нукта дар эҷодиёти қариб ҳамаи шоирону нависандагон ва файласуфону санъатшиносони гузаштаи форсу тоҷик қайд гардидаанд [8, с. 4].

Файласуфи тоҷик Усмонзода Х. У. масъалаҳои марбут ба соҳаи маънавии ҳаёти ҷомеъаро мавриди баррасӣ қарор дода, аз ҷумла зикр кардааст, ки “Масоили марбут ба соҳаи маънавии ҳаёти ҷамъият, пеш аз ҳама, вобаста ба он аст, ки дар заминаи он ҷамъият ҳамчун ягонагии воқеияти моддию идеалӣ дарк карда мешавад. Аз ин ҷиҳат истеҳсолоти моддӣ ҳамчун воқеияти ҳастии ҷамъиятиро муайянкунанда бе алоқамандӣ бо маънавиёти ҷомеа бевосита, мустақил, вучуд дошта наметавонад. Сатҳи инкишофи истеҳсолоти моддӣ дар заминаи рушду такомули маънавиёти ҷомеа аст ва инкишофи маънавиёт дар навбати худ ба рушди истеҳсолоти моддӣ замина мегузорад. Аз ин рӯ, маънавиёт, ки аслан дар шакли маҳсулу мундариҷаи шуур (тасаввуру дарки ҳодисот, идеяҳо, илм, анъанаҳо, расму оин ва ғ.) зоҳир мешавад, ҳастии ҷамъиятиро на дар шакли одӣ, балки ба таври дигаргунсозии фаъолонаи эҷодӣ инъикос менамояд” [2, с. 204]. Дарвоқеъ, беҳтарин сарватҳои фарҳанги маънавӣ ва моддӣ, ки дар давоми солҳои тӯлонӣ аз таҷрибаи ҷамъиятию таърихӣ инсоният ташаккул ёфта, самарайи фаъолияти моддӣ, илмӣ ва бадеии башарият, дониши фарох, назария ва шаклҳои рушдкундаи тафаккури эҷодӣ мебошанд, ки чун василаи муктадир дар инкишофи ҷамъияти муосир хизмат мекунанд.

Қисми ҷудонашаванда ва муҳими фарҳанги маънавӣ, тарбияи эстетикӣ мебошад, ки ба назари мо, таҳлилу тадқиқи ин масъала дар шароити кунунӣ хеле муҳим мегардад.

Тарбияи эстетикӣ дар системаи (низомӣ) таҳсилотӣ ва фарҳангӣ қисми ҷудонашавандаи мураббаи инкишофи комили шахсият мебошад. Вазифаи он аз инкишоф додани танҳо ҳолатҳои бадеӣ-эҳсосии насли наврас набуда, балки аз тақмил додани неруҳои ахлоқӣ, фикрӣ ва ҷисмонӣ онҳо иборат аст. Қаробати онҳо бо зебӣ, фақат ба азхуд кардани соҳаи санъат маҳдуд нашуда, тамоми паҳлуҳои онҳоро дарбар мегирад. Яъне, ҳадафи асосии тарбияи эстетикӣ ташаккули фарҳанги маънавӣ ва зебоипарастӣ мебошад.

Истилоҳи фарҳангии эстетика (“зебоишиносӣ”) ба файласуф Н. Бердяев тааллуқ дорад. Муҳаққиқ ва омӯзгори шинохта онро дар асари худ «Константин Леонтев» (очерки таърихӣ ақидаи динӣ русӣ) барои фаҳмонидани сатҳи зебоипарастии мардуми ҷомеаи россиягии давраи солҳои 60-уми асри XIX истифода бурдааст. Ин истилоҳ аини замон бештар ҳамчун “зебоипарастӣ” истифода шуда, ба фаҳмиши «зебоишиносӣ» наздик мебошад.

В. А. Сухомлинский, педагоги машҳури шӯравӣ, чунин мешуморид, ки тарбияи эстетикӣ бо тарбияи эҳсосотӣ робитаи зич дорад. Ӯ пешниҳод намуда буд, ки тарбияи эҳсосотӣ ва эстетикӣ аз инкишоф додани фарҳанги эҳсос ва идрок оғоз меёбад. Нозук будани ҳис, таассурот, муносибати эҳсосотию эстетикӣ ба олами ихотакарда ва нисбати худ ба фарҳанги эҳсос ва идрок вобастагӣ дорад. Ҳамон қадаре, ки эҳсос ва идрок нозук бошанд, ҳамон қадаре, ки одам дар олами ихотакарда тобиш ва оҳангро бинаду шунавад, ҳамон қадаре, ки баҳои эҳсосотиини шахс ба далелҳо, ашё, зухурот, ҳодисаҳо амиқтар ифода ёбад, ҳамон қадар андозаи соҳаи эҳсосотиини тавсифдиҳандаи равонии инсон фарохтар аст [9, с. 6]. Ҳамчунин, В. А. Сухомлинский таъкид намудааст, ки фарҳанги эҳсосоти эстетикӣ сатҳи баланди фарҳанги умумии ҳаёти мактабӣ, махсусан фарҳанги ахлоқӣ - муносибат ба одам ҳамчун ба арзиши

олиро тақозо мекунад. Арзишҳои эстетикӣ дар лаҳзаҳои ҳукмронии дағалӣ, бепарвӣ, бетартибӣ дар муносибатҳои хурди рӯзмарра очиз шуда мемонанд [9, с. 5-6].

Тарбияи эстетикӣ аз моҳияти ҳиссиётангавии муносибатҳои байни аъзоёни коллектив: шафқат, самимият, садоқат оғоз меёбад. Дар пайвасти мутавозини зебоии муҳити ихотакардаи одам ва зебоии худӣ ӯ нақши барандаро зебоии муносибатҳои байниҳамии одамон иҷро мекунад ва ин зебоӣ, ба ақидаи В.А.Сухомлинский, пеш аз ҳама, дар адолат ва ҳақгӯӣ ифода меёбад. В. А. Сухомлинский, ҳамчунин, ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии тарбияи ахлоқро эстетикӣро ба воситаи табиат инкишоф додааст [9, с. 7].

Аҳамияти бузург доштани тарбияи эстетикӣ насли наврасро, ҳамчунин А. С. Макаренко низ ёдовар шудааст. Ӯ муҳимияти бедорсозии кӯшиши дарёфти зебоиро дар мактаб, хона, тамоми ҷойҳое, ки онҳо вақти худро мегузаронанд, ба қоре машғул мешаванд ё фароғат мекунанд, зикр намудааст. Ба ақидаи А. С. Макаренко, ҷавонро ба он ҷалб намудан зарур аст, ки онҳо дар мактаб, дар синфхона ва хона вазъияти эстетикӣро ба вуҷуд оваранд. Шахсоне, ки муассисаҳои таълимӣ- тарбиявии зерин роҳбарии А. С. Макаренко қарордоштаро дидаанд, шахсан мушоҳида намудаанд, ки ӯ ба ғаввати рангҳо, фарш ва оинаи ҷиллодиҳанда, дастурхонҳои сап - сафеди ошхона ва тозагии олии биноҳо таваҷҷуҳи махсус зоҳир менамуд [5, с. 216-218].

Масъалаҳои тарбияи эстетикӣ дар асарҳои дигари машҳури олимони педагогҳои рус, мисли Ушинский К. Д., Лихачев Б. Д., Разумний В. А., Подласий И. П., Савин Н.В., Скрипин А. Г., Сластенин В. А., Харламов И. Ф., Шацкая В. Н., Верб М. А. ва дигарон инъикос ёфтааст, ки дар онҳо ҳадаф, мазмун, вазифаҳо, шакл ва методҳои тарбияи эстетикӣ равшану возеҳ муайян карда шудаанд.

Дар Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар асоси

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардидааст, вобаста ба масъалаи матраҳшаванда, аз ҷумла чунин омадааст:

“Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақили тозаистиқлол дар марҳалаи аввали ташаккули давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона қарор дорад. Рушди минбаъдаи он ба тарбияи шахсиятҳои сатҳи баланди ахлоқӣ, дунёи пурғановати маънавӣ, фикру ҷисми солим, эҳсоси баланди ватандӯстӣ ва ҳудӯғҳои миллидошта, риоягари қонунҳо, ҳуқуқҳо, озодиҳо, заҳматписанду зебопараст, сарфаю сариштакор, ботаҳаммулу тоқатпазир, масъулиятшиносу ғаёол ва созандаю эҷодкор вобаста аст. Тарбияи чунин шахрвандон вазифаи давлат, ҷомеа ва оила аст» [3, с. 4].

Дар ташаккули фарҳанги эстетикӣ азҳудкунии арзишҳои фарҳанги маънавӣ ҳеле муҳим аст. Барои ин агар ҳар як кас аз ҷиҳати бадеӣ маълумотнок бошад хубтар аст. Зеро агар ҳар як шахс аз санъат кайфият бурданӣ бошад, бояд, пеш аз ҳама аз ҷиҳати бадеӣ омода бошад.

Дар рушди ин амал ба андешаи мо мактабҳои мусиқӣ, бадеӣ, санъат, дарсҳои инфиродӣ аз сохҳои мусиқӣ дар оила ба мақсади рушди зебоипарастии ҷавонон кумаки хуб расонда метавонанд. Дар ниҳоди насли наврас ба вуҷуд овардани чунин мавқеи ҷаҳонбиние, ки дар муборизаи мураккаби идеяҳои эстетикӣ, ақидаҳо ва фикру андешаҳо онҳоро ба роҳи дуруст мебарад, ҳеле муҳим мебошад.

Ташаккули фарҳанги зебоипарастӣ, заҳки эстетикӣ дар афкори насли наврас фаҳмида гирифтани ва дар лаҳзаи ҳаёлот ҷой додани образҳои бадеӣ, инъикос гардидани лаҳзаҳои ҷудогонаи воқеияти тасвирёфта, хусусият, образҳо, қобилияти фарқ карда тавонистани ҷизҳои ҳубу бадро ба вуҷуд меорад. Ҳалли ин вазифа бо усулҳои гуногун сурат мегирад. Барои ин мумкин аст, ки беҳтарин намунаҳои асарҳои санъатро, ки дар онҳо зебоиҳои табиат инъикос ёфтаанд, ба тариқи ағнийи нишон дода шаванд.

Ё ин ки хонандагон бо меъёрҳои умумӣ ва усулҳои таҳлили ҳодисаҳои эстетикӣ мусаллаҳ карда шаванд.

Дар раванди фаъолияти бадеии адабӣ, мусиқӣ, ҷалбшавӣ ба асарҳои сахнавӣ, ки бевосита ба эҷоди образҳо алоқаманд мебошанд, муҳассилин мафҳуми зебоиро чуқур, ҳамаҷониба дарк мекунанд ва ба шавқ меоянд.

Яке аз беҳтарин воситаҳои тарбияи завқи зебоипарастӣ чизҳои аз нуқтаи назари эстетикӣ пастро танқид кардан аст. Ҷавонон бояд барои ҳимояи идеяҳои худ содиқ бошанд. Вале барои ин дар онҳо қобилияти ақидаҳои худро ҳимоя карда тавоништану ба тариқи илмӣ муносибат намуданро инкишоф додан лозим аст. Барои дар онҳо ба вучуд омадани қобилияти ба чизҳо аз нуқтаи назари эстетикӣ баҳо дода тавоништан суҳбатҳо, мусоҳибаҳо, навиштани реферат оид ба ҷорабиниҳо нақши муассир дошта метавонанд. Ин ҷорабиниҳо фаъолияти мустақилона ва ҳавасмандии эҷодии онҳоро инкишоф медиҳад.

Ташаккули қобилияти эҷодӣ-бадеӣ, дар навбати худ усулҳои махсусро тақозо дорад. Пеш аз ҳама бо роҳи мушоҳида, санҷиши ҷомеа ва идроки биноӣ нишонаҳои қобилияти табиӣ ва рағбати насли наврасро муайян намуда, баъдан фаъолияти эҷодии онҳоро ба самти муайян равона кардан лозим аст.

Ба воситаи машқҳои доимӣ комёбиҳои пештара мустаҳкам карда шуда, барои ба маҳорату малакаҳои нав ба нав соҳиб шудан намудҳои фаъолият низ бояд ба тадриҷ мураккаб карда шаванд. Барои ин ҳамеша дар хотир доштан лозим аст, ки машғулиятҳои мусиқӣ, хореографӣ ва расмкашӣ танҳо дар сурати бо хушнудӣ таъсир расонидан хонандаро аз ҷиҳати эстетикиву ахлоқӣ ғанӣ мегардонад. Ба эҷодиёти бадеии насли наврас баҳои дуруст додан ҳам боиси пешрафти қобилияту истеъдоди онҳо мегардад.

Дар асоси омӯзиши маводҳои назариявӣ роҳҳои асосии ташаккули фарҳанги

эстетикӣ наврасону ҷавонро чунин ҳулоса кардан мумкин аст: бой намудани ҳисси эстетикӣ, корҳои бадеӣ-маълумотдиҳӣ, дар доираи зебӣ ва дар маҷмӯъ таҳким бахшидани фаъолияти эҷодӣ низ хеле зарур аст. Муаллимони мусиқӣ ва кормандони фарҳанг бояд ба ҷиҳати эстетикӣ бештар диққат дода, ба ҳодисаҳои омӯхташаванда аз нуқтаи назари эстетикӣ баҳо диҳанд.

Тарафи зебои воқеиятро аз худ кардани ҷавонон ҳам дар раванди таҳсилу тадрис ва ҳам дар ҷараёни фаъолияти фарҳангӣ дар доираи ҷорабиниҳову машғулиятҳои махфилҳои фарҳангӣ ба вучуд оварда мешавад. Таҳқиқоти махсус нишон медиҳад, ки фаъолият ҳамон вақт мазмуни эстетикӣ мегирад, ки агар он характери эҷодӣ пайдо намояд, инчунин барои ҷавонон муҳити муассироти коллективона муҳайё шуда бошад. Шаклҳои пасив, догматикӣ, бепроблемавӣ ва якранги усулҳои таълим ва фарогатгузаронӣ, шавқи маърифатнокӣ ва эстетикӣ ҷавонону наврасро паст намуда, ба фаъолияти эстетикӣ ҷалб шудани онҳоро суст мегардонад.

Манбаи асосии зебӣ ва эҷодкорӣ ҷараёни меҳнат аст. Зеро дар он насли ҷавон ҳамчун субъекти фаъолияти меҳнатӣ ва пешбарандаи арзишҳои эстетикӣ баромад мекунанд. Аз ин рӯ, ба фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ҷалб намудани наврасону ҷавонон аҳамияти махсус дорад.

Пахлуи дигари фарҳанги эстетикӣ фарҳанги маишӣ мебошад. Ба ақидаи Н. Н. Румянсева тарбияи эстетикӣ ҳамчун фарҳанги маишӣ низ ҳисобидан мумкин аст, ки он аз ҷумлаи зебӣ, либос, истиқоматгоҳ ба шумор меравад [7, с. 21-24].

Шарти муҳими педагогии ташаккули фарҳанги зебоипарастӣ истифода аз ҳамаи фаъолиятҳои эстетикӣ мебошад, зеро на танҳо санъат, инчунин дигар пахлуҳои эстетикӣ ҳақиқат: меҳнат, муносибатҳои иҷтимоӣ, муҳити атроф, фарҳанги маишат, аз он ҷумла зебӣ, либос, истиқоматгоҳ, табиат ва рафтори одамон низ ба тарбиягиранда таъсири худро расонад.

Фарҳанги эстетикиро набояд ҳамчун як фарҳанги одии умумичомеагии шахс донист, балки он чанбаи баландтарини фарҳанги шахсӣ махсуб меёбад. Шахсияти аз ҷиҳати эстетикӣ инкишофёфта дар худ чизи зеборо мепарварад, аз он ҳаловат мебарад, олами маънавии хешро ғанӣ мегардонад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсан Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба рафъи проблемаю норасоӣҳое, ки имрӯзо дар соҳаи фарҳанги эстетикӣ ҷой доранд, диққати махсус медиҳанд. Сарвари давлат пайваста таъкид мекунанд, ки дар қатори муваффақиятҳое, ки дар ин соҳа вучуд доранд, камбудии ҷиддӣ низ дар фаъолияти муассисаҳо мавҷуданд. Бинобар ин, кормандони соҳаи маориф ва фарҳангро лозим аст, ки пеш аз ҳама, барои боло бурдани симои маънавии инсон, ташаккули фарҳанги эстетикӣ чомеа аз захираҳои имкониятҳои худӣ, муассисаҳои таълимӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ самаранок истифода бурда, «доир ба майлу рағбати зебоипарастӣ ва инкишоф додани хунари эҷодиву анъанаҳои бузурги фарҳангсолори халқамон» [10, с. 19] ҷораҳои таъхирнопазир андешанд.

Ба ҳар як миллат аз рӯи фарҳанг, махсусан фарҳанги эстетикӣ баҳо медиҳанд. Ифтихори мо - тоҷикон бештар аз он аст, ки аз қадимулайём фарҳанги бойи бадеӣ дорем. Аз ин рӯ, ба масъалаҳои ба насли наврас бегазанд интиқол додани арзишҳои эстетикӣ ва тарбияи ҷавонон дар рӯҳияи ин арзишҳо, ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ, қори муассисаҳои фарҳангӣ,

махсусан дар деҳот, бояд диққати ҷиддӣ дода шавад.

Талаботи баланди замони муосир зарурати пайдо намудани роҳҳо ва усулҳои нави мукамалгардонии тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва дар мадди аввал таҳсилотро тақозо мекунанд. Азбаски санъати мусиқӣ яке аз қисматҳои таҳсилотро дар мактаби муосир ташкил медиҳад, дар ин ҷода ҳам роҳу усулҳои нави тақмили дарсҳоро дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот ҷустуҷӯ кардану пайдо намудан тақозои замон гаштааст.

Бесабаб нест, ки Сарвари давлат ба рушди соҳаи фарҳангу маънавиёт аҳамияти ҷиддӣ медиҳанд. Соли 2017 Пешвои миллат дар вохӯриашон бо зиёиёни кишвар вазъи имрӯзаи рушди фарҳанги миллиро таҳлил ва баррасӣ намуда, зиёиёни кишварро вазифадор намуда буданд, ки барои эҷоди асарҳои замонавӣ ва сатҳи баланди бадеидошта кӯшиш намоянд. Ҷопи ин асарҳоро Пешвои миллат аз ҷониби худ кафолат додаанд. Сарвари давлат дар ин вохӯрӣ аз мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шахру ноҳияҳо талаб намуданд, ки барои рушду нумӯи фарҳанг, беҳтаргардонии шароити қору зиндагии кормандони соҳа маблағҳо дарёбанд, хунардонро ҳарчи бештар ҳавасманд гардонанд, ба ғасб намудани муассисаҳои фарҳангӣ аз ҷониби дигар ташкилотҳо роҳ надиханд, зеро фарҳанг яке аз қуллаҳои асосии чомеа ва ҳастии миллат ба шумор рафта, дар ташаккули шахсияти қомил, тарбияи эстетикӣ насли наврас нақши қоризу ҳалқунанда дорад ва омили асосии ташаккули фарҳанги маънавии чомеаро ташкил менамояд.

АДАБИЁТ:

1. Бердяев Н. Константин Леонтьев. – экзотика Востока и буржуазность Запада, византизм и славянство, трансцендентная религия и мистика. 2018. 252 с. Издательство T8RUGRAM.
2. Идиев Хайридин Усмонович. Фалсафаи иҷтимоӣ. - Душанбе, 2013.
3. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2006. - 16С.
4. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2018.
5. Макаренко А. С. О воспитании. - М., Т.5. - Москва, 1951.

6. Нарзуллоев Б. Х., Саидхomidов С.С. Методикаи таълими мусикӣ (китоби дарсӣ барои донишҷӯёни коллеҷҳои санъат, шуъбаҳои мусиқии донишгоҳҳо ва факултети мусикӣ-омӯзгории ДДФСТ). - Душанбе, 2019. - 238С.
7. Саидов А. Р. Асосҳои ташаккули маданияти эстетикӣ омӯзгори оянда. - Душанбе, 2010.
8. Саидхomidов С. С. Садои мусиқии халқӣ дар кӯдакистонҳо. /Дастури методӣ/ [Текст]. - М., 1993. - 38С.
9. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения: в 3-х тт. - Москва, 1981.
10. Эмомалӣ Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2015.
11. Бердяев Н. Константин Леонтьев.- Москва 2017. 172с.

ТАШАККУЛИ ТАРБИЯИ ЭСТЕТИКӢ ОМИЛИ РУШДИ ФАРҲАНГИ МАЪНАВӢ

Дар мақолаи мазкур муаллиф ташаккули тарбияи маънавии ҷавононро дар асоси сарчашмаҳои бозғатимод мавриди баррасӣ қарор додааст. Дарвоқеъ, яке аз масоили асосии ҳаёти иҷтимоӣ фарҳангии ҷомеа тарбияи маънавии ҷавонон ба шумор меравад. Зеро тарбияи маънавӣ ба сифати таҳкурсии асосӣ барои пешрафти ҷомеа хидмат мекунад. Ҳамчунин, баҳри ҳифз намудани сулҳу суботи комил, ки айни замон дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон пойдор аст, тарбияи дурусти ҷавонон шартӣ асосиву муҳим ба шумор меравад.

Рушду инкишофи фарҳанги маънавӣ бо шаклҳои гуногуни санъат низ робитаи зич дорад. Зеро он ҳам яке аз воситаҳои муҳимест, ки тамоюли зебоипарастиро тақвият бахшида, пурра мегардонад. Ҳамин робитаи доимии истилоҳҳои "санъат" ва "зебоипарастӣ" аст, ки олимон, файласуфон, шоирон, навозандагон, сарояндагон забардасти адабиёти форсу тоҷик дар қатори эҷоди асарҳои илмӣ ба соҳаи санъат ҳам диққати махсус зоҳир менамуданд ва онро дар ташаккули маънавияти шахс омили муҳим арзёбӣ мекарданд. Аз ин рӯ, талаботи баланди замони муосир зарурати пайдо намудани роҳҳо ва усулҳои нави мукамалгардонии тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва дар мадди аввал таҳсилотро тақозо мекунад. Азбаски санъати мусиқӣ яке аз қисматҳои таҳсилотро дар мактаби муосир ташкил медиҳад, дар ин ҷода ҳам роҳу усулҳои нави тақмили дарсхоро дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот ҷустуҷӯ кардану пайдо намудан тақозои замон гаштааст.

Калидвожаҳо: эстетика, фарҳанг, фарҳанги эстетикӣ, санъат, мусиқӣ, мактаб, муосир, таҳсил, зебӣ, ташаккул.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ- ВАЖНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ

В настоящей статье автором рассматривается нравственное воспитание молодежи на основании достоверных источников. Нравственное воспитание молодежи является одной из основных проблем социально-культурной жизни общества, так как служит основным фундаментом развития общества. Так же в целях обеспечения мира и покоя, что в настоящее время прочно восстановилась на таджикской земле, главным и важнейшим условием считается правильное воспитание поррастающего поколения.

Развитие духовной культуры также тесно связано с различными видами искусства, так как является одним из важнейших средств в укреплении и дополнении эстетического

направления. Существует неотделимая связь между терминами “искусство” и “эстетика”, на которую уделяли особое выдающиеся философы, музыканты, певцы и поэты таджикско-персидской литературы и считали её важным фактором формирования нравственности личности. По- этому в современном мире предъявляют высокие требования к необходимости поиска новых способов и методов совершенствования всех областей социальной жизни, и в первую очередь, обучения. Так как специальности по искусству являются одним из компонентов учёбы современной школы, и в этом направлении необходим поиск новых способов и методов совершенствования уроков на всех этапах обучения.

Ключевые слова: эстетика, культура, наука, искусство, музыка, школа, современность учёба, формирование.

FORMATION OF AESTHETIC EDUCATION AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF SPIRITUAL CULTURE

In this article, the author discusses the formation of the spiritual education of young people based on reliable sources. Indeed, one of the main issues in the socio-cultural life of society is the spiritual education of young people. Because moral education serves as the foundation for the progress of society. Also, proper education of young people is the basic and important condition for the preservation of complete peace and stability in the territory of the Republic of Tajikistan. The development of spiritual culture is also closely related to different forms of art. It is this constant connection of the terms "art" and "beauty" that scholars, philosophers, poets, musicians, and eloquent speakers of Persian and Tajik literature pay special attention to the creation of scientific works in the field of art and play an important role in the formation of personal spirituality. Therefore, the modern world requires the development of new ways and means of improvement of all spheres of the public life and, first of all, education. Since the art is a part of modern schooling, there is a need for new ways of looking at and finding lessons at all levels of education.

Keywords: aesthetic, culture, music, school, modern, education, beauty, formation.

Сведения об авторе: Зокиров Сухроб Ибодович, - старший преподаватель Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде E.mail: Sukhrob.Zokirov@bk.ru тел: 938606677

Information about the author: Zokirov Suhrob Ibodovich - Senior lecture of the Tajik state Institute of culture and arts, named after M. Tursunzoda. E-mail: Sukhrob.Zokirov@bk.ru Tel: 938606677

МАҚСАД ВА РОҲҲОИ АСОСИИ ТАШКИЛИ ЭКСПОЗИТСИЯ ДАР ОСОРХОНА

Чалолов Б. Ф.

Осорхонаи миллии Тоҷикистон

Асоси фаъолияти илмӣ - бадеии осорхонаро экспозитсияи осорхонавӣ ташкил медиҳад. Экспозитсияи осорхона бо мақсади муайян, вобаста ба соҳаи фаъолияти осорхонаҳо, ташкил карда мешавад. Таҳқиқи назариявии экспозитсияи осорхонавӣ ва фаъолияти амалии экспозитсионии осорхонаҳо аз ҷумлаи мавзӯҳои муҳиме мебошанд, ки мавриди пажӯҳиши фарҳангшиносону осорхонашиносон қарор гирифтаанд.

Оид ба мавзӯи экспозитсияи осорхонавӣ аз ҷониби мутахассисони соҳаи осорхонашиносӣ, аз ҷумла А.И. Михайловская, Б. Закс, Н. Кузнецов ва Н. Иличев, Э. Коган, Т. Ю. Юренева, А. Шарипов, З. Иброгимов, Г. Нуров як қатор китобу мақолаҳои илмӣ ба нашр расидаанд, ки дар баланд бардоштани ҳисси худшиносӣ ва дӯстдорию муҳаббат ба Ватан нақши бориз бозидаанд.

Экспозитсияҳои таърихӣ осорхонаҳо ба ғайи гаштани донишҳои таърихӣ, ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ мусоидат карда, дар тарбияи ахлоқӣ, сиёсӣ ва эстетикӣ наслҳои гуногун такони ҷиддӣ мебахшанд. Дар ҳар як кишвар дар сохтани экспозитсияи осорхонавӣ хусусиятҳои хос вучуд дорад. Ин хусусиятҳо дар навбати худ аз ҷанбаҳои гуногуни раванди таърихӣ, мундариҷаи фонди осорхона ва ҳалли осорхонашиносии экспозитсия вобаста мебошад. Дар таҳқиқи назариявии масъалаҳои экспозитсионӣ, пеш аз ҳама, мафҳумҳои илмӣ ин кори осорхонавиرو муайян намудан лозим аст. Олимони осорхонашинос кори экспозитсиониро ҷараёни асоси фаъолияти коммуникатсионии осорхона номидаанд [10, с. 30].

Ҳама гуна намоиши мақсадноки ашӯро экспозитсия номидан лозим аст. Экспозитсияи осорхонавӣ хусусиятҳои хоси худро дорад. Якум, дар он на ҳама намуди ашӯ, балки ашӯи

осорхонавӣ, ки ба тамошобин маълумоти муфассал дода, дар онҳо ҳиссиёти алоқаро нисбат ба воқеаҳо ва падидаҳои инъикосшуда пайдо мекунанд ва таъсири зехнӣ мерасонанд, ба намоиш гузошта мешаванд. Дуюм, экспозитсияи осорхона дар асоси назарияи илмӣ, ки ходимони осорхона таҳия кардаанд, сохта мешавад. Ин назария мундариҷаи ғоявии экспозитсия, принципҳои интиҳоби ашӯи осорхонавиرو аз ганҷинаи осорхона, гурӯҳбандии онҳо, композитсия, шарҳ додани онҳоро муайян намуда, талаботро нисбат ба ҳулосаи бадеӣ, ки дар осорхона хусусиятҳои хоси худро дорад, асоснок менамояд.

Бо экспозитсияи осорхона шинос шуда, тамошобинон, новобаста аз гуногунии қабули ашӯи ба намоиш гузошташуда, иттилооти гуногун мегиранд. Албатта ба тамошои осорхона омадани тамошобин ҳамон вақт фароғат ҳисоб мешавад, ки худӣ ӯ ба осорхона омаданро истироҳати хуб ва вақтро хуш гузаронидан ҳисобад. Ин хусусиятҳо экспозитсияи осорхонаро бо дигар намудҳои иртиботу равобити оммавӣ наздик мегардонад [7, с.7].

Дар экспозитсияи осорхонавӣ ашӯи осорхонавӣ маҷмӯи илман муташаққилро ифода менамоянд. Вале, аз ҷиҳати сифат як маҷмӯа аз маҷмӯаи дигари осорхона фарқ менамояд. Ашӯи осорхонавӣ таркиби маҷмӯаи осорхонаро ифода карда, барои ошкор кардани мавзӯҳои муайян хизмат менамояд. Дар ташкили маводи намоишӣ тарзу дараҷаи қабули тамошобини осорхона, характери иттилоот, ки метавонад аз он ба даст орад, имконияти истифодаи он бо мақсади корҳои ташвиқотӣ, таълимӣ, тарбиявӣ бо таъсири эстетикӣ он ба назар гирифта мешавад. Барои ҳамин ҳам, зарур аст, ашӯи осорхонавие интиҳоб карда шаванд, ки онҳо ҳамчун сарчашмаи иттилотӣ истифода шаванд. Дар баробари

ин, лозим аст, ки ашъи осорхонавии интихобшуда тармиму таъмир шуда, ба шароити экспозитсия мутобиқ гардонда шаванд. Ҳамин тавр, ашъи осорхонавӣ сарчашмаи дониш буда, ба элементи фаъоли донишдиханда ва бедоркунандаи зеҳн - нигораи осорхонавӣ табдил меёбад.

Илова бар ашъи осорхонавӣ, ки асоси экспозитсияро ташкил медиҳанд, метавон ба экспозитсия нигораҳои аёнии ёрирасон - маводи илмӣ - ёрирасони экспозитсионии барои иҷрои вазифаҳои маърифатӣ тарбиявии осорхона зарурро дохил намуд. Умуман, баъзе осорхонашиносон пешниҳод менамоянд, ки танҳо ашъи осорхонавии ба намоиш гузошташударо нигора-экспонат номидан мумкин аст [10, с.37]. Яке аз қисмҳои таркибии экспозитсия матнҳои экспозитсионӣ мебошанд, ки вобаста ба маъно ва таъиноташон ҷо дода мешаванд. Ҳамаи ин элементҳои экспозитсияро маводи экспозитсионӣ меноманд. Маводи экспозитсионӣ тибқи назарияи илмӣ, вазифаҳо ва мавзӯи экспозитсия аз рӯи талаботи бадеӣ-эстетикӣ гурӯҳбандию ҷойгир карда мешаванд.

Бояд зикр кард, ки гурӯҳбандӣ, композитсия ва ороиши бадеии экспонатҳо метавонад таассуротро нисбат ба ҳар як нигора зиёд ва дар вақти зарурӣ кам намуда, арзиши маърифатӣ ва зеҳнии экспозитсияро зиёд намояд.

Дар экспозитсия мавод ба таври гуногун гурӯҳбандӣ мешавад. Он метавонад элементҳои ҳақиқати воқеиро хеле монанд такрор намояд (дар мисоли интерер, диорамаи манзаравӣ) ё онро бо ёрии интиҳоби ашъи осорхонавӣ инъикос намояд. Инчунин, метавон ашъи осорхонавиرو аз рӯи системаи муайян фаҳмидани онҳоро ҳамчун маҳсули меҳнат, ашъи санъат, объектҳои табиат мутобиқ кунонда, дар экспозитсия ҷойгир кард. Тартиби гурӯҳбандӣ ва ташкили маводи экспозитсиониро, ки илман асоснок шуда, аз мундариҷаи экспозитсия бармеояд, методи сохтани экспозитсия меноманд [1, с.17].

Ҷой ва ё биноҳои барои экспозитсия махсус ҷудошударо толорҳои экспозитсионӣ меноманд. Барои толорҳои намоишӣ

чиҳати дастрас будани тамошои нигораҳо воситаҳои махсуси намоишӣ лозим аст. Дар ин воситаҳо (витринаҳо, девораҳо, зермонҳо, диарамаҳо ва ғ.) шароити махсуси зеҳнӣ ва эстетикӣ ба вучуд оварда мешавад, ки дар сохтани он восита ва қоидаҳои муштарак истифода бурда мешаванд. Ҳар як элементи экспозитсия, ҳар гурӯҳи нигораҳо ва толорҳои экспозитсионӣ дар якҷоягӣ шартан мундариҷаеро мегиранд, ки онро қарори меъморӣ-бадеии экспозитсия меғуянд.

Илова ба экспозитсияҳои доимӣ дар осорхонаҳо экспозитсияҳои муваққатӣ-намоишҳои осорхонавӣ истифода бурда мешаванд. Намоишҳои доимӣ ва сайёр ба масъалаҳои актуалии муосир - воқеаҳои муҳими сиёсӣ, ҷашнҳо ва иттилоот дар вақти ҷорӣ бахшида мешаванд. Чунин намоишҳо дастрасӣ ва аҳамияти ҷамъиятии маҷмӯи осорхонаҳоро баланд намуда, дастовардҳои илмии осорхона, ёдгориҳои нав дохилшударо ба таври оперативӣ гардиш медиҳанд. Муваққатии намоиш дар таркиби нигораҳо ифода меёбад. Дар чунин намоишҳо метавон нигораҳоеро ба намоиш гузошт, ки онҳо одатан бо мақсади таъмини ҳифзи истифода намешаванд. Намоишҳо имкон доранд, ки аз рӯи мавзӯи интихобшуда маводи лозимаро намоиш диҳанд. Дар баъзе ҳолатҳо мавзӯ аз ҳадди соҳаи осорхона берун мебарояд. Актуалӣ ва ҳатто беҳад рӯзмарра будани мавзӯи намоиш нисбат ба ҳулосаи меъморӣ - бадеии он талаботи қатъиро ба вучуд меорад. Намоишҳо нақши маърифатӣ тарғиботии осорхонаро баланд бардошта, аз чиҳати ҷуғрофӣ ҳудуди фаъолияти онро васеъ менамоянд.

Кори экспозитсионӣ «ҷорроҳаи» ҳамаи соҳаҳои фаъолияти осорхона мебошад. Он аз як тараф чун бунёди асосии корҳои ғоявӣ - тарбиявӣ ва маърифатии осорхона хизмат намояд, аз тарафи дигар, ба мавзӯи корҳои илмӣ дар бахши низоми соҳавӣ талаботи ҳудро меғузорад ва чун як намуди маҳсули он баромад намуда, яке аз шаклҳои ҷопи корҳои илмӣ мебошад [10, с.39]. Кори экспозитсионӣ дар меъёри аҳамиятнок мавзӯи маҷмӯасозии фондҳо, тартиби таҳқиқи ашъи осорхонавӣ ва пайдарҳамии корҳои тармимӣ таъмирии осорхонаро

муайян менамояд. Вале, вазифаи асосии экспозитсияи осорхонавӣ ин амалӣ намудани иртиботи осорхонавӣ, иртиботи осорхонавии дар навбати аввал ба дарки зехнии маводи экспозитсинӣ асосёфтаи дар паҳнои муайян ҷойгиршуда мебошад [10, с. 41].

Бо он сабаб, ки мундариҷа ва шакл бо ҳам алоқаманданд ва аз ҳам ҷудонашаванда мебошанд, ҳулоса ё ҳалли меъморӣ-бадеӣ маҳдудан ба кори экспозитсионӣ дохил мешавад, ҳарчанд ки он ба соҳаи илми осорхона мансуб нест. Зеро он ба соҳаи дигари донишу ҳунар - санъати ороишӣ - наққошӣ ва дизайн дохил мешавад. Дар рафти кор барои омода намудани экспозитсияи осорхонавӣ корманди илмии осорхона, дизайнери осорхона ҳатман бо рассом кор мекунад ва баъзе масъалаҳоро якҷоя ҳал менамоянд. Ҳалли васеи эҷодӣ ва сохтани ансамблеи мукаммали бадеии экспозитсия, истифодаи воситаҳои гуногуни бадеӣ ва техникӣ ба мақсаднок дарк намудани мундариҷаи экспозитсия мусоидат карда, таассуротро нисбат ба он зиёд менамояд.

Ҳар як тарафи кори экспозитсионӣ - илмӣ ва бадеӣ вазифаҳо ва хусусиятҳои хоси худро дорад. Мисол, дар экспозитсияи осорхонаҳои таърихӣ кишварҳои гуногун рафти таърихӣ, тарафҳои гуногуни он, воқеаҳои аниқӣ таърихӣ ва зухуроти инъикос ёфтааст. Вале ин ифода ё инъикоси оинагӣ нест. Экспозитсияи таърихӣ яклухт наметавонад ҳаёти гузашта ё ҳозираро аз нав созад. Ин имкон надорад. Осорхона ҳақиқатро ба воситаҳои ба он хос инъикос менамояд. Яъне, осорхона он воқеиятро тибқи назарияи илмӣ шарҳ медиҳад ва ба воситаи ашёи осорхонавӣ онро ҳуҷҷатнигорӣ менамояд. Ҳамин тавр, «воқеияти нав» - тарзи осорхонавии воқеияти таърихӣ сохта мешавад.

Як ҷиҳати хоси экспозитсияи осорхонавӣ ин принципнокӣ он мебошад. Принципи якуми экспозитсияи осорхонаҳо дар асоси назарияи илмӣ сохта шудани онҳо мебошад [3, с.31]. Вале назарияи илмии экспозитсияи осорхонаҳо вобаста ба идеология ва сохти ҷамъиятӣ метавонад гуногун бошад.

Принципи дууми экспозитсияи осорхонавӣ шайият мебошад. Принципи шайият аз моҳият ва соҳаи ҳуди осорхона бармеояд. Принципи шайият дар он зоҳир мешавад, ки тамошобин бевосита ба ашёи осорхонавӣ, ки дар шакли нигораҳои осорхона ба намоиш гузошта шудаанд, шинос мешавад.

Ашёи осорхонавӣ бо чанд мақсад ба намоиш гузошта мешаванд. Якум, онҳо далели воқеаи таърихӣ буда, ба фаҳмидани вазъи таърихӣ мусоидат менамоянд. Дуюм, тамошобин бо ёрии онҳо ба таърихи гузашта ҳозира шинос шуда, аз дигаргуниҳои муосири кишвар бохабар мегардад.

Тамошобинро ҳангоми тамошо ҳиссиёти махсус - ҳаяҷон фаро мегирад, ки ин ҳаяҷон бо ҷигунагии қабули ашёи аслии экспозитсия вобаста аст. Масалан Карл Маркс дар замони худ коллексияҳои ошурии осорхонаи Британияро омӯхта, ба ҳулосае омада буд, ки онҳо моро шоҳиди раванди кооперативии меҳнат менамоянд. Ё худ ба гуфти Н. К. Крупская, нигораҳои осорхона, ки инқилоби соли 1848-и Парижро инъикос менамуданд, барои Ленин «Як пораи муборизаи зинда» буданд [8, с.147].

Моҳияти асосии принципи шайияти экспозитсия аз он иборат аст, ки мавҷудияти нигораи аслий ба зехнии тамошобин таъсири мусбат расонда, ҳаяҷони онро баланд менамояд ва ба тамошобин муяссар мешавад, ки раванди муайяни таърихро на танҳо донанд, балки ҳис намояд.

Шайияти экспозитсия ба тамошобин чизеро медиҳад, ки онро бо нақл дода намешавад. Шайият дар равшан намудани тарафи моддии раванди таърихӣ ивазшаванда мебошад. Албатта идеологияи ҷамъиятиро бо сабаби дида нашуданаш инъикос кардан мумкин нест. Вале метавон дар экспозитсия ашёро ба намоиш гузошт, ки ин идеология тасвир ёфтааст. Ба ин диорамаи толори аввали шуъбаи таърихи бостон ва асрҳои миёнаи Осорхонаи миллии Тоҷикистон мисоли равшан шуда метавонад.

Принципи сеюми экспозитсия - ин воситаи иртиботи (коммуникатсия) оммавӣ будани

он мебошад. Ин маънои онро дорад, ки хангоми сохтани экспозитсия дараҷаи дарки кишрҳои гуногуни ҷомеаро ба назар гирифтани лозим аст. Ғоҳ чунин фикр изҳор мешавад, ки дар экспозитсия идроки тамошобини «миёна», яъне он, ки дар бораи таърих таассуроти умумӣ дошта, дараҷаи маълумоти умумиаш чандон баланд нест, бояд ба назар гирифта шавад. Барои ҳамин дар экспозитсия аз ҳад зиёд гузоштани нигораҳо ва беҳад хӯрдагирӣ кардан лозим нест. Ҳамон қадар нигораро ба намоиш гузоштан лозим аст, ки дар вақти наҷандон тӯлонӣ бо онҳо шинос шудан мумкин бошад. Бояд зикр намуд, ки ин нуқтаи назарро доир ба «тамошобини миёна» на ҳамаи олимони қабул доранд. Экспозитсия бо назардошти психологияи идрок бояд тавре бошад, ки бо тамошобин барои интихоби ғайри иттилоот имкон диҳад. Яъне, аз байни нигораҳои зиёд вобаста ба идроки тамошобин баъзе аз онҳо ба тамошобин таъсири камтар, баъзеашон таъсири зиёдтар мерасонанд.

Барои ин бисёрнақшагии пешниҳоди маводи экспозитсионӣ ба тамошобин ёрӣ мерасонад. Дар наҷбати аввал нигораҳои ҷолиб гузошта мешаванд. Нигораҳои дигарро дар мадди дуюм гузоштан лозим меояд.

Дар осорхонашиносӣ чунин пешниҳод низ мавҷуд аст, ки барои дар баробари маводи барои ҳама дастрасу ғаҳмо, ҷиҳати шиносоии мустиқиллонаи амиқтари тамошобин толар ё ғӯшаҳои маҳсус ташкил намудан лозим аст.

Барои бештар дастрас шудани экспозитсия матнҳои маҳсус таҳия ғашта, маводи илмӣ - ёрирасон омода мешавад. Вале аз ҳад зиёд сода кардани экспозитсия чандон хуб нест. Яъне, доир ба ҳар як нигора маълумоти пурраро дар шакли матн таҳия кардан дуруст нест. Танҳо барои осон шудани дарки нигораҳо аз тарафи тамошобин шароит фароҳам овардан лозим аст. Дар экспозитсия бояд дастовардҳои муосири илму идеология ба назар гирифта шаванд.

Ҳамин тавр, бунёди экспозитсияи осорхонавӣ се принципи асосиро талаб менамояд:

1. Дар асоси назарияи илмӣ сохтани экспозитсия;

2. Шайияти экспозитсия;

3. Воситаи иртиботи оммавӣ будани экспозитсия.

Риоя шудани талаботи ин се принцип ба ходимони осорхона имкон медиҳад, ки ҳар як воқеияти таърихро инъикос намоянд.

Дар таҷрибаи ҷаҳонии қори осорхонавӣ методҳои сохтани экспозитсияи осорхонавӣ дар қатори пешравии илм пайдо шуда, инкишоф ёфтаанд. Тибқи талаботи илм осорхона бояд ҳамаҷун тарғибгари асосии арзишҳои илмию фарҳангӣ баромад намоянд. Бо пешрафти илм ва афзудани таҷрибаи осорхонавӣ методҳои муайяни сохтани сохтори экспозитсияи осорхонавӣ ташаққул меёбанд, ки яке аз онҳо методи системавӣ мебошад [7, с.9].

Таҳминан аз нимаи дууми асри XIX сар карда, ба экспозитсияҳои осорхонаҳои соҳаашон таърихӣ дохил намудани комплексҳои алоқаҳои воқеии ҳаётро инъикоскунанда оғоз меёбад. Ташаббусқорони аввалини ин метод осорхонаҳои мардумшиносӣ буданд. Хусусияти таҳқиқот онҳоро ба зарурати ба даст овардани комплексҳои маишии мардумшиносӣ: вазъияти ҳонагӣ, рафти меҳнатӣ, анъанаҳои динию ҷашнӣ водор намуд.

Барои тарғиби ин ғояҳо дар экспозитсия бештар матнҳои ёрирасон ва нусхаи амсилаҳо истифода мешуданд. Методи комплексӣ-мавзӯӣ барои осорхонаҳои шӯравӣ як методи пешқадам ҳисоб мешуд. Вале, бе назардошти хусуситҳои ҳоси осорхонаҳо, маҳсусан шайияти экспозитсия як қатор нодурустиҳоро ба амал овард.

Дар даврони соҳибистиқлолӣ дар пойтахти мамлакат, вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо чандин осорхона, аз ҷумла Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Осорхонаи миллии бостонии Тоҷикистон, Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносии вилояти Суғд, Осорхонаи таърихӣ-кишваршиносии ба номи Авастои шаҳри Бохтари вилояти Хатлон сохта, ба истифода дода шуданд, ки ба васеъ гардидани ҷаҳонбинӣ ва дарки воқеияти таърихии мардум мусоидат намуданд.

Ташкили экспозитсия, пеш аз ҳама, таҳияи нақшаи мавзӯӣ, омода намудани

ангораи ороиши бадеӣ, огози корҳои талаб менамояд. Ҳамин тавр, барои сохтани ороиши бадеӣ, омода намудани толорҳо, экспозитсия дар осорхонаҳои муосир банақшагирии рангпардозӣ, равшанидиҳӣ, истифодаи методҳои гуногун ба ғоидаи намноки ва дигар воситаҳои асосии онро фаъолияти осорхонаҳо мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Бибиқова И. Принципы музейной экспозиции. Декоративное искусство - Москва. №3. 1961 - с.7
2. Волькович А.Ю. Модель музейной коммуникации в концепциях зарубежных музееведов / А.Ю. Волькович // Музей в современной культуре : - М., 1997. - 140 с.
3. Грачев Я., Михайловская А. Музейная экспозитсия. Основные принципы художественного проектирования музейных экспозитсий. Музееведение - Москва: Высшая школа. 1988 - с.31
4. Гнедовский М.Б. Проектирование в музейном деле: история и перспективы / М.Б. Гнедовский // Музееведение. Музеи мира. -М., 1991. - 158 с.
5. Грегорова А. К основным проблемам музееведения // Музееведение. Музеи мира. - М., 1991. - 228 с.
6. Дукельский, В. Музейный предмет / В. Дукельский // Советский музей. - 1986. - №1 (87). - М., - 164 с.
7. Закс А. Методика построения экспозитции по истории СССР – Москва. 1957 - с.9
8. Закс А. Из истории экспозитсионной мысли советских музеев. НИИ музееведения: Труды - Москва. Вып.22. 1970 - с.147
9. Каулен М.Е. Коссовой И.М., Музейное дело России. Сундиевой А.А. - М.: Издательство «ВК», 2003. -614 с.
10. Михайловская А. Музейная экспозиция. - Москва. 1964 –518 с.
11. Шарипов А. Экспозития ва экскурсияи осорхона. (Дастур оид ба тасвири илмӣ нигораҳои осорхонавӣ). Душанбе. «Адиб», 2012. 136 с.
12. Юренева Т.Ю. Музееведение: Учебник для высшей школы - М.: Академический проект, 2004, 560 с.

МАҚСАД ВА РОҲҲОИ АСОСИИ ТАШКИЛИ ЭКСПОЗИТСИЯ ДАР ОСОРХОНА

Дар мақола яке аз самтҳои асосии фаъолияти осорхонаҳо, ташкили экспозитсия мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф зимни таҳқиқ роҳҳои асосӣ ва методҳои сохтани экспозитсия дар осорхонаҳои муосирро дар асоси назарияи осорхонашиносӣ нишон додааст.

Дар мақола муаллиф, инчунин роҳҳои ташкили экспозитсия дар осорхонаҳо, тарзу усулҳои ҳосил ташкили экспозитсияро шарҳу тавзеҳ додааст. Фарқияти куллии экспозитсияи осорхонавӣ назар ба дигар экспозитсия, аз ҷумла мағозаву намоишҳои сайёрро хуб инъикос намудааст. Ҳангоми боздид аз экспозитсияи осорхона томошобини осорхона, новобаста аз гуногунии қабули ашё ба намоиш гузошташуда, иттилооти гуногун мегирад. Дар экспозитсия ҷойгиркунии гурӯҳбандии нигораҳо аз рӯи хронологияи таърихӣ, ҷой додани элементҳои ҳақиқати воқеӣ дар мисоли интерер, диорама пешниҳод карда шудааст.

Инчунин, ташкили экспозитсияи осорхонавӣ аз банақшагирии илмӣ он шурӯъ гардида, та ба омода намудани толорҳои экспозитсионӣ ва ороиши бадеӣ он аз ҷониби дизайнерон дарҷ гардидааст. Муаллиф дар мақолаи мазкур маводи хубе барои санъатшиносон, осорхонашиносон ва ходимони илмӣ осорхонаҳо пешниҳод намудааст.

Калидвожаҳо: экспозитсия, намоиш, осорхона, дизайн, фонд, бозсозӣ, таърих, осорхонашиносӣ.

ЦЕЛЬ И ОСНОВНЫЕ ПУТИ СОЗДАНИЯ ЭКСПОЗИЦИИ В МУЗЕЕ

В статье рассматривается одно из основных направлений - создания экспозиции. На основе теории музееведения автор исследует основные пути и методы создания экспозиции в современных музеях. В данной статье автор предоставляет хороший материал искусствоведам, музееведам и научным сотрудникам музеев.

При написании статьи автор дает разъяснения всем способам создания экспозиции в музеях, методы характерные в создании экспозиции. В процессе просмотра экспозиции музея посетитель музея несмотря на принятие выставленного предмета по разному, получает разные информации. В экспозиции размещения классификации экспонатов представляется историческая хронология, размещение подлинных элементов на примере интерьера, диорама.

А также ярко освещается создание дизайнерами музейной экспозиции, которая начинается с научного планирования до подготовки экспозиционных залов и включая его художественное оформление. В статье упоминаются особенности методов создания экспозиции в современных музеях.

Ключевые слова: экспозиция, выставка, музей, дизайн, фонд, реставрация, история, музейное дело.

THE PURPOSE AND MAIN WAYS OF CREATING AN EXHIBITION IN THE MUSEUMS

The article discusses one of the main directions of - creating an exposition. Based on the theory of museology, the author explores the main ways and methods of creating an exposition in modern museums. In this article, the author provides good material to arts critic, museologists, and research associates of museums.

While writing an article, the author gives explanations to all methods of creating an exposition in museums, methods typical of creating an exposition.

In the process of viewing the museum's exposition, the museum visitor, despite accepting the exhibit in different ways, receives different information. The exposition of the classification of exhibits presents historical chronology, place genuine elements on the example of the interior, diorama.

It also highlights the creation by designers of a museum exposition, which begins with scientific planning before preparing the exhibition halls and including its decoration. The article mentions the features of the methods of creating an exhibition in modern museums.

Keywords: exposition, exhibition, museum, design, fund, restoration, history, museum work.

Сведения об авторе: Джалолов Бехруз Фарходович - соискатель кафедры культурологии и музееведения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде. Адрес: 734032, Душанбе. Душанбе, проспект Борбад, 73. E-mail: Behruz_4747@List.ru, тел: 92-785-47-47

Information about the author: Jalolov Behruz Farhodovich - aspirant of the Department of Cultural Studies and Museum Studies of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda. Address: 734032, Dushanbe. Dushanbe, Borbad Avenue, 73. E-mail: Behruz_4747@List.ru, tel: 92-785-47-47

УДК 738 (091)

ТАЪРИХ ВА ИНКИШОФИ САНЪАТИ ГАЧКОРӢ ДАР МЕЪМОРИИ ДАВРОНИ ТЕМУРИЁН (АСРҲОИ XIV-XV)

Одиназода Б. И., Ҳамроҳонова Ш. А.

Донишқадаи давлатии санъати тасвири ва дизайни Тоҷикистон

Эълон намудани солҳои 2019-2021 ҳамчун “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва озод намудани ҳунармандон аз супурдани андоз барои эҳёи ҳунарҳои мардумӣ тақдир ҳубе гардид. Барои ҳунармандон ин иқдом боиси муаррифии ҳунарҳои мардумӣ ба ҷаҳониён хоҳад гашт [10, с. 47].

Дар ин росто, санъати гачкорӣ, ки таърихи қадима дорад, бешак, боз ҳам ривочу раванг хоҳад ёфт. Дар ин матлаб, ки таъриху инкишофи санъати гачкорӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст, оид ба хусусиятҳои хоси гач низ ҷанд нуқтаро мазкур мекунем. Гач масолеҳи меъморӣ ва санъати ороишию амалиест, ки аз он дар сохтмони биноҳои маданӣ, маъмурӣ, истиқоматӣ истифода мебаранд. Гачро дар натиҷаи сӯзондани як навъ санги сафеди нарма, ки дар таркибаш гач (аз 40 то 70%) ва гил мавҷуд аст, ба даст меоранд. Маҳлули гачи куфта ба осонӣ ба шакли дилхоҳ даровардан мумкин аст ва он ғайри сахту хушк мешавад. Гачи хушкшуда ранги сафеди мақбул мегирад. Аз ҷиҳати милод гач ба сифати масолеҳи гилкорӣ, андова ва ороиш (гачкорӣ, қандакорӣ рӯи гачпанҷарасозӣ, воситаҳои дигари меъморӣ, чун арақа, нитвон, шурфа) ва санъати ҳайкалтарошӣ муҳассасасозӣ маъмул аст. Гачкорӣ дар меъморӣ ҳозиразамон низ васеъ истифода мешавад.

Ороишоти қасрҳои қадимаи Ҳайратон (Тирмиз), Афросиёб (Самарқанд) ва Варахша (Бухоро), Хулбук (Кӯлоб) гувоҳанд, ки

гачкорӣ ҳанӯз дар аҳди қадим раванг ёфта будааст. Гач масолеҳи сохтмониву ороишии пурбаҳост, ки устои гулдаст қодир аст онро ба ҳар шакл созад (нақшҳои наботот, вухӯш, зани мурғтан).

Санъати гачкорӣ имрӯз ҳам дар ороиш ва пардозии меъморӣ биноҳои маъмурӣ ва маданӣ маърифатӣ (ҷойхона, клуб, китобхона ва ғ.) маъмул аст. Дар ороиши бинои Театри давлатии академии опера ва балети ба номи С. Айни, Китобхонаи ҷумҳуриявии бачагонаи ба номи М. Миршакар, ҷойхонаҳои «Роҳат», «Фароғат», «Саодат», Меҳмонхонаи «Тоҷикистон», Осорхонаи ҷумҳуриявии таъриху кишваршиносии ба номи А. Рӯдакӣ (Панҷакент), Театри мазҳакаӣ мусиқӣ ба номи А. С. Пушкин (Хучанд), ҷойхонаҳои «Ором», «Лола» (Исфара), Кохи Сомон, Маркази фароғатии Хуррамшаҳр (Данғара), биноҳои ҷумҳурӣ намунаҳои гачкорӣ истифода шудаанд [5, с. 343-34].

Ин намуди санъатро дар ороиш ва тарҳи биноҳои замони Темурӣ дидан мумкин аст. Масалан, Масҷиди Бибихоним, ёдгории меъморӣ дар Самарқанд, ки бо фармони Темур солҳои 1399-1404 бино ёфтааст. Масҷиди Бибихоним дар шарқи мусулмонӣ боҳашаматтарин масҷиди ҷомеъ ва бузургтарин бинои ҷамъиятии замони худ буд. Ба сохтмони Дар бунёди Масҷиди Бибихоним бехтарин меъморон, наққошон, қандакорон, ки онҳоро Темур аз мамолики забткардааш дар Самарқанд гирд оварда буд, ҷалб карда шудаанд. Ҳоло аз Масҷиди Бибихоним вайронаҳои пештоқи хеле қалон, се бинои гумбазмӯш ва як манораи кунҷӣ боқӣ мондаанд. Ду бинои хурди масҷид,

ки дар ду тарафи ҳавлии калони росткунча ҷой гирифта, ба ҳам хеле монанданд. Дар ин бино ҳамаи ҷузъҳо мухташаму бузурганд: тоқи айвон 18 м. васеӣ ва 30 м. баландӣ дорад, кутри гунбази бино 18 м. ва баландии 40 м. (аз фарқи бино). Дар бино усулҳои гуногуни ороишот: хотамкорӣ, кошикорӣ, мармари кандакорӣ, сафоли кандакорӣ ва мунаббаткорӣ истифода шудаанд [5, с. 172].

Масҷиди Кӯкгунбаз, ёдгории маъмории асри XVI дар Истаравшан, дар самти ғарбии шаҳр воқеъ гардидааст. Мақбараи Кӯкгунбаз дар аҳди Султон Абдулатиф (аз оли Темуриён) солҳои 1530-1531 бино ёфта, аввалҳо бо номи Масҷиди Султон Абдулатиф маъруф будааст. Масҷиди Кӯкгунбаз аз хишт буда, толори мухташамаш мураббаъшакл (андозааш 6,95x7,05 м.) аст. Дар чор тарафи толор чор тоқ воқеъ гардидааст. Тоқи меҳробдор равоқи муқарнаси ғачӣ дорад. Дар рӯи дилаи миёна санаи сохта шудани онҳо (1295 ҳиҷрӣ), яъне солҳои 1877-1878 сабт шудааст. Намунаи зоҳирии бино шакли призмаи росткунчаро дошта, тадричан ба шакли ҳашткунча мубаддал гаштааст.

Қисмати аз ҳама болояш устувонашакл буда, болои он гунбаз воқеъ гардидааст. Аз тарафи шарқ биноро пештоқи мухташамӣ равоқдор оро додааст. Пештоқ дар ибтидо рӯкаши кошикорӣ доштааст, ки он зери нақшу нигори баъдина ноён гардидааст. Устувонаи толор низ кошикорӣ доштааст, ки он зери нақшу нигори баъдина ноён гардидааст. Устувонаи толор низ кошикорӣ шудааст. Яке аз унсурҳои фарқкунанда ва ҷолиби бино гунбази дуқабатаи он аст. Гунбази дохилӣ бошад, бевосита дар болои ҳашткунчаи асоси толор ҷой гирифта, қисми поёнаш аз ҳисоби тоқҳо воқеъ гаштааст ва изорааш хошамкорӣ шудааст. Масҷиди Кӯкгунбаз дар заминчунбии асри XIX саҳт зарар дида, ҳоло то андозае барқарор карда шудааст. Масҷиди Кӯкгунбаз ҳамчун асари меъмории дар муҳофизати давлат аст [5, с. 175].

Мақбараи Хоча Аҳмади Ясавӣ ёдгории меъмории асрҳои XIV-XV дар Яса (ҳозира ш. Туркистон) воқеъ гардидааст. Қисми

қадимтарини мақбара асри 12 бино ёфта, солҳои 1391-1395 бо фармони Темуриён дар атрофи он қисмҳои дигараш сохта шуданд, ки яке аз калонтарин мақбараҳои Осиёи Миёна (андозааш 65,5 x 46,5 м.) мебошад. Намои умумиву асосӣ бо нақшҳои ҳандасии калон-калон, ки аз хиштҳои мулавлани сирдор ҷидаанд, оро ёфтааст. Дар қафои пештоқ толори мухташаму гунбазпӯши зиёратхона (кутри гунбазаш 18 м.) воқеъ аст, ки дар мобайнаш деги мазор гузошта шуда буд. Дар қафои толор гӯрхона воқеъ буда, даромадгоҳаш пештоқдор аст. Устувонаи баланд ва пештоқи он низ бо нақшҳои назаррабои ғачкорӣ оро ёфтааст. Ороиши дохили бино назаррабо буда, махсусан пӯшиши чиликмонанди сақфҳо ҷолиби диққатанд [5, с. 208].

Мақбараи Бобо-Тағо бинои мураббаъшакли наҷандон калони гунбазист, ки пештоқи васеаш тамоми намои иморатро фаро гирифтааст. Зиёратхонаи Мақбараи Бобо-Тағо гунбаз дошта, аз хишти пухта сохта шудааст. Бинои мураббаъи зиёратхона аз ҳисоби чор равоқтоқ васеъ гардидааст. Дар қисми шарқи зиёратхона утоқи наҷандон калон - гӯрхона воқеъ аст. Деворҳои гӯрхона бо тоқҳои пайкони, ки аз фарш як метр боло ҷойгиранд, оро ёфтааст. Дар миёнаҷо сағонаи пасти ғачкорӣ воқеъ аст. Тоқи ғарбиро меҳроби 5-таркаи равоқдор оро додааст. Дар тоқи муқобили он даромадгоҳ гузоштаанд. Унсурҳои асосии ороиши қисмати дохили мақбара аз изораҳои ғачӣ иборат аст, ки бо арақҳо хотима меёбанд. Намои ҷанубӣ пештоқи васеъ дорад. Дар ду гулдастии пештоқ хонаҷаҳои росткунҷаи танге сохта шудаанд, ки онҳо, эҳтимол вазифаи чиллаҳонаро адо мекардаанд ва аз тарафи толор даромадгоҳдоранд. Баъдтар дар пеши намои Мақбараи Бобо-Тағо айвони васеъ сохта шуд [асри XIX]. Ин айвон 4 шоҳсутун дошта, сақфаш кандакорӣ шудааст ва намунаи санъати амалии халқии нақшу нигори нафиси ҷӯбист [5, с. 202].

Мақбараи Абдуқодири Гелонӣ, ёдгории маъмории асрҳои XV-XVII дар деҳаи Тутки Истаравшан. Мақбара мураббаъ буда, аз 4 тараф даромадгоҳҳои арқӣ ва аз болои онҳо тирезаҳои панҷарапӯши нақшӣ дорад. Намои ҷанубӣ бо пештоқи пешбаромада ва тоқи фурурафтаи арқӣ фарқ мекунад.

Гунбази хурди мақбара ба бағалаҳои сипаршакли сетафа таъя менамояд. Дохили мақбара ба таври хос иҷро шудааст. Иҷораҳо гачкорӣ шуда, қисми болоӣ нитвон дорад. Болотар байни бодбонҳо арк ҷойгир шудааст, ки дар мобайни ҳар нимарқҳои тарҳашон қаҳваши сурхтоб гирехҳои сафед кашида шудаанд. Тамоми сатҳи зери гунбаз низ ин рангҳоро дорад.

Масҷиди Баланд, ёдгории меъмории Бухоро (охири асри XV ибтидои асри XVIII). Масҷиди Баланд аз ду тараф бо айвонҳои мунаққашӣ сутундор, ки вазифаи масҷиди тобистонаро адо мекарданд, иҳота гардидааст. Бино аз хишти пухта бар пойдевори сангин сохта шудааст. Пойдевори масҷиди Баланд баланд аст ва аз ин сабаб номи Масҷиди Баландро гирифтааст. Вассаҳо хеле устокорона (XV) ҷида шуда, девори айвонҳоро намакҳои чоркунҷаву тоқшакл оро додаанд. Исораҳо ва меҳробу намои болои он гачкорӣ шуда, бо навиштаҷоти нафис (хатти сулс) оро ёфтааст. Қисми болои девор кундалкорӣ шуда, мунаққаш аст. Ороиши сақфи он қисмати баланди бадеӣ дошта, дар марказ (гулбаз) муқарнас дорад, ки аз он ба ҳар сӯ шобаҳои нақши ситорашакли гирех бароварда шудаанд. Дар Масҷиди Баланд комёбиҳои санъати меъмориву наққошӣ истифода шудаанд. Масҷид яке аз беҳтарин намунаҳои меъмории халқ аст [5, с. 172].

Масҷиди Шоҳи Хомӯш ёдгории меъмориест (асри XVI), ки дар деҳаи Лангари Калони ноҳияи Муъминобод, дар наздикии мақбараи Шоҳи Хомӯш воқеъ гардидааст. Масҷидро устоҳои маҳаллӣ - Мирзохочӣ ва Зайниддин сохтаанд. Аз толори мухташами шашсутунаи ду тарафаш айвондор (Шимол ва Шарқ) иборат аст. Қимати бадеии ин ёдгорӣ махсусан аз сутунҳои баланду кандакории толору айвонҳояш пайдост. Асоси сутунҳо бо усули «кӯзагӣ» тарошида шуда, бошаҳо ва забарравҳои кандакориашон бо нақшҳои аҷибу нодир зиннат ёфтаанд. Нақшу нигори дохили масҷид услуби ҳосе дорад. Гирдогирди девори онро камари гачкорие печонидааст, ки хеле зебо буда, дар рӯи заминаи кабудӣ он гулҳои сафед партофтаанд. Нақшу нигор ва усули гачкорӣ ҳоси амали устоҳои асри

XIX-XX буда, бештар ба меъмории ҷанубии Тоҷикистон мансуб аст. Поёнтар аз он қатори намоҳои мунаққаш ва мунаббаткоришуда ҷойгиранд. Рангҳои баланду назаррабо, мутаносибии онҳо аз маҳорати комили наққошони маҳаллӣ шаҳодат медиҳанд. Ба ороиши меҳроб диққати ҷиддӣ додаанд: атрофи он бо химияи зебо оро ёфта, дар гирду пеш намоҳои тоқшакли гачкорӣ дорад. Лаби девори айвонҳоро тасмаи сафеди гачкорӣ оро медиҳад. Равзани начандон васеъ панҷараҳои гачӣ дорад. Қисми болои девор бо нимвони гачии бе нақшу нигор оро ёфтааст. Дар ороиши нимвон ва меҳроби айвон усули наққошӣ хунармандони Самарқанд, ки бо нақшҳои ҳандасӣ марбутанд, истифода шудаанд. Даричаҳои иловагии масҷидро шабакаи гачии нақшашон мураккаб оро додаанд. Дар намоҳои мунаққашӣ масҷид ягон қоидаи қатъии ороишӣ риоя нашудааст. Дар ин ёдгорӣ хусусияти ҳоси мактаби меъмории маҳаллӣ таҷассум ёфтааст. Ёдгорӣ дар муҳофизати давлат буда, солҳои охир дар саҳни масҷид ҳавз ва суффа сохтаанд.

Масҷиди Гузар, ёдгории меъмории халқии Осиёи Миёна, ки барои гузаронидани маросимҳои гуногуни динӣ, ҷамъомадҳои идона, баргузории ҷашнҳои маъмули халқӣ, корҳои маъмурию маҷлисҳо дар гузари шаҳр бино ёфтааст. Ороиш ва банду бастаи масҷиди Гузар ба услуби иморатсозии мардуми ҳар шаҳр, деҳот, маҳаллаҳо асос меёфт. Масҷиди Гузар деворҳои синҷбандӣ (байнашон аз хишти хом), шишти вассапӯш, нақшҳои рангорангу гачкорӣҳои олий, айвон ва пешайвонҳои бисёрсутунаи кандакорӣ дорад.

Гӯри Мир-мақбара, намунаи барҷастаи санъати меъмории Осиёи Миёна, дар Самарқанд. Соли 1404 бо амри Темур дар шафати мадраса ва хонақоҳи Муҳаммадсултон сохта шуд. (Меъмории Муҳаммад ибни Маҳмуди Исфаконӣ) [6, с. 376].

Дар ин ҷо аввалин бор яке аз уламои дин Мирсаид Барақаро гӯронданд. Аз ин ҷост, ки ин мақбараро Гури Мир мегӯянд. Баъдҳо он ба оромгоҳи хонаводаи Темуриён табдил ёфт. Дар ин мақбара Темур, писаронаш - Умаршайх, Мироншоҳ, Шоҳрух,

набераҳояш -Муҳаммадсултон, Улуғбек ва ду абераи хурдсолаш дафн шудаанд. Композитсияи бино аз санъати баланди бинокорон гувоҳи медиҳад. Тарҳи мақбара одӣ буда, аз асоси ҳашттарк, устувонаи мудаввар ва гунбази бузург (куттраш 15 м. ва баландиаш 12,5 м.) иборат аст. Деворҳои мақбара қошиқорӣ буда, бо усули гирех мунаққаш шудааст. Ҳашттарки аз мрамори сафед биноёфта, катибаи бошукӯҳи устувона (баландии ҳарфҳо зиёда аз 2 м.), гунбази фирӯзаранги нақшин (64 қирадор) ин ҳама байни худ мувофиқати комил ва шукӯҳи ҳайратовар доранд. Дар рӯи сағонаҳои маркази он катибаҳо аз ғач оид ба Темуриён сабт шудаанд. Яшми сабзе, ки ба рӯи қабри Темур гузошта шудааст, ҷолиби диққат аст. Сағонаҳои Темур, писар ва наберагонаш бо панҷараи сафеди мраморини кандакорӣ ихота шудаанд. Изораи толор бо ақиқи сабз рӯйпӯш гардида, дигар қисмҳои девор то косаи гунбаз хотамкорӣ ва нуқрақӯб гардидаанд. Гӯри Мир аз намунаҳои олии санъати меъморист [5, с. 376-377].

Гунбази Саидон, ёдгории меъморист дар Шаҳрисабз. Бо амри Улуғбек соли 1435 дар шафати мақбараи Шамсуддини Кулол бино ёфтааст. Асоси чоркунҷа, ҳашттарк, устувона ва гунбаз дорад. Пештоқ ва қабати болоӣ хароб гардидааст. Аз қисми боқимондаи пештоқ маълум мешавад, ки он бо нақши гирех оро дода шудааст.

Устувонаеро, ки саросар қошиқорӣ аст, хати қуфӣ (аз қашӣ сафед) зинат медиҳад. Дар дохили мақбара чор сағона мавҷуд буда, сетоаш ба писарони Амир Абдулмуонӣ - Муҳаммад Саид ва Маъруфхон мансуб аст. Яке аз сағонаҳо бе ягон катиба буда, ба кӣ тааллуқ доштани он маълум нест. Деворҳо ва гунбази мақбара бо нақшҳои гирех ва исломӣ оро ёфта, фарши он бо гулгачӣ сафед рӯйпӯш шудааст, ки аз маҳорату истеъдоди баланди наққошон гувоҳи медиҳанд. Дар ин нақшҳо ранги қабуд, сурх, зард ва сафед бештар истифода шудаанд. Гунбази Саидон аз рӯи шакл ба мақбараи Қозизодаи Румӣ ва аз ҷиҳати услуби нигориши нақшҳо ба масҷиди Бибихоним ва мақбараи Шоҳи Зинда монанд аст.

Санъати ороиши амалӣ дар Осиёи Миёна аз қадим бо тараққиёти меъморӣ вобастагии зиёд дорад. Ёдгориҳои таърихӣ бузургӣ то ба айёми мо маҳфузмонда, монанди мадрасаи Улуғбек, Шердор ва Тиллоқорӣ, ки дар Регистони Самарқанд мавҷуданд, ансамбл-мақбараи Шоҳи Зинда ва Гӯри Амир, масҷиди Бибихоним, ки дар муҳофизатии ЮНЕСКО қарор дорад, масҷиди Исмоили Сомонӣ дар Бухоро, манораи Калон, мадрасаи Кукалтош дар Тошканд, мақбараи Ҳаким Тирмизӣ, Оксарой дар Шаҳрисабз ва дигарон бо ороиши нотақрори мунаққашӣ худ машҳур мебошанд.

Ба ин дурдонаҳои меъморӣ назар намуда, метавон гуфт, ки аксар аҷдодони мо устодони асили ҳунари хеш мебошанд. Номҳои устодону Манбаи эҷодиёти устоҳои моҳири гузашта, мисли Абдуқодир Боқиев, усто Фатхулло, Саъдулло, усто Турсунбой, Ҷалолiddин, усто Умед, усто Файзулло, усто Носир, усто Сафар, усто Адис, усто Раҳим, усто Акрам, усто Ҳаёт ва дигарон табиати зебои гирду атроф қарор дошт. Бинобар ин, онҳо дар асарҳои худ рангҳои лочвард-миноранг, ранги нилобӣ ва сабзро истифода мебуданд.

Мусаллам аст, ки дар нақшҳои кандакорӣ рангро истифода намебаранд. Нақш ҷунон интиҳоб мешуд, ки аз шакл ва сояи аз он афтида ба намуди берунии он ва ороиши бино мувофиқат мекард. Нақшҳои кандакорӣ аз рӯи маводи истифодабарӣ аз якдигар фарқ доранд. Масалан, кандакорӣ бо ғач нусхабардорӣ кардани нозук ва нафисро имкон медиҳад, чунки пардоз додани он хеле осон мебошад. Агар ҳудӣ ҳамин нусхоро ба санг тарошиданӣ бошем, хатҳои нозуки пардози он барҳам меҳӯранд ва расм хеле дағал мегардад. Бинобар он, дар санг нақшҳои дағали калонеро интиҳоб менамоянд [5, с. 8-9].

Ғаҷқорӣ яке аз намудҳои қадимтарини санъатҳои амалӣ ба шумор меравад. Ин намуди санъат дар тамоми ҷаҳон, аз ҷумла Осиёи Миёна, Эрон, Туркия, мамолики Араб, Афғонистон ва дигар кишварҳои Шарқ низ паҳн гардидааст.

Маълум аст, ки гач дар ҳолати гармӣ хуб коркард карда мешавад. Дар он ҳама гуна нақшхоро кандан мумкин аст. Дар ҳолати хушк шудан гач ба санги сахт мубаддал мегардад. Устоҳо ин хусусияти гачро медонистанд ва устокорона аз он истифода мебаранд. Ҳунари гачкорӣ аз авлод ба авлод ҳамчун ҳунари миллий-анъанавӣ то ба замони мо омада расидааст. Ин ҳунари гачкорӣ ҳамчун ҳунари миллий-анъанавӣ дар Шарқ яке аз ҷойҳои асосиро ишғол карда меояд [8, с. 10].

Санъати гачкорӣ дар тӯли асрҳо инкишоф ёфта, рушду нумӯ ёфтааст. Бо гузашти айём нақшҳои гачкорӣ низ мураккабтар мешуданд, аз якдигар фарқ мекарданд ва намудҳои дигари санъати гачкорӣ ба вучуд меомаданд. Гачкорӣ ду намуд мешавад: кандакорӣ ва ҳамвора-релефнок ва кандакорӣ ҳаҷмӣ.

Кандакорӣ заминавӣ: ин намуди кандакорӣ ба сохти релеф нигоҳ карда ба чунин шаклҳо тақсим мешавад:

- а) пардози кирматарошида;
- б) чокпардоз;
- в) пахтапардоз;
- г) лӯлапардоз, табакпардоз.

1. Кандакорӣҳои заминавӣ аз рӯи мураккабиашон ду намуд доранд: одӣ (сода) ва мураккаб. Табакпардоз ба намуди мураккаб дохил мешавад, боқӣ, яъне кирма, чока, рах, лӯлапардозҳо ба намунаҳои сода дохил мешаванд.

2. кандакорӣҳои беамина: ин намуди кандакорӣ низ ба релефи замина хелҳои кашида ва занҷира дорад.

3. Кандакорӣҳои ҳаҷмӣ: ба ин кандакорӣҳои шарафаҳо, гунбаз ва қуббаҳо дохил мешаванд. Пардози кирма: пардози кирма дар санъати гачкорӣ яке аз намудҳои пардози заминавӣ ҳисобида мешавад. Ин намуди пардоз низ хусусиятҳои хоси худро дорад. Ба он ранги бисёр даркор намешавад. Пардози вай низ сода нест. Дар ин пардоз ранг чӣ қадаре истифода бурда шавад, коркарданиш низ ҳамон қадар зиёд мешавад. Сабабаш дар он мебошад, ки дар нусха ҷойҳои ҳастанд, ки рангҳои ба як ҷойи дигар рехташуда ба дигар ҷой ҳам медароянд ва ин мушкилотпеш меорад.

Аз асри XV ба замони мо миқдори зиёди ёдгориҳои мухташамӣ меъмории боқӣ мондаанд, вале ин фақат як қисмати камест аз он чӣ ки дар он даврони таърих ба вучуд омада буд. Темур ва Темуриён сохтмони биноҳоро беш аз пеш вусъат медоданд ва сарватмандон дар ин кор ба онҳо тақлид ва пайравӣ менамуданд. Хусусан дар ду пойтахти давлати темурий-Самарқанд ва Ҳирот бинокорӣ ба авҷи худ расида буд. Аммо бисёр шахрҳои дигар ҳам дар давоми асри XV бо иморатҳои зебову муҷаллал орошта гардидаанд [7, с. 48].

Аз қасрҳои сершумори онвақтаи Осиёи Миёна танҳо як қисми пештоқи Оксарои Шахрисабз, ки бо амри Темур бино ёфта буд, маҳфуз мондааст. Темур, авлоди ӯ ва дарбориёнаш бо майлу ҳаваси тамои бонҳои қасрдори берунишаҳрӣ месохтанд.

Мадарса, масҷид ва мақбараҳои то замони мо расидаи он давра дар бораи қомебиҳои муҳандисӣ, лоихакашию бинасозӣ ва ороишгарии меъмории асри XV тасаввуроти пурра ба вучуд меоваранд. Дар асри XV хотамкорӣ маҷмӯи хеле гарон ва заҳматталаб, ки он вақтҳо ба дараҷаи беназири тақомули худ расида буд, ба таври васеъ ба кор бурда мешуд. Тасвирҳои нафиси наботӣ ва ҳандасӣ, интиҳоби рангҳои асил (аксаран чашмаи рангҳои қабуду сафеду нилобӣ), тарҳи аҷибӣ луоби пилгун, ки дар замини мероси он таҳайюлотӣ беинтиҳои мусаввир нақшҳои зебӯе меофарад, аз хусусиятҳои барҷастаи хотамкорӣ он замон ба шумор меравад. Барои ороиши деворҳои дарунӣ усули қандаӣ, ки аз омезиши андухтаи тилло бо ягон хел ранг (бештар ранги қабуд) иборат аст, истифода мешуд [2, с. 68].

Барои охири асри XIV ва ибтидои асри XV майли бо нақшу ниғор тамоман фаро гирифтани деворҳо хос аст. Майли таҷаммул ва ҳашаматписандиро дар бинокорӣ ва меъмории он замон, пеш аз ҳама, масҷиди Бибихонум, ки солҳои 1399-1404 дар Самарқанд сохта шудааст, дар худ муҷассам менамояд. Мақбараҳои асри XV аз назаргоҳи меъмории гуногун ва басо диққатангезанд. Мақбараи наҷандон қалон,

вале ҷиҳати ороишӣ хеле зебои Шоҳи зинда (Ширинбег-ака ва Туман-ака), мақбараи Рухобод, Қутби Чаҳордахум, ниҳоят Гӯри Мир аз муҳимтарин ёдгориҳои давраи темурӣ ба шумор мераванд. Аз ин миён Гӯри Мир (1403-1404), ки Темур ва авлоди ӯ дафн шудаанд, хеле ҷолиб аст. Яке аз бехтарин ёдгориҳои Улуғбек мадрасаи ӯст, ки дар регистони Самарқанд воқеъ гардидааст. Дар асри XV боз як навъи мақбара маъмул мегардад, ки ба марзи иншооти мураккаби чандхонаӣ сохта мешуд. Яке аз ҳамин қобил мақбараҳо Ишратхонаи наздикии Самарқанд мебошад.

Бинои расадхонаи Улуғбек, ки дар дамонаи баландии Чӯпонатои Самарқанд сохта шудааст, аз нодиртарин ёдгориҳо ба шумор меравад. Аз ин бино фақат як теппача ва тӯдаи партовҳои саҳтмон боқӣ мондаасту бас. Аммо бо кӯшиши бостоншиносон тарҳи табақаи поёни таҳкурсии иморат маълум шуд. Муқаррар

гардид, ки бино мудаввар буда, 30 м. баландӣ доштааст.

Аз бинокориҳои Хироти асри XV хусусан маҷмӯи иморати Мусалло, ки аз масҷид, мадраса ва мақбара иборат аст, шоёни таваҷҷуҳ мебошад. Қитъаҳои боқимондаи чанде аз мақбараҳои Шоҳи Зиндаи Самарқанд дар бораи он санъати бошукӯҳ тасаввури умумӣ ва тақрибӣ ба вучуд меоварданд [2, с.68].

Хулоса, санъати гачкорӣ дар аҳди Темуриён ба дараҷаи тақомул расид. Дар он замон гачкорӣ дар соҳтмони хонаҳои истиқоматӣ, масҷиду мадрасаҳо ва мақбараҳо фаровон истифода мешуд. Бехтарин навъи гачкорӣ «гулгач» аст. Анъанаи санъати гачкорӣ дар тӯли солҳо тақмил ёфта, усулҳои техникии зиёде пайдо намуд: заминкор (нақшпартоӣ дар сатҳи ҳамвор), лӯлапардоз (нақши барҷаста), пахтапардоз (нақши бурида), чокапардоз (нақши фурурафта), табакипардоз (нақши нозуки наботот).

АДАБИЁТ:

1. Искусство таджикского народа. Выпуск 3-й. Душанбе, 1965.
2. Ғафуров Б. Тоҷикон. Душанбе, 1982.
3. Санъати халқи тоҷик. Душанбе, 1965.
4. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик, Ҷилди 1. Душанбе, 1988.
5. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик, Ҷилди 2. Душанбе, 1988.
6. Зарифӣ Х. Ҳазинаи тиллоии тоҷикон. Душанбе. 2013.
7. Одиназода Б, Додочонов А. Санъати гачкорӣ. Душанбе. 2019.
8. Тоҷикон. Afkor/ [http: www.Afkor.tj](http://www.Afkor.tj).
9. Назаров М. Санъати халқи тоҷик. Сталинобод. 1961.
10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон”. ш.Душанбе, 26 декабри соли 2018-2023.
11. Пулодов Ҷ. Санъати меъмории халқи тоҷик. Нашриёти “Маориф” Душанбе 1978.
12. Белинская Н. А. Кандакории гач дар тоҷикистон, “Искусство Таджикского народа” нашри IV Душанбе 1979, дар тарҷумаи С. Акобиров. Душанбе 2019.

ТАЪРИХ ВА ИНКИШОФИ САНЪАТИ ГАЧКОРӢ ДАР МЕЪМОРИИ ДАВРОНИ ТЕМУРИЁН (АСРҲОИ XIV-XV)

Дар мақола ба масъалаҳои ҳунару ҳунармандӣ, таъриху инкишофи санъати гачкорӣ таваҷҷуҳи хос зоҳир шудааст. Гачкорӣ яке аз намудҳои қадимтарини санъатҳои ороиши амалӣ ба шумор рафта, ин намуди санъат дар тамоми ҷаҳон, аз ҷумла дар Осиёи Миёна низ ривочу равнақ ёфтааст. Дар матлаб рушд ва тавсеа ёфтани санъати гачкорӣ, хусусан дар даврони Темуриён мавриди баррасӣ гирифтааст. Ин намуди санъат дар замони Темуриён дар ороиш ва зебу зиннати биноҳои масҷид, мадраса, гунбаз ва дигар биноҳо васеъ истифода шудааст.

Калидвожаҳо: Осиёи Миёна, асрҳои миёна, Темуриён, санъат, гач, кандакорӣ, масҷид, мадраса, мақбара, гумбаз, бинокорӣ, гачкорӣ, Темуриён, хунарамандон.

ИСТОРИЯ И РАЗВИТИЕ ЛЕПНОГО ИСКУССТВА В АРХИТЕКТУРЕ ЭПОХИ ТЕМУРИДОВ (XIV-XV ВВ)

В статье особое внимание уделяется вопросам ремесел, истории и развитию таджикского искусства. Керамика является одним из древнейших видов декоративного вида искусства во всем мире, которая также развивается и в Центральной Азии. В частности, этот вид искусства подробно развивается как вид декоративного искусства в эпоху Тимуридов. Это можно увидеть на фасадах мечетей, медресе, а также куполов и других зданий.

Ключевые слова: Средняя Азия, средние века, Тимуриды, искусство, керамика, мечеть, медресе, гробница, велод, строительство, резьба по ганчу.

THE HISTORY AND DEVELOPMENT OF STUCCO-WORK ART IN ARCHITECTURE OF THE TIMURID (ERA XIV-XV)

The article deals with the issues of craft history and development of Tajik art. Ceramics is one of the oldest types of decorative art form around the world also developed in Central Asia. In particular, this art form is discussed in detail about the heritage of the art of ceramics, especially in the Temuriyon's era. This art grew during the the Temuriyon in the decoration of mosques, madrassah, as well as domes and other buildings.

Keywords: Middle Asia, Middle Ages, Timurids, art, alabaster, embossment work, mosque, madrasah, tomb, stucco-work, construction, actors.

Сведения об авторах: Одиназода Бахтиёр Эмомали - проректор по науке и творчеству Государственного института изобразительного искусства и дизайна Таджикистана, преподаватель спецдисциплин кафедры декоративно - прикладного искусства, кандидат исторических наук. E-mail:odinaev bahtiyor 64@ mail. Тел.:904- 44-31-80

Хамрохонова Шабнам Ашуровна – магистр 2-ого курса Государственного института изобразительного искусства и дизайна Таджикистана. Тел.: 900-77 - 44-34

Information about the authors: Odinasoda Bakhtior Emomali - Candidate of historical sciences, vice-rector for science and creativity of the State Institute of fine arts and design of Tajikistan, teacher of special discipline of the department of decorative and applied art. E-mail: odinaevbahtiyor64@mail. Tel.: 904-44-31-80

Khamrokhonova Shabnam Ashurovna- the 2nd year master degree of the State Institute of fine arts and design of Tajikistan.Tel.: 900-77- 44 -34

НАҚШИ ФАРРУХ ҚОСИМ ДАР РУШДИ ДРАМАТУРГИЯИ ТОЧИК

Собир Қ. Н.

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи

Мирзо Турсунзода

Бо таҳкими сулҳу субот дар Тоҷикистон чашнҳои зиёди миллӣ таҷлил гардиданд. Ин чашнҳо ҳисси худшиносии насли наврасро бедор намуда, онҳоро дар рӯҳияи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ тарбият менамоянд. Мухимтарин рукн дар кори таҷлили чашнҳо бояд он бошад, ки мо кадеме пеш биниҳем. Як ҷойи ноободро обод кунем. Пеши вичдонамон ҳисобот диҳем, ки чӣ кори хайре анҷом додаем?! Дар кори ободонӣ дар ҳама замонҳо фарҳанг ва адабиёт ибратомӯз буданд. Чаро ки зиндагӣ дар адабиёт ва ҳунар акс мегардад. Бо иваз шудани замону сиёсатҳо қаҳрамонҳо иваз мешаванд. Ва ин ивазшавиро, пеш аз ҳама, драматургия ва театр инъикос мекунанд.

Агар ба ин нукта танҳо аз равзанаҳои театри Лоҳутӣ дида дӯзем, нокифоя хоҳад буд. Дар театри Лоҳутӣ асарҳои драматургони тоҷик зиёд гузошта шудаанд. Мо силсилаи асарҳои драматургони дирӯзу имрӯзи тоҷикро медонем, ки рӯи сахна омадаанд, мисли «Рустаму Сӯҳроб», «Фарёди ишк» - и Ғ. Абдулло, «Интиҳоби домод» - и Ҳ. Содик, «Алломаи Адҳам ва дигарон» - и С. Улуғзода, «Заҳми сухан» - и М. Баҳтӣ, «Чорсӯ» - и Н. Табаров, «Драмаи миллат» - и С. Аюбӣ, асарҳои Н. Абдуллоев «Кучо равонем?», «Афсонаҳои мӯйсафед», «Кӯхистонӣ» [7, с. 76] ва амсоли инҳо.

Ифтихор аз он дорем, ки замоне бо драматургони тоҷик Ҷ. Қуддус, М. Баҳтӣ, С. Аюбӣ ва Зарандӣ фаъолият доштем. Аммо беҳтарин ва хотирмонтарин асаре, ки иҷро кардаам «Шоҳпарак хоб дид» - и Темур Зулфиқоров аст. Мо Т. Зулфиқоровро ба ҳайси як нависандаи маъруфи замон мешиносем. [7, с. 80]. Ва ифтихор дорем,

ки тамоми мавзӯҳое, ки ӯ фаро мегирад, аз зиндагии Шарқ ва баҳусус миллати мо аст. Кор аз рӯи асари «Шоҳпарак» барои мо бисёр ҷолиб буд. Шояд баъди офаридани нақши Насриддин аз «Шоҳпарак хоб дид», иҷрои нақши Ҳамлет аз «Ҳамлет» - и ҷовидонаи Шекспир зарурат надошта бошад. Он ҳангом, ки аз рӯи «Шоҳпарак» кор мекардем, масъалагузориҳои Шекспир, будан ё набудан, ҳиёлати вафо аз тарафи коргардон Б. Абдураззоқов матраҳ шуданд. Ва ростӣ ба ҷуз асари «Шоҳпарак хоб дид» - и Т. Зулфиқоров дигар хотираҳои неке аз ҳамкорӣ бо драматургони тоҷик надорем. Вале боиси ифтихор аст, ки замони мадид, вақте дар театри Аҳорун кор мекардем, бо драматург Фаррух Қосим ҳамкорӣ менамудем. Ў, аслан, бештар болои мавзӯҳое кор мекард, ки аз адабиёти классикии мо гирифта шудаанд. Аз эҷодиёти Мавлоно, Аттор, Ҷомӣ, Ҳофиз, Фирдавсӣ асарҳои сахнавӣ эҷод намудааст. Аммо асарҳои устод, мутаассифона, ба ҳайси моли драматургӣ шинохта намешаванд. Ин ҷо ҳамин қазия киروي баҳс аст. Борҳое, ки мегӯянд: - Ф. Қосим чанд асаре навишт ва рӯи сахна овард. Мавзӯю муҳтавои асарҳояш хоси кори ҳадаш аст. Як қиссаро дар миён гузошта, пораҳои ғазалҳоро дунболи ҳам чида, аз онҳо асари сахнавӣ месозад. Ин асарҳо моли драматургӣ нестанд. Ба андешаи ман ин ақида хатост.

Агар мо имрӯз даъвои драматургӣ дорем, асаре навиштаем ва дар ҳамон асар баҳс сари он меравад, ки мурғи ҳамсоя чанд дона тухм кард, диалогҳои зиёдро пушти ҳам чида, як асаре аз 40-50 саҳифа омода созем ва даъво намоем, ки ин моли драматургӣ аст, вой бар ҳоли мо! Мо ба ин ақида чандон мувофиқ

нестем. Ф. Қосим сахве накардааст, ки ўро ба ҳайси драматург маҳкум созем. Агар мисли дигарон диалог нанавиштааст, ин ҳанӯз сахв нест. Аврупоиҳо тамоми маводи бадеӣ, ки доранд, аз он маводи ҳазорсола хуб истифода мебаранд. Маҳз аз ҳамин нигоҳ мо онҳоро мешиносем. То даме, ки мо худамон ғаёл набоем, ин ганҷинаи гаронбаҳои адабиёту фарҳанги мо ба кунҷи фаромӯшӣ афтада, ба касе лозим намешавад. Бале, ин гуна корхое мисли «Фарёди ишқ», «Рустаму Сўҳроб»-и Ғ. Абдулло, «Хусраву Ширин» ва амсоли инҳо омода шудаанд. Магар ин кофист? Агар худӣ мо дар ин роҳ ҷустуҷӯе надорем, пас набояд ба кори дигарон монёӣ шавем. Ҳар кас бигзор аз равшанӣ худаш ба дунё назар афканад. Гумон намекунам, ки асарҳои Ф. Қосим «Юсуфи гумгашта...», «Исфандиёр», «Даччол», «Шайх Санъон», «Фаридун» ва «Қиссаи ишқ» [4, с. 8] асарҳои драматургӣ набоеанд. Баръакс, Ф. Қосим имрӯз ба ҳайси як коргардон, ба ҳайси як драматургӣ қавӣ, ки сабаку услуби худашро дорад, бояд барои оянда намунаи ибрат бошад. Дар шаҳрҳои Маскав, Техрон, Тошканд ва Торун шояд будем, ки корҳои устодро «Шоҳкорӣ» ном бурдаанд ва таъкид кардаанд, ки ин намунаи беҳтарини драматургия аст. Мунаққид ва театршиноси рус Калиш баъди тамошои «Юсуфи гумгашта...» гуфта буд: - Ин асар дар радиои асарҳои Шекспир қарор дорад.

Инро набояд мо нодида бигирем. Корхое, ки Ф. Қосим кард, бояд ба ҳайси як таҷрибаи бисёр нодир миёни насли наврас дар анҷумане ё дар семинаре таҳлил гарданд. То ошкор шавад, ки чӣ андоза ин асарҳо қобилияти иҷроӣ доранд, то чӣ андоза онҳоро дигарон низ метавонанд сахнавӣ кунанд.

Маврид ба таъкид аст, ки сабаки кори устод Ф. Қосим берун аз кишвари мо - Эрон, баҳусус Ҷумҳурии Ёзбекистон ривоч меёбад. Ба ӯ тақлид мекунанд, қорашро идома медиҳанд.

Авлиёқулӣ - коргардони туркман намоишро аз ашъори Алишери Навоӣ рӯйи сахна оварда, қариб намоиши «Юсуфи

гумгаштаро...» - ро такрор кардааст. Ин қорашро ба ҳайси роҳи нав меҳода ба ҷаҳониён муаррифӣ созад. Агар асари сахнавии устодро бубинем, иқро мекунем, ки комил аст, ҳама ҷузъҳои драматургӣ дар ин асарҳо ҷой доранд ва риоя шудаанд. Аммо аз асари драматургии устод бихоҳем истифода кунем, каме мушкилӣ мекашем. Нафаре, ки қорро аз рӯйи ин асар дар сахна надида бошад, барояш дарки он ба зудӣ муяссар намегардад. Дар тамошо он шарҳхое, ки қоргардон додааст, дар асари драматургии драматург он гуна шарҳхоро надодааст. Ғазалҳои пора-пора имкони маъние ёфтано намедиҳанд. Аммо дар охир кори драматургӣ набояд то ин ҷо шарҳ биходад. Гоҳо дар асарҳои драматургони мо омадааст, ки қаҳрамон қорашро меҳорад ё не ин кори қоргардон аст. Драматург бояд масъалагузори кунад. Масъалае, ки гузоштааст, бояд ба масъалаҳои умумибашарӣ таваҷҷуъ бошанд. Аз амиқ матраҳ шудани масъала рисолати инсон будан дар ҳамон асар пайдо бошад. Аммо қаҳрамон қор меҳорад ё пой, ин ҳақиқати қоргардон аст. Дар асари Ф. Қосим қаҳрамони ӯ Юсуф қор намеҳорад. Аммо агар мо ба умқи нигарем, бихоҳем як ҷизи дигарро барои худ ошкор созем, ҳатман пайдо мекунем.

То ҳанӯз ҳам дар бойгонии адабиёти мо асарҳои зиёде ҳастанд, ки аз мавҷудияташон ҳонанда ҳабар надорад. Ин Маҳмудҷон Воҳид буд, ки Хайёмро дар кишварамон аз нав зинда кард. [2, с. 231].

Номи М. Воҳид бо он асарҳои овозадораш - «Гуфтугӯ ба худ» ва «Ишқи зинда» ба ҳайси драматург ном бурда шавад. Вай як миллатро ҳофизхон кард. Аз рубоҳои Хайём шохқорие сохт. То ҳанӯз шаҳди ин мева аз коми мардум дур намеравад. То ҳанӯз аз шунидани он ғитаҳо мардум мутаассир мешаванд. Хунаро ва як шахсияти фарҳангӣ мисли М. Воҳид ё Ф. Қосим метавонад дар ақлҳо гардишхое ворид созад. Ҳангоми зиёрати мақбараи Хайём аз мардуми ҳузурдошта хоҳиш

кардем, то як рубой, як мисрае аз Хайём кироат кунанд. Хоҳиши мо бечавоб монд. Маҳмуд ҳар тоҷикро хайёмхон кард.

Ҳама дар ёд доранд, ки хондани ашъори Мавлоно дар замони шӯравӣ мамнуъ буд. Дар он замон пинҳонӣ Мавлоно мехонданд. Баъди ба рӯи сахна омадани намоиши «Юсуфи гумгашта...» ин миллат Мавлоноро дубора ёфт. Ин асар бо шахомати худ таъсири бузурге дар мағзҳо гузошт. Асарҳои Ф. Қосим монанд аст ба асарҳои Брехт дар замони худаш. На ҳар кас имрӯз асарҳои ӯро меҳонад ё агар ҳонад ба зудӣ мефаҳмад. Хоҳиши сахнавӣ кардани он асарҳоро ҳар коргардон орзу наменамад. Аммо ин гуноҳ нест! Брехт Брехт буд ва дар Брехт хоҳад монд. Ф. Қосим ҳам шояд ҳамин гуна тақдире дошта бошад. Ин кори таҳқиқи илмист. Кори мунаққидон аст. Бояд ин асарҳо аз ғалбери нақд гузаранд, то драматург Ф. Қосим дар ҳунари мо мавқеи ҳудашро ёбад. Ба ин кор бегаразона бояд назар дӯхт. Ё ба ҳайси як таҷрибае, ки дар замони худаш хеле муваффақ буд, миёни драматургони ҷавон ташвиқ ва тарғиб гардад. Сирри ин муваффақиятро аз истеъдодҳои навин касе дунболоғирӣ кунад. Шояд як ҷузъи ҳунари бо номи драматургия, ки дар кишварамон мелангад, шифо ёбад.

Устод Фаррух Қосим соҳиби Ҷоизаи шоҳзодаи Ҳоландӣ Клаус гардидааст. Баъд аз он муваффақияте, ки театри Аҳорун чанд сол қабл дар се кишвари аврупоӣ – Фаронса, Белгия ва Ҳоланд ба даст овард ва намоишномаи театр барои бори дуюм дар даҳ соли охир мавриди истикболи бинандагон ва ҳунаршиносони аврупоӣ қарор гирифта буд, наметавонист ин аз мадди назари коршиносони ҳунар дур монад.

Сандуқи шаҳзода Клаус ҳамасола ба чехраҳои фарҳангӣ ва ҳунарии кишварҳои мухталифи ҷаҳон барои саҳми густурдаи онҳо дар заминаи рушди ҳунари театри, адабиёт, мусиқӣ ва рақс ҷоиза ихтисос медиҳад. Маҳз ҳамин сафари ҳунарии театр ба Европа буд, ки Сандуқи шаҳзода Клаус тасмим гирифт, ин ҷоизаро ба Ф. Қосим – роҳбари театри Аҳорун ва коргардони саршиноси тоҷик ба хоҳири таъсиси мактаби навини театрии тоҷик аз сӯи ӯ ва таҳияи намоишномаҳо бо шеваи тоза, ки навъе рӯчӣ ба саҳнаҳои классикии адабиёти форсӣ, ҳамчунин ҷоизаи молӣ 25 ҳазор евро ихтисос дод.

Маросими супурдани ҷоизаи ҷаҳонӣ ба Ф. Қосим ба рӯзҳои сарди зимистон рост омад. Бо вучуди ин, толори Театри Маяковский пур аз даъватшудагон буд. Дар он намоёндагони корпусҳои дипломатии муқими Душанбе низ ширкат варзиданд. Дар оғоз намоиши «Даччол» пешкаш гашт. «Хаёлам дар ин намоиши хеле зебо, агар Аҳлиддин ҳам Даччол мебуд мебуд. Агар ин намоиши зеборо бо бозии зебо, зебой як зебиашро дар бозии Қ. Ҳомид гирифтаанд. Аммо намоиш аз ин маҳрумият кам чизе бой додааст. Бузургии Ф. Қосим низ дар ин аст».

Баъди анҷоми намоиши «Даччол» Питер Ван Левуен, сафири Шохигарии Ҳоланд рӯи саҳна барои супурдани ҷоиза ҳозир шуда, аз ҷумла гуфт: «Зебоишносии намоишномаи Фаррух Қосим ҳам аз театри классикӣ-аврупоӣ фарқ мекунад, ҳам аз сабки реализми иҷтимоӣ дур аст ва ҳамчунин бо тасовири маъмулии Урупо дар бораи Шарқ умумияте надорад».

Соҳиби ҷоизаи шоҳзода Клаус гардидани Ф. Қосим эътирофи эҷодиёт ва ҳунари волои ӯ дар сатҳи байналмилалӣ аст.

АДАБИЁТ:

- 1.Белинский Г. О драме и театре.- Москва, 1983
- 2.Воҳидӣ Рустам. Рисолати касб. - Душанбе, ҷилди 1-ум, 2014.
- 3.Нурҷонов Низом. Олами беканори рақси тоҷик.- Душанбе, 2004.
- 4.Нурджонов Низом. Таджикский театр.- Москва, 1968.
- 5.Станиславский К. С. Работа актёра над собой.- Собор, соч, 8-ми томах.- Москва, 1955,

6.Собир Курбон. Дардҳои паси парда.- Душанбе, 2010

7.Собир Курбон. Фаррухнома.- Душанбе, 2007

НАҚШИ ФАРРУХ ҚОСИМ ДАР РУШДИ ДРАМАТУРГИЯИ ТОЧИК

Муаллифи мақолаи мазкур фаъолияти хунарманди маъруфи тоҷик Ф. Қосимро пурра мавриди баррасӣ қарор дода, зикр кардааст, ки номбурда ба ҳайси як коргардон, ба ҳайси як драматурги қавӣ, ки сабку услуби худашро дорад, бояд барои оянда намунаи ибрат бошад. Корҳое, ки ин чехраи маъруф анҷом додааст, бояд ба ҳайси як таҷрибаи нодир мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор гиранд. То ошкор шавад, ки чӣ андоза ин асарҳо қобилияти иҷроӣ доранд, то чӣ андоза онҳоро дигарон низ метавонанд сахнавӣ кунанд. Сабки кори устод Фаррух Қосим дар хориҷ аз Тоҷикистон, аз ҷумла дар Туркменистону Эрон ва зиёдтар аз ин дар Ўзбекистон муттасил идома меёбад.

Драматург бояд масъалагузори кунад. Масъалае, ки гузоштааст, бояд ба масъалаҳои умумибашарӣ тавҷҳ бошад. Аз амиқ матраҳ шудани масъала рисолати инсон будан дар ҳама асар пайдо бошад. Ин масоили мавриди назар пурра дар асарҳои офаридаи Ф. Қосим таҷассум ёфтаанд. Ф. Қосим корҳои зиёдеро анҷом додааст, ки мутаассифона, ба таври васеъ мавриди таҳқиқи олимони соҳа қарор нагирифтаанд. Ба андешаи мо, муҳаққиқони соҳаро зарур аст, ки ба осори ин чехраи маъруфи хунаро санъат зиёдтар таваҷҷуҳ зоҳир намоянд.

Калидвожаҳо: Фаррух, Қосим, драматург, актёр, хунарпеша, фарҳанг, тарбия, таълим, наврас, пеша.

РОЛЬ ФАРРУХА КОСИМА В РАЗВИТИИ ТАДЖИКСКОЙ ДРАМАТУРГИИ

Автором настоящей статьи рассматривается деятельность выдающегося таджикского актёра и режиссёра Ф. Косима и отмечается, что сегодня он как режиссёр и драматург имеет свой стиль и метод, который должен быть образцом для будущих актёров. Труды, завершённые этой известной личностью, должны глубоко анализироваться и исследоваться учёными как редкая практика и явление среди подрастающего поколения, чтобы выявить насколько эти произведения исполнимы и насколько другие могут осуществлять их постановку. Стиль и метод работы Фарруха Косима продолжает осуществляться за пределами Таджикистана, в том числе в Туркмении, Иране и чаще всего в Узбекистане.

Драматург должен поставить вопрос. Вопрос, который он поставил, должен быть связан с общечеловеческими ценностями. Насколько глубоко обсуждён этот вопрос в произведении, настолько ясно подчёркивается предназначение человека в обществе. Эта рассматриваемая проблема полностью нашла своё отражение в постановках Ф. Косима

Ф. Косимом завершено много работ, но, к сожалению, они глубоко всесторонне не изучены учёными этой области. Нам думается, что исследователи этой области должны уделить больше внимания творчеству этой выдающейся личности театрального искусства.

Ключевые слова: Фаррух, Косим, драматург, актёр, артист, культура, воспитание, обучение, подрастающее поколение, профессия.

FARRUKH KOSOM'S ROLE IN DEVELOPMENT OF TAJIK DRAMATURGY

The author of this article represents the important activity of Farrukh Kosim – one of the known Tajik actor. He mentioned that Farrukh Kosimov as a good stage manager and skilled dramaturge has his special style and he should be a sample for future. Work of this famous actor

should be considered as a unique experience among the young generation and his work should be under the consideration of scientists, in order that to find out how well these works have acting ability on the stage, how well other can act them. The working life of Farrukh Kosim is constantly continuing outside of Tajikistan, including in Turkey, Iran and, moreover, in Uzbekistan.

The dramatist must set questions. The questions he raised should be the focus of attention on universal issues. The work must have a deep meaning and should represent the human. These questions seem to be entirely in the works created by Farrukh Kosim. He did a lot of works, but unfortunately, they were not widely studied by scientists of this sphere. In our view, the scientists of this sphere need to pay more attention to the work of this well-known actor .

Keywords: Farrukh, Kosim, dramatist, actor, culture, education, upbringing, teenagers, profession.

Сведения об авторе: Собир Курбоналии Нусрат - и.о. профессора кафедры актёрского мастерства Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде. Адрес: г. Душанбе, ул. Фурузон, дом 323, E-mail: qurbonsobir61@mail.ru. Тел.: 918-67-16-59

Information about the author: Sobir Kurbonali Nusrat - Professor of the acting Department of the Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda. Address: 323 Furuzon street, Dushanbe, E-mail: qurbonsobir61@mail.ru. Tel.: 918-67-16-59

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ (90-Е ГОДЫ XX ВЕКА)

Гулназаров С.

**Таджикский государственный институт культуры и искусств имени
Мирзо Турсунзаде**

Современная система профессионального музыкального образования Таджикистана формировалась на протяжении большого и сложного пути развития, начиная от первых специализированных учебных заведений сферы культуры и искусства в 20-е – 30-е годы XX века [12] до открытия Таджикской национальной консерватории им. Т. Саторова в 2003 году. Надо отметить, что до образования консерватории функцию подготовки кадров вузовского уровня в сфере профессионального музыкального искусства с 1973 года выполнял Таджикский государственный институт искусств им. М. Турсунзаде [2].

Процесс становления и развития музыкального образования являлся необходимым и органичным компонентом становления новой системы музыкального профессионализма европейского типа, которая начала создаваться в республике в первой половине XX века. Изучение этого процесса, всех его этапов, проблем и приоритетов дает возможность осмыслить и воссоздать в полном объеме его историю, проблематику и значение для развития современной музыкальной культуры Таджикистана.

Особым периодом в развитии музыкального образования становятся 90-е годы XX века, когда существенно обостряются социальные процессы и конфликты, связанные с распадом Советского Союза и гражданской войной в Таджикистане. В это сложное и противоречивое время происходит рождение нового независимого государства

– Республики Таджикистан. Данный период по объективным причинам характеризуется резким снижением поступательного развития профессионального музыкального искусства, функционирования его учебных заведений. Осмыслению этой проблемы было посвящено проведение в декабре 1999 года Международного семинара «Таджикская музыкальная культура начала 21 века: приоритеты развития» [3;9], где подробно рассматривались вопросы оценки сложившегося состояния в профессиональном музыкальном образовании. Участники отмечали острый дефицит кадров фактически по всем направлениям функционирования данной системы.

Обратим внимание – дефицит кадров имеет тенденцию к возрастанию, что связано с демографической ситуацией, сформировавшейся к концу XX века. Старшее поколение музыкантов-профессионалов, которые получили в свое время образование в консерваториях Москвы, Ташкента, Ленинграда, Киева с каждым днем неизбежно сокращается, а приток новых кадров высокой квалификации в необходимом объеме не происходит. В связи с этим негативным явлением рассматриваемая кадровая ситуация продолжает с каждым годом усугубляться и ее простым – одноразовым директивным решением уже не поправить. Необходима разработка и реализация целого комплекса мер. Ответственные структуры государства (Министерство культуры и Министерство образования

и науки) многое делают, чтобы решить эту проблему, тратят большие средства, в частности, на временное приглашение специалистов, например, в оперный театр из ближнего и дальнего зарубежья. Эти действия, безусловно, как-то сглаживают проблему, но не решают ее по существу, так как нужны собственные – национальные профессиональные кадры в необходимом количестве.

Построение развитой учебной инфраструктуры, включающей систему начального, среднего и высшего образования, являлось необходимым условием освоения и развития нового типа профессионального многоголосного музыкального творчества. В этом аспекте было сделано очень много. Министр культуры Таджикистана Б.А. Махмадов, принявший непосредственное участие в подготовке и проведении выше названного международного семинара, отмечал следующее: «фактически, начиная с 20-х годов, когда в Таджикистане не было ещё ни одного в современном понимании специального музыкального учебного заведения ... была создана целая система профессионального музыкального образования» [4, с. 7]. По мнению Махмадова, данная система являлась существенным компонентом развития таджикской культуры в XX веке. Она стала основой подготовки специалистов, которые становились непосредственными участниками создания и освоения новых форм и жанров музыки, формирования ее современных направлений.

Важной задачей работы международного семинара являлось проведение анализа и оценки состояния музыкальной культуры второй половины 90-х годов. В этом контексте особо отметим взгляды видного деятеля таджикского музыкального искусства, композитора Т.Сатторова, который на момент проведения семинара был председателем Союза композиторов Таджикистана. Он считал, что положение в профессиональной музыке в тот период

вызывало серьёзную тревогу, а ближайшее её будущее не вселяло особых надежд [7, с.12]. Серьезную озабоченность, по мнению Т.Сатторова, представляли проблемы подготовки высококвалифицированных кадров: музыкантов-исполнителей, композиторов, музыковедов. Одной из основных причин создавшегося положения являлся «массовый отъезд русскоязычного населения (и не только) в связи с событиями гражданской войны» [7, с.13], что лишило республику лучших специалистов во многих областях, в том числе в сфере музыкального образования. Прозвучала очень тревожная мысль: «Выяснилось, что у нас хороших, профессиональных музыкантов-исполнителей коренной национальности почти нет» [Там же].

В своем выступлении Т.Сатторов сформулировал проблемный вопрос: «Почему не был подготовлен резерв кадров местной национальности?». Размышляя об этой проблеме, он выделил несколько причин ее возникновения. Прежде всего, этому способствовал, как считал композитор, создаваемый искусственно в обществе «имидж таджикской культуры, для которой, в основном, характерна фольклорно-этнографическая и традиционная музыка» [Там же]. Сатторовым была отмечена определенная ограниченность понимания данного вопроса: поддерживалось понимание, что национальное в музыке связано только с жанрами народной традицией. В завершении его рассуждений было констатировано: «мы не только не смогли подготовить хороший потенциал профессиональных музыкантов, но и не создали необходимую базу для этого. У нас до сих пор нет учебников по истории таджикской музыки, по гармонии, полифонии, анализу музыкальных произведений, инструментоведению и многое другое» [7, с. 14]. Критическая оценка Т. Сатторова состояния профессионального музыкального искусства 90-х годов актуальна и по настоящее время.

Проблеме распада Советского Союза и возникновению сложной ситуации в развитии профессионального музыкального образования были посвящены несколько докладов. Отметим тезисы Ф. Ульмасова – автора проекта и научной программы проведения данного международного семинара. По мнению ученого, существенной задачей, стоящей перед музыкальной общественностью Таджикистана, является необходимость сохранения «достигнутого с большими трудностями на протяжении фактически всего 20 столетия уровня развития. Этот уровень соответствовал в той или иной степени общемировым стандартам развития системы музыкального образования» [10, с. 26].

В связи с распадом СССР произошло разрушение единого музыкально-образовательного пространства. Во многом по этой причине существенно сократилась планомерная подготовка высококвалифицированных кадров за пределами Таджикистана, прекратился приток новых педагогических кадров, получивших образование за рубежом [10, с. 26].

Несколько иную точку зрения предложила Ф. Азизова. С одной стороны, она подтверждает, что «влияние экономического, политического положения на процессы развития профессионального музыкального образования естественно» [1, с. 30]. В то же время ученый считает, что не только этим обстоятельством определяется его серьёзная отсталость накануне 21 века. Важной причиной плохого состояния музыкального образования являются наши действия: «мы ничего не делаем для его улучшения. Следовало бы нам быть более результативными ... Нам же сейчас нужно созидание, а не разрушение, больше новых предложений, внедрение нового, осмысление многих прежних форм в контексте современных условий и приоритетов развития таджикского общества начала 21 века» [Там же].

Проблеме музыкального образования в Таджикистане посвящены тезисы музыковеда Л. Назаровой, где рассматриваются проблемы преемственности, которые остро проявились в 90-е годы. Она констатировала следующее негативное явление: «Обнаружилась “трещина”, разорванность преемственности в данной системе между периодами ... до и послевоенного (рубеж – начало 90-х годов). Система музыкального образования вобрала в себя все, что происходит в культуре, моделирует её основные принципы» [5, с. 41].

Л. Назарова формулирует вывод: «В конце второго тысячелетия музыкальное образование в республике резко снизилось» [Там же]. К основным причинам кризиса относится выезд специалистов за пределы республики; общее снижение интереса родителей к обучению музыки детей; «процветание серости, безликости, порождающие беспринципность» [Там же]. Отметим также справедливое суждение ученого, что негативные моменты распространились по всем структурам и уровням учебного процесса, включая вузовский.

Наряду с оценкой и критическим осмыслением сложившейся ситуации с музыкальным образованием середины 90-х годов ряд участников семинара выступили с конструктивными идеями по его оздоровлению и совершенствованию. Так, например, Н.Хакимов предложил «разработку и принятие специальной государственной программы развития профессионального музыкального искусства начала 21 века» [12, с. 17]. Он сформулировал следующие направления формирования и реализации такой программы: «совершенствование системы профессионального музыкального образования; создание полноценной системы музыкально-эстетического воспитания подрастающего поколения; утверждение новых учебных планов на основе современных общемировых стандартов образования; разработка и издание необходимых учебников

и учебно-методических пособий, а также создание новых типов музыкальных учебных и научных заведений на основе использования и обобщения опыта различных стран Европы и Азии» [12, с. 17].

На необходимость разумного сочетания двух подходов в развитии современной таджикской культуры обратил внимание своих тезисах Н. Табаров: «с одной стороны, необходимо решительное изучение и освоение опыта построения современного типа культуры в развитых странах Европы, Азии, Америки, а с другой стороны, строго соблюдать охранительное отношение к своему культурному наследию» [8, с. 23]. Табаров посчитал необходимым и целесообразным, чтобы в учебных заведениях культуры и искусства Таджикистана ввести специальный курс по изучению соответствующего международного опыта: «Думаю, что существенное расширение кругозора и доступа к информации могут быть катализатором активизации процессов развития культуры таджикского общества начала 21 века» [8, с. 24].

Важное предложение внес А. Низамов, относительно внедрения в музыкальное образование учения древних и средневековых мыслителей о роли музыки в воспитании подрастающего поколения и общества в целом [6, с.25]. Отметим также справедливую мысль ученого относительно восстановления традиционного метода обучения по системе «устод-шогирид» (мастер-ученик), представляющей веками апробированный метод «передачи, сохранения и умножения (“творческой переработки”) художественной информации» [Там же].

Резюмируя в общем плане размышления участников международного семинара можно констатировать следующее. Профессиональное музыкальное искусство Таджикистана в целом, включая образование, пережило очень трудный период своего развития в 90-е годы. После распада

Союза, гражданской войны, серьезного экономического и в целом общесоциального кризиса, приведшего к существенному ослаблению уровня развития, к отъезду за пределы Таджикистана специалистов, возникли серьезные проблемы. Отметим, прежде всего, заметное снижение в обществе социального статуса профессионального музыкального искусства, в особенности жанров европейской традиции (опера, балет, симфония, камерная вокальная и инструментальная музыка). Совершенно иное наблюдается в отношении таджикской традиционной музыки. Здесь государство проявило самое серьезное внимание к вопросам сохранения и развития музыкального наследия, что, безусловно, является совершенно справедливым действием, поскольку отвечает коренным интересам общества. Примером такого внимания и поддержки являются утверждение официальных государственных дней празднования Шашмакома и Фалака. В этом контексте, надо констатировать также и другое. За весь период со дня образования Независимого Таджикистана в стране по инициативе государства не было проведено ни одного фестиваля и симпозиума, посвященного непосредственно творчеству таджикских композиторов. И это в определенном отношении является важным показателем, сложившихся тенденций.

Учитывая проблемы развития профессионального музыкального образования 90-х годов необходимо находить эффективные меры его укрепления на современном этапе, включая все учебные структуры, не только в столице – городе Душанбе, но также в областных центрах и районах, где функционируют музыкальные школы и колледжи искусств. Очень важно строить эффективное планирование, а также проявлять неравнодушное и заинтересованное отношение к решению существующих острых проблем развития профессионального музыкального искусства.

Важным критерием формирования дееспособной системы музыкального

образования является ее соответствие общепринятым международным стандартам. Необходимо готовить кадровый резерв именно в этом русле для обеспечения эффективной деятельности таджикского музыкального искусства начала 21 века. Важными ресурсами поддержки его образовательного компонента являются инициативы и проекты, направленные на подготовку высококвалифицированных специалистов. Это, например, отправка студентов и педагогов в зарубежные центры на учебу, повышение их квалификации посредством участия на фестивалях, конкурсах, конференциях, а также приглашение видных зарубежных специалистов в Таджикистан с целью привлечения их к процессу подготовки кадров. Эти направления могут оформляться и реализовываться в приоритетные и долгосрочные программные действия дальнейшего развития профессионального музыкального образования на современном этапе.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Азизова Ф. Профессиональное музыкальное образование Таджикистана начала 21 века: приоритеты развития // Таджикская музыкальная культуры начала 21 века: приоритеты развития (Тезисы международного семинара). – Душанбе, 1999 – С.30-33.
2. Донишқадаи давлатии санъати Тоҷикистон бӣ номи Мирзо Турсунзода - 30 сол. – Душанбе, 2001.
3. Кабилова Б., Хасанова М. Музыкальная культура Таджикистана (1991-2011) // Музыкальная жизнь Таджикистана (1991-2011). - Душанбе, 2018. – С.4-23.
4. Махмадов Б. Таджикская музыкальная культура начала 21 века: приоритеты развития // Таджикская музыкальная культуры начала 21 века: приоритеты развития (Тезисы международного семинара). – Душанбе, 1999 – С. 7-10.
5. Назарова Л. Проблемы музыкального образования в республике (на примере подготовки музыковедов-профессионалов накануне третьего тысячелетия) // Таджикская музыкальная культуры начала 21 века: приоритеты развития (Тезисы международного семинара). – Душанбе, 1999 – С..40-43.
6. Низамов А. Возрождение традиционных форм музыкального образования – важный шаг на пути культурного и интеллектуального прогресса // Таджикская музыкальная культуры начала 21 века: приоритеты развития (Тезисы международного семинара). – Душанбе, 1999 – С. 24-25.
7. Сатторов Т. С надеждой на будущее // Таджикская музыкальная культуры начала 21 века: приоритеты развития (Тезисы международного семинара). – Душанбе, 1999 – С.12-14.
8. Табаров Н. Международное сотрудничество – приоритетное направление развития профессионального музыкального образования в Таджикистане начала 21 века // Таджикская музыкальная культуры начала 21 века: приоритеты развития (Тезисы международного семинара). – Душанбе, 1999 – С.. 23-24.
9. Таджикская музыкальная культуры начала 21 века: приоритеты развития (Тезисы международного семинара). – Душанбе, 1999.
10. Ульмасов Ф. Профессиональное музыкальное образование в Таджикистане накануне 21 века // Таджикская музыкальная культуры начала 21 века: приоритеты развития (Тезисы международного семинара). – Душанбе, 1999 – С..26-28.
12. Хакимов Н. Музыкальное искусство: модели профессионального образования // Таджикская музыкальная культуры начала 21 века: приоритеты развития (Тезисы международного семинара). – Душанбе, 1999 – С.14-17.
12. Юлдашева М. Материалы по истории музыкального воспитания и образования в Таджикистане. - Душанбе, 1990.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ (90-Е ГОДЫ XX ВЕКА)

В статье рассматриваются проблемы профессионального музыкального образования Таджикистана, проявившиеся в последнем десятилетии XX века, когда произошли серьезные социальные обострения, связанные с распадом Советского Союза и становлением нового независимого государства – Республики Таджикистан. Основное внимание сосредоточено на рассмотрении взглядов и предложений участников международного семинара, посвященного специально проблемам развития таджикской музыкальной культуры начала 21 века и отразивших проблемы функционирования профессионального музыкального искусства и его образовательного компонента в 90-е годы.

Ключевые слова: музыкальное образование, подготовка кадров, социальный кризис, преемственность, стандарты образования.

ДАР БОРАИ БАЪЗЕ МУШКИЛОТИ РУШДИ МАЪЛУМОТИ КАСБИИ МУСИҚӢ ДАР ТОҶИКИСТОН (СОЛҲОИ 90 - УМИ АСРИ XX)

Дар мақола мушкилоти маълумоти касбии мусиқӣ дар Тоҷикистон, ки дар даҳсолаи охири асри XX вобаста ба дигаргуниҳои муҳими иҷтимоӣ, аз ҷумла пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вучуд омадаанд, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳамзамон, дар матлаб диққати асосӣ ба таҳлили назарҳо ва пешниҳодоти иштирокчиёни семинари байналмилалӣ махсус ба мушкилоти рушди фарҳанги мусиқии тоҷик дар оғози асри XXI бахшидашуда, дода шудааст. Дар ин раванд ба масъалаи инъикоси мушкилоти ҷамоияти муассисаҳои таълимии санъати мусиқии касбӣ дар солҳои 90 низ таваҷҷуҳи хос зоҳир гардидааст.

Калидвожаҳо: маълумоти мусиқӣ, омода намудани кадрҳо, бӯхрони иҷтимоӣ, рушди анъанаҳо, стандартҳо дар соҳаи маълумот.

ABOUT SOME PROBLEMS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT MUSIC EDUCATION IN TAJIKISTAN IN THE (90S YEAR OF THE XX CENTURY)

The article discusses the problems of professional music education in Tajikistan, which appeared in the last decade of the twentieth century, when there were serious social exacerbations associated with the collapse of the Soviet Union and the formation of a new independent state - the Republic of Tajikistan. The main attention is focused on considering the views and suggestions of participants in an international seminar dedicated specifically to the development of Tajik musical culture in the early 21st century and reflecting the functioning of professional musical art and its educational component in the 90s.

Keywords: music education, specialist training, social crisis, continuity, education standards.

Сведения об авторе: Гулназаров Сафар Буриевич – доцент кафедры музыкального воспитания, декан факультета народного музыкального искусства Таджикского государственного института культуры и искусств имени М. Турсунзаде. Адрес: район Рудаки, уч. Нишони Ленин-260, тел: 907076699, 734032, г. Душанбе, пр. Борбад, 73а E-Mail: gs-5959@mail.ru

Information about the author: Gulnazarov Safar Burievich- associate professor of the choral conducting department, the dean of the musical and pedagogical faculty of the TSICA named after M. Tursunzoda. Address: Rudaki district, Nishoni Lenin-260, phone: 907076699, 734032, Dushanbe, pr. Borbad, 73a E-Mail: gs-5959@mail.ru

ҲАМБАСТАГИИ МУСИҚӢ БО АДАБИЁТ ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДУ ТАКОМУЛИ МУСИҚИИ ХАЛҚИ ТОЧИК

Саидхомидов С. С.

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи
Мирзо Турсунзода

Халқи тоҷик яке аз халқиятҳои қадимтарини Осиёи Марказӣ мебошад. Тоҷикон яке аз миллатҳои тамаддунсози олам ба шумор мераванд ва таърихи тамаддуни мо зиёда аз панҷ ҳазор солро дарбар мегирад [7, с. 4]. Ин ақидаро маводи таърихӣ олимони олам ва осори арзишманди таърихӣ, ки дар сарзамини имрӯзаи Тоҷикистон бозёфт шудаанд, собит менамояд. Воқеият ин аст, ки шаҳри бостонии Кӯлоб 2700-сола, шаҳри Ҳисор 3500-сола ва шаҳри қадимаи Саразм 5500-солаанд. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки воқеан, халқи тоҷик дар гузаштаи дур дорои фарҳанги баланди шаҳрсозию шаҳрдорӣ будааст. Дар баробари эъмори кушку қалъаву шаҳрҳои мутамаддин, халқи тоҷик соҳаҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии худро низ рушду инкишоф бахшидааст, зеро дар ҳама давру замон шаҳриён маданияти пешрафта соҳиб будаанд, бахусус, дар соҳаи санъати мусиқию овозхонӣ.

Ҳатто дар замони худ яке аз чехраҳои намоёни фалсафаи Юнони қадим - Афлотун дар асари худ «Давлат», бо таъя ба ақидаи «тозакуни (сензура)»-и гомерӣ, дар ҷодаи аз бар намудани санъати мусиқӣ талаботи хеле сахтро ҷорӣ менамояд. Ӯ омӯзиши сози мусиқиро барои шаҳриён ва деҳотиён «эҳтиёткорона интиҳоб менамояд ва дар шаҳрҳо танҳо омӯзиши созҳои мусиқии «лира» ва «кифар», дар деҳот бошад, омӯзиши сози мусиқии «свирел»-ро иҷозат медиҳад» [6, с. 17].

Дар замонҳои пеш санъати мусиқӣ дар ҳамбастагии зич бо эҷодиёти шифоҳии халқӣ - сарояндагӣ рушд мекард ва инкишоф меёфт. Мусиқии халқӣ то солҳои аввали асри 20 дар шакли анъанаҳои

шифоҳии халқӣ амал менамуд, ки ин усул танҳо хоси фарҳанги халқи тоҷик набуда, асоси фарҳангу тамаддуни тамоми халқҳои Осиёи Марказиро ташкил медод.

Дар санъати мусиқӣ алоқамандии мусиқӣ бо назм ба назар расида, характери мундариҷаи мусиқӣ ва суруд аз тарзи иҷрои он муайян мегардид. Мундариҷаи тарбиявии мусиқӣ ва суруд дар таъсирнокии он ҳис карда мешуд, ки минбаъд шоирон - сарояндагон ин омилро ҳамчун омилҳои ҳалкунандаи рушду тақомули санъати мусиқӣ истифода бурдаанд.

Бо он ҳама санъати рушдкардаи шаҳрсозӣ, итминон дорем, ки халқи тоҷик дар гузашта фарҳанг ва санъати мусиқии волоеро доро будааст. Далели ин суханони мо, ҳамчунин ба номгуӣ осори гаронбаҳои фарҳангии умумибашарӣ (ЮНЕСКО) ворид гардидани идҳои «Наврӯз», «Меҳргон» ва «Сада», санъати тасвирию дӯзандагии «Чакан», санъати мусиқии «Шашмақом», «Фалак» ва «Гӯрӯғлӣ» шуда метавонанд, ки дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун осори бесобиқаи халқи тоҷик, аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ, шинохта шудаанд. Ҳамзамон, дорои санъати баланди шеъргуӣву таронахонӣ будани чехраҳои намоёни адабиёти классикии тоҷику форс ин гуфтаҳои пурра собит менамояд.

Чехраи намоёни илму адаб, фарҳангу тамаддуни халқи тоҷик, сардафтарии адабиёти классикии тоҷику форс - Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, ки дар деҳаи Панҷрӯди шаҳри Панҷакент ба дунё омада, дар баробари эҷод намудани шеърҳои ғазал, қитъаву рубоӣ ва дигар мероси адабии фарҳангии худ, дорои малакаву маҳорати

баланди навозандагиву сарояндагӣ будааст, далели раднопазири гуфтаҳои болоянд. Барои собит намудани ақидаи иброзшуда сахнаи зеринро пеши назар меоварем: замоне, ки амири Бухоро дар яке аз бошишгоҳҳои истироҳатии худ аз идораи давлатӣ рӯ ба фаромӯшӣ мениҳад, маҳз шеърро оҳанг ва суруди дилпазиру ҷаззоби шоир:

*Мир моҳ асту Бухоро осмон,
Моҳ сӯи осмон ояд ҳаме...* [8, с. 6].

ӯро маҷбур месозад, ки очилан ба иҷрои базифаи асосии худ - идораи давлатӣ ба Бухоро баргардад.

Мисраҳои баландпояи шоир:
*Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Низ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор...*

бошад, бозгӯи онанд, ки дар даврони устод Рӯдакӣ дар шаҳри Панҷакенти бостонӣ мактабҳои муосир арзи вучуд доштанд, зеро ҷаҳлияти омӯзгор маҳз дар мактабҳо ба роҳ монда шуда, тавассути ин муассисаи таълимӣ шогирдон аз устодон - омӯзгорони худ савод ва илму дониш мегирифтанд.

Тарафи дигари масъала - малакаву маҳорати баланди навозандагӣ сарояндагии устод Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ аст, ки дар қиёс нисбат ба ашъори шоир, хеле кам мавриди пажӯҳиш қарор дода шудааст. Маҳз ҳамин малакаву маҳорат ва ҳунари волои шоир - навозандаву сарояндаи хушсалиқа, Малик-уш-шуаро - Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ собит месозад, ки дар шаҳри Саразми бостонӣ ҳамчунин ҳунармандони ҷирадаст арзи вучуд кардаанд, зеро ки мусиқӣ дар тамоми давраи ҳаёту ҷаҳлияти одамон ҳамқадаму ҳамрози онҳо будааст.

Дар асрҳои миёна, инчунин асари безаволи «Қобуснома» - и Унсурулмаолии Кайковус эҷод мегардад, ки дар он бо дар назар гирифтани таъби (психологияи) ҳар як нафар иҷро кардани суруду таронаҳо тавсияҳои арзишманд пешниҳод шудаанд.

Унсурулмаолии Кайковус дар ин асари худ вобаста ба мавзӯи навозандагӣ ва

роҳу усулҳои иҷрои асарҳои мусиқӣ чунин менигорад:

«Эй писар, агар хунёгар бошӣ, сабукрӯҳу хушрӯй бош ва ҳӯи некӯ дор. Ва худро ба тоқати хеш ҳамеша покҷома дор ва мутайибу чарбзабон бош. Чун ба сарое дар шавӣ ва мутрибӣ, туршрӯю гирифта мабош ва ҳама роҳҳои гарон мазан ва низ ҳама роҳҳои сабук мазан, ки дар ҳама вақт аз як навъ задан шарт нест, ки ҳама одамиён бар як таъби набошанд. Ҳамчунон, ки халқ мухталиф аст, ҳуққ низ мухталиф аст. Ва аз ин сабаб аст, ки устодони малоҳӣ ин саноатро тартибе ниҳоданд» [10, с. 157].

Дар ин асари олиму мутафаккири асримиёнагӣ - Унсурулмаолии Кайко-вус доир ба шаклҳои мусиқӣ низ маълумот гирд оварда шудааст, ки барои мутрибону овозхонон доништану истифода бурдани онҳоро шарти муҳими ҳунармандӣ мешуморад. Аз ҷумла, ӯ дар ин бора мефармояд:

«Аввал дастони хусравонӣ зананд ва он аз баҳри маҷлиси мулук сохтаанд. Ва баъд аз он тариқҳо ба вазни кам аз он биниҳоданд, чунон ки бад-ӯ суруд тавон гуфт ва онро роҳ ном карданд. Ва он роҳе (суруде - С.С.) бувад, ки ба таъби пирону худовандони ҷидд наздик бувад. Пас аз ин роҳҳои гарон аз баҳри ин қавм сохтанд. Аммо чун диданд, ки халқ ҳама пиру ҷидд набошанд, гуфтанд, ки аз баҳри пирон тариқе ниҳодаем, аз баҳри ҷавонон низ тариқе ниҳем.

Пас бичустанд шеърҳои, ки ба вазни сабуктар бувад, бар вай роҳҳои сабук сохтанд ва ҳафиф ном карданд, то аз паси ҳар роҳе гарон аз ин ҳафифе бизананд ва бигӯянд, то навбате мутрибӣ ҳам пиронро ва ҳам ҷавонро насиб бувад» [10, с.158].

Унсурулмаолии Кайковус дар идомаи ин асари хеш дар бораи тарона низ ёдрас шуда, онро вазни латифтарин ном мебарад. Олим истифодаи таронаро барои кӯдакон ва занону мардони латифтаъби тавсия медиҳад. ӯ дар бораи таснифи тарона чунин ақидаро иброз менамояд:

«Пас то кӯдакон ва занону мардони латифтаъбтар бебаҳра набошанд, тарона

бахри ин қавм тасниф карданд, то ки ин қавм низ роҳат ёбанд, аз он лаззат баранд, аз он ки андар вазнҳо ҳеҷ вазне латифтар аз тарона нест» [10, с. 158].

Унсурулмаолии Кайковус чунин мешуморад, ки ҳар як овозхону сароянда бояд вобаста ба таъбу завқи сомонаш суруду таронаҳоро интихоб намуда, сарояд. Дар ин маврид ӯ чунин мефармояд:

«Ва дар маҷлисе, ки бинишинӣ, ниғаҳ кун, агар мустамеъ (шунаванда - С.С.) сурхрӯй ва дамавируй бувад, бештар бар бам зан ва агар зардрӯю сафронӣ бувад, бештар бар сетор ва агар сапедпӯст ва фарбеҳ бувад ва мартуб (хунукмиҷоз - С.С.) бувад, бештар бар бам зан, ки ин рӯдхоро бар чаҳор таъб сохтаанд. Ва ҳарчанд ин ки гуфтам, дар шарту оини мутрибӣ нест, хостам, ки аз маънӣ низ туро огоҳ кунам, то маълуми ту бошад» [10, с. 158].

Олими тавоно ба ровӣ ва сарояндаву навозандагон тавсия медиҳад, ки ҳозирчавобу ширинкалом бошанд, то дар лаҳзаҳои гуногун аз мушкилӣ ба осонӣ баромада тавонанд. Нафари соҳиби завқи баланди шоирӣ ва ё навозандаву овозхон набояд дар чашну маъракаҳо танҳо шеърӯ тарона, суруду дostonҳои эҷоднамудаи худро ба самъи шунавандагон пешниҳод намояд, зеро эҳтимол аст, ки ин осор ба таъби шунаванда хуш наояд.

Унсурулмаолии Кайковус дар ин бора чунин таъкид намудааст:

«Дигар ҷаҳд кун, то муҳокӣ (тақлидкор - С.С.) бошӣ, ки ба миқдори ҳикоят ва мазоҳу мутояба кардани ту ранҷи хунёғарии ту бикӯҳад. Дигар он ки агар хунёгар (навозандаву овозхон - С.С.) бошӣ ва шоирӣ низ донӣ, ошиқи шеъри худ мабош ва ҳама ривояти хеш макун, ки чунон ки туро бо шеъри хеш хуш бошад, магар он қавмро хуш набошад, ки хунёгарон ровиёни шоиронанд, на ровиёни хеш» [10, с. 158-161].

Чунин ақидаҳои пандомез дар эҷодиёти қариб ҳамаи намояндагони зиёи халқ - шоирону нависандагон, файласуфону олимони соҳаи санъатшиносии асрҳои

миёнаи халқи тоҷик ҷойгоҳи махсуси худро касб кардаанд ва маҳз бо заҳмату талоши пайвастаи онҳо санъати мусиқии халқ рушду инкишоф ёфта, то ба дараҷаи касбият расонида шудааст.

Таълиму тарбияи мусиқии кӯдакон дар оилаи тоҷик хеле маълуму машҳур аст. Кӯдакон дар оила аз синни хурдиашон ба таълиму тарбияи мусиқӣ фаро гирифта мешуданд. Волидайн, баҳусус модарон, ба иҷрои сурудҳои кӯдакона диққати махсус дода, бо ҳамин восита эҳсосоти зебоипарастии онҳоро мепарвариданд.

Ҳамин дилбастагии доимии халқи тоҷик ба санъати мусиқӣ аст, ки шоири тавоно, мутафаккири барҷаста ва табиби ҳозиқ Абуалӣ ибни Сино дар боби дар оила, хусусан аз ҷониби модарони тоҷик ба кӯдакон омӯзонидани мусиқӣ чунин ибрози ақида намудааст:

«Барои қонъ гардонидани талаботи кӯдак модар бояд ду вазифаро иҷро мекард - гахвора меҷунбонид ва «Алла» меҳонд, ки дар натиҷаи ин амал қобилияти дарккунии тифлон ташаккул ёфта, дар замири онҳо муҳаббат ба гимнастика ва мусиқӣ пайдо мешуд» [8, с. 28].

Аз ҷониби Абуалӣ ибни Сино ёдовар шудани суруди «Алла», ки онро модарони тоҷик барои тифлонашон месуруданд, далели он аст, ки ин суруди халқии тоҷикӣ таърихи басо қадима дорад, зеро он аз забони як модар ба забони модари дигари тоҷик ва аз насл ба насл гузашта, то замони мо расидааст ва имрӯзҳо низ модарони мушфиқу ғамхори мо онро барои тифлаконашон бо овози маҳину шеваи худ месароянд.

Ҳамзамон, Абуалӣ ибни Сино нахустин олимест, ки илми мусиқиро на танҳо дар ҳамбастагӣ бо риёзиёт, балки дар робита бо илмҳои ҷомеашиносию равоншиносӣ, адабиёт, ахлоқ ва тиб низ мавриди омӯзиш қарор додааст. Инчунин, маҳз дар асарҳои Абуалӣ ибни Сино ва Абунасири Форобӣ шаклу намуди созҳои мусиқӣ ва сохти онҳо бо таснифи муфассал мураттаб гардидаанд.

Хусусан, дар чилди 6-уми «Китоби дониш»-и Абуалӣ ибни Сино қариб ҳамаи созҳои мусиқии даврони ӯ номбар шудаанд.

Абуалӣ ибни Сино ҳатто дар мавриди муолиҷаи беморон аз санъати мусиқӣ фаровон истифода намуда, гӯш кардани мусиқиро барои рафъи дардмандию ҳастагии шахсони бемор тавсия меод.

Ақсар сурудҳо, ки аз ҷониби халқ эҷод шуда, дар раванди таълиму тарбияи тифлону кӯдакон истифода мешуданд, ҳаёти одамон, муҳити атрофи онҳоро ихотанамуда, ҳайвонот, парандаҳову чарандаҳо, рустаниҳову наботот, зебоии ҳар як фасли сол, анъанаву маросим, иду ҷашнҳо ва дигар мавзӯҳоро инъикос менамуданд.

Шоирон - навозандагону сароянда-ғони шинохтаи форсу тоҷик ин анъанаи бою қадимаи халқи ҳудро идома дода истода, дар бораи моҳияти мусиқӣ, мавқеъ, омезиши он бо санъати суҳанварӣ ва ҷойгоҳи ҳосаи он ақидаҳои пураарзише баён намудаанд.

Шоир - сарояндаи бузурги асри XI, муҳаққиқи соҳаи санъати мусиқии халқи тоҷик - Носири Хусрав дар омезиши оҳангу суҳан ва дар ин поя эҳтиром қоим шудан нисбат ба санъати мусиқӣ чунин ибрози назар намудааст:

«Ғазалро ҳамчун арӯс ҳурмат намоед,
мусиқӣ либоси қимматбаҳои ӯст» [8, с.23].

Бо санъати мусиқӣ робитаи доимию қавӣ доштани фаъолияти халқи тоҷикро мисраҳои дигари ин суҳанвари бузургу шоири ширинкалом собит месозад.

Носири Хусрав тараннуми навозиши рӯду барбат ва навои сурудро дар яке аз ҷашнвораҳои баргузоргардидаи замони худ басо рангину зебо ба қалам додааст:

*Омад аз ҳар тараф навозиши рӯд,
Нолаи барбату навои суруд*

[11, с. 820].

Ин мисраҳои шоири шаҳир гувоҳи он аст, ки дар ҳама давраи замон, чун имрӯз, дар ҳама ҷашну маросимҳои барпонамудаи халқи тоҷик суруду таронаҳои марғуб бо

созҳои гуногуни мусиқии халқӣ ҳамоовозӣ доштанду суруда мешуданд.

Ин шохкориҳои шоирону мутафаккирони забардасти асримиёнагии тоҷик собит месозанд, ки дар баробари дар оила таълим додану тарбия намудани завқи баланди навозандагиву сарояндагӣ, дар ин давраи замон мактабҳои низ мавҷуд буданд, ки тавассути онҳо омӯзгорон ба шогирдони худ ҳунару малакаи навозандагӣро сарояндагиро меомӯзонданд.

Олимону муҳаққиқон дар бораи ба вучуд омадани истилоҳи мусиқӣ то ҳанӯз ба як ақидаи муайян наомадаанд. Тавре ки аз маъхазҳои дастрасгардидаи таърихӣ бармеояд, мутафаккирони Юнони қадим яке аз аввалинҳо шуда тавсифи мафҳуми мусиқиро додаанд ва онро ҳамчун системаи муайяни таълимию тарбиявӣ дар мактаб ҷорӣ намудаанд.

«Дар мазҳакаи «Падар»-и мутафаккиру муҳаққиқи Юнони қадим - Аристофан шарҳи ҳоли шаҳрвандони давлат нишон дода шудааст, ки онҳо «тарбияро дар палетрҳо, дар хорҳо ва муз» - хо мегирифтанд. Дар он давра ақидае роиҷ буд, ки роҳбарони халқ бояд аз ҳисоби шаҳрвандоне интиҳоб мешуданд, ки ҳатман маълумоти мусиқӣ дошта бошанд» [8, с. 15-16].

Дар ин робита саволе ба миён меояд, ки худӣ истилоҳи мусиқӣ чӣ маъноеро дорост?

Мусиқӣ аз калимаи юнонии «musike» ташаккул ёфта, юнониён онро ба маънои «ҳамбастагии адабиёт, илм ва санъат» шарҳ додаанд.

Мувофиқи ақидаву тасаввуроти олимони юнонӣ «мусиқӣ» «воситаи таъсиррасонӣ ба дарку эҳсос ва хотираи инсон аст, ки онро «муз»-ҳо медонистанду меомӯзониданд. Шакли маълумотгирии мактабҳои Юнони қадим аз «муз»-ҳо ва маълумоти гимнастикӣ иборат буд. Юнониён қадим ашхосеро «муз» мешумурданд, ки ба ақидаи онҳо «ҳунару истеъдоди баланди илоҳӣ» доштанд.

Асоси барномаҳои таълимии «муз»-ҳо савод гирифтани ташкил меод. Сипас,

хонандагони ин мактабҳо бо адабиёти классикии Юнон, ба амсоли Гомер ва Гесиод шинос мешуданд» [8, с. 16].

Дар ин мактабҳо қаблан рӯҳи хонандагон мукаммал гардонида мешуд ва пас ба онҳо «музикӣ, ҳисоб ва савод» омӯзонда шуда, дар баробари ин ба шогирдон таълимоти мутафаккиронро меомӯзонданд ва «дар бораи қаҳрамонони қадим нақлҳову фикрҳои ҷолиб» баён мекарданд.

Олим, мутафаккир ва нависандаи юнонӣ - Лупион дар бораи маълумотгирии наврасону ҷавонони даврони худ чунин ибрози ақида намудааст:

«Ҷавонон дар бораи мукофотҳо ва амалҳои шоиста маълумот гирифта, охиста-охиста рӯҳан инкишоф ёфта, кӯшиши такрор кардани амали қаҳрамонҳоро мекунанд, то ин ки наслҳои оянда бо онҳо фахр намоянд ва қаҳрамониҳои онҳоро сароянд» [8, с. 16].

Тарзи маълумотгирии хонандагони мактабҳои юнонӣ дар асари «Ҷашн» («Пир») -и Ксенофонда баръало акси худро ёфтааст, ки дар асоси азбар намудани асарҳои достони мутафаккирони барҷастаи Юнони қадим сурат мегирифт. Яке аз иштирокдорони «Ҷашн» -и Ксенофонда ифтихормандии худро аз дониши бардоштааш чунин иброз меорад:

«Он кас боиси ифтихормандию эҳтиром аст, ки «Илиада» ва «Одиссей»-ро аз ёд донад. Падари ман, мекӯшид, ки ман ҳамчун одами хуб ба камол расам. Ў маро маҷбур мекард, ки тамоми асарҳои Гомерро аз ёд кунам ва ҳоло ман метавонам тамоми «Илиада» ва «Одиссей»-ро аз ёд гӯям» [8, с. 16].

Дар он давра дар мактабҳои Юнони қадим дар баробари аз ёд кардани асарҳо аз эҷодиёти шоирон, ба хонандагон навохтани созҳои музикӣ ва иҷрои асарҳои хорӣ низ омӯзонида мешуданд. Юнониёни қадим дар баробари омӯзиши дигар фанҳо ба омӯзиши музикӣ диққати хоса медоданд, зеро онҳо чунин ақида доштанд, ки омӯзиши зарби музикӣ ва гармония «барои омӯзиши дуруст ҳаракат кардан ва инкишофи тафаккур,

ташаққули эҳсосот ва ғайолияти одамон ёрӣ мерасонад».

Мутафаккирони юнонӣ чунин ақидаро низ дастгирӣ мекарданд, ки суҳанро бо музикӣ ҷӯр кардан рӯҳи инсонро ба замзамакунӣ моил мегардонад. Аз ин лиҳоз, ин омилро барои инкишофи рӯҳи кӯдакон хеле зарурӣ мешумарданд. Ҳамин аст, ки омӯзгорони юнонӣ кӯдаконро маҷбур мекарданд, ки эҷодиёти шоиронро аз ёд намоянд. Ҳамзамон, чунин амал боиси он мегардид, ки кӯдакон барои суҳангӯӣ, нотикӣ ва ғайолияти муташаққили ҷамъиятӣ омода карда шаванд. Омӯзгорони юнонӣ чунин ақидаҳои ибрознамудаи мутафаккиронашонро дастгирӣ мекарданд, ки гуфта буданд: «тамоми ҳаёти одамон ба роҳбарӣ дар лаҳни хушбахтӣ эҳтиёҷ дорад» [8, с. 17].

Робитаҳои доимии шохигарии шох Дорой I бо давлати Юнони қадим самарайи неқ ба бор оварда метавонист, зеро дар ин равобити зичу пайваста ба ҳам таъсир намудани тамаддунҳо (тавре ки мо имрӯзҳо онро «бархӯрди тамаддунҳо» меномем), баръало эҳсос мегардид. Ҳамзамон, дар ин равобити пайвастаи сиёсӣ, робитаҳои фарҳангӣ низ ба ҳам таъсиррасон буданд, зеро ҳалқи тоҷик дар ин давраҳо низ дорой фарҳанг ва санъати пурғановат буда, адабиёт, фарҳанг ва санъати он ба адабиёт, фарҳанг ва санъати халқҳои дигар мамулику давлатҳо таъсири неқ гузошта метавонист.

Хусусан, дар давраи таърихии асрҳои миёна як зумра шоирон, мутафаккирон, олимони намоён, ба амсоли Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ, Абуалӣ ибни Сино, Абунасири Форобӣ, Умари Хайём, Ҳофизи Шерозӣ, Саъдии Шерозӣ, Амир Хусрави Деҳлавӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Носири Хусрав, Камоли Хучандӣ ва дигарон ба ҳаёти фарҳангиву адабии халқи тоҷик ворид шуда, осори пунарзише офариданд, ки баъзан садсолаҳо ҳамчун дастури таълимии халқиятҳои дигари ҷаҳон гардида, тамаддуни ҷаҳониро тақон бахшидаву тақвият додаанд [8, с. 16].

Осори гаронбаҳои эҷоднамудаи шоирону мутафаккирони асримиёнагӣ то ба имрӯз ба фарҳангу санъат ва адабиёти башарӣ таъсири босамари худро расонида, қимати тарбиявии худро гум накардаанд ва қисми ҷудонопазири фарҳангу адабиёти башарӣ гардидаанд.

Дар китоби дарсии таълифнамудаи омӯзгорони Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода робитаҳои ногусастани мусиқӣ ва эҷодиёти шифоҳии халқ ба таври возеҳ чунин шарҳ дода шудааст:

«Дар замонҳои пеш мусиқӣ дар ҳамбастагии зич бо эҷодиёти шифоҳии халқӣ - сарояндагӣ рушд мекард ва инкишоф меёфт. Мусиқии халқӣ то давраи шӯравӣ асосан дар шакли анъанаҳои шифоҳии халқӣ амал мекард, ки ин усул танҳо ҳоси фарҳанги халқи тоҷик набуда, балки ба таъриху тамаддуни тамоми халқҳои Осиёи Марказӣ хос буд.

Дар санъати мусиқии тамоми халқҳои Осиёи Марказӣ алоқамандии мусиқӣ бо назм ба назар расида, характеру мундариҷаи мусиқӣ ва суруд аз тарзи иҷрои он муайян карда мешуд. Мундариҷаи тарбиявии он дар

таъсирнокии мусиқӣ ва суруд ҳис карда мешуд, ки шоирон-сарояндагон ин омилро чун омилҳои ҳалқунандаи рушду такомули санъати мусиқӣ истифода мебарданд» [8, с. 16].

Яке аз чунин ҳаҷраҳои намоёни илму адаб ва фарҳангу санъати тоҷик муҳаққиқ ва шоири тавоно - Умари Хайём аст, ки дар эҷоди асарҳои гуногуни илмиву адабӣ, хусусан эҷоди рубоӣ, беназир маҳсуб меёбад. Шоири закитаб дар баробари ин ба санъати мусиқии халқӣ пайваста мароқи хоса зоҳир менамуд.

Аз эҷодиёти пурмуҳтавои Умари Хайём бармеояд, ки шоири нотақрору файласуфи машҳури тоҷик овози ҷонбахши «наю рубоб» ва «дафу чанг»-ро хеле дӯст медошт. Дар яке аз рубоҳои худ ӯ чунин иброз медорад:

*Майлам ба шароби ноб бошад доим,
Гӯшам ба наю рубоб бошад доим.
Гар кӯзагарон хоки маро кӯза кунанд,
Он кӯза нур аз шароб бошад доим*

[9, с. 166].

Дар ҷои дигар фармудааст:

*Дар ҷоми тараб бодаи гулранг хуш аст,
Бо нагмаи уду нолаи чанг хуш аст.
Зоҳид, ки надорад хабар аз ҷоми шароб,
Дур аз бари мо ҳазор фарсанг хуш аст*

[9, с. 66].

Аз осори Хайём бармеояд, ки ӯ ба дигарон низ шунидану азбар намудани оҳангу мусиқӣ ва шеърро таронахоро талқин менамояд.

Дар шоҳасари безаволи Абулқосим Фирдавсӣ - «Шоҳнома» дар бораи бартариятҳои санъати мусиқӣ ақидаҳои зиёди манфиатбахш низ иброз шуда, дар он дар бораи навозандагону овозхонон, хусусан оид ба намудҳои гуногуни соҳҳои мардумии даврони ҳаёт ва фаъолияти шоир ва пеш аз он маълумоти саҳеҳу ғанӣ гирд оварда шудааст.

Чандин асрҳо пас аз таълифи «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ ва ба вучуд омадани системаи таълимии Абуалӣ ибни Сино ва Абунаصري Форобӣ дар илми мусиқии ҷаҳон шоҳи нави илм, бо номи «Созшиносӣ» арзи вучуд намудааст. Чанде пас, бо истифода аз эҷодиёти пурғановати ин мутафаккирони барҷастаи илму адаби форсу тоҷик дар Аврупо илми мусиқии «Созшиносӣ» рӯ ба инкишофи бештар оварда, рушду нумӯъ кардааст, ки алҳол бо истилоҳи «Мусиқии созӣ» маъруф аст.

Таърихнигорон шаҳодат медиҳанд, ки шоири шаҳир - Амир Хусрави Дехлавӣ дар баробари эҷоди шеърро ғазалҳои пурмазмун, ҳамчунин ба мусиқӣ меҳру муҳаббати беандоза дошт ва дар маҳфилҳои эҷодӣ аз он фаровон истифода мебард. Ба ақидаи ҳамзамонони шоир, Амир Хусрави Дехлавӣ ҳамчун офарандаи сози мусиқии «Сато» доништа шудааст, ки ин ақида ҳунарманди хушсалиқа будани ӯро собит менамояд.

Шоири муҳаббатсарои тоҷик - Бадриддин Ҳилолӣ бо ғазалҳои равону пурмазмунӣ худ ба дили дӯстдорони санъати мусиқии халқи тоҷик ҷойгоҳи ҳосаи ҳудро пайдо кардааст, зеро ҷандин ғазали равону пураҳанги шоир, аз ҷониби сарояндагони давраҳои гуногун суруда шудаанд. Ғазалҳои хушоҳанги лирикии шоир аз ҷониби оҳангсозон ба оҳанг дароварда шуда, дар байни сурудҳои классикии «Шашмақом» низ ҷойгоҳи махсус касб кардаанд. Махз равонию хушоҳангии ғазалҳои Бадриддин Ҳилолӣ далели он аст, ки шоир аз санъати пурэҷозии мусиқӣ ба ҳубӣ баҳравар будааст.

Шоири забардасти тоҷик, олими тавоно, ташвиқгари илму дониш - Абдурахмони Ҷомӣ дар баробари эҷоди шеърҳои ғазалҳои пур аз панду андарзи хеш, нисбат ба осори адабии халқ ва алоқамандии он бо мусиқӣ, эҳтиром гузошта, дар инкишоф ва рушди нумӯи санъати мусиқии халқи тоҷик саҳми босазои ҳудро гузоштааст. Устод Ҷомӣ ба ғайр аз эҷоди назми пурмуҳтавои худ дар соҳаи омӯзиши санъати мусиқӣ низ асари арзишманде офаридааст, ки он «Рисолаи мусиқӣ» ном дорад [3, с. 205-266].

Асари илмӣ «Рисолаи мусиқӣ»-и Мавлоно Ҷомӣ аз он ҷиҳат арзиши баланди илмӣ назариявӣ дорад, ки агар то замони ӯ дар илм то 6 зарби мусиқӣ маълум гардида бошад, пас дар таҳқиқоти Ҷомӣ шумораи зарбҳо то 11 адад муайян карда шудаанд. Ҳамзамонону таърихнигорон шоири мумтозу матафаккири бузурги халқи тоҷик - Абдурахмони Ҷомиро ҳамчун офаридаи сози мусиқии «Ғичак» низ ном мебаранд.

Усули таълиму тарбияи мактабии олим ва омӯзгори асри XVIII - и тоҷик Ҳоҷӣ Юсуфи Андиҷонӣ низ шоёни тавачҷуҳ аст. Дар асари илмӣ «Рисолаи мусиқӣ»-и Дарвешалии Ҷангӣ дар бораи тарзи таълими ин устоди варзида маълумоти муфасссал гирд оварда шудааст. Дарвешалии Ҷангӣ роҳи усулҳои таълиму тарбияи устоди ҳудро чунин баён менамояд:

«Устод ҳар рӯз бо хонандагон чор соат дарс мегузаронид:

- дарси 1-ум доир ба ҳукуқи мерос;
- дарси 2-юм доир ба забон ва грамматика;
- дарси 3-юм доир ба санъати ҷангию ғӯштин;
- дарси 4-ум доир ба санъати мусиқӣ» [8, 25].

Намояндагони илму адаби асри XIX - и адабиёти тоҷик шоири ширинкалом - Абдулқодирӣ Савдо ва нависандаи пурфайз - Аҳмади Дониш низ аз осори безаволи классикии халқи тоҷик - «Шашмақом» ба ҳубӣ бархӯрдор буда, онро дар базмҳои шоирона замзама менамуданд.

Тавре ки аз гуфтаҳои боло бармеояд, ҳамаи олимону нависандагон, шоирону мутафаккирони намоёни тоҷик аз санъати мусиқӣ ба ҳубӣ баҳравар будаанд ва худ низ дар самти инкишоф додани он заҳмати зиёд кашидаанд. Олимони санъатшиноси тоҷик дар тақомули пешбурди илми санъати мусиқӣ ҳиссаи арзандаи ҳудро гузошта, ба ин восита дар пешрафту тақомули санъату фарҳанги башарӣ нақши мондагон гузоштаанд.

Мутафаккирони асри миёнагӣ нақши таълиму тарбияи мусиқиро на танҳо дар таъсири ғавқулодаш ба эҳсосоти одам, балки ҳатто дар тамоми ҳаёти воқеӣ - дар табиат ва ҷузъиёти он медиданд ва худ бо ҳамин мазмун асарҳои гуногунҷанри мусиқӣ меофариданд. Асарҳои мусиқии офаридаи шоирон - сарояндагону навозандагони асри миёнагӣ таркиби садо, шаклу сохт ва таъсиррасонии садоро дар бар гирифта, дар бораи фосилаҳову зарбҳои мусиқӣ, шаклу намудҳои соҳҳои мусиқӣ ва дигар паҳлуҳои мусиқии халқӣ маълумоти муфасссал дода, онро ба пояи касбият расонидаанд ва ба ҳамин восита осори гаронбаҳои санъати мусиқии башарию пурғановат гардониди, инкишофи бештар бахшидаанд.

Хулоса, дар асрҳои миёна олимону мутафаккирони тоҷик дар бораи соҳҳои мусиқии миллий, тарзу усулҳои офаридани оҳанг, шаклу намудҳои санъати мусиқии халқӣ ва роҳи равиши омӯзиши он низ асарҳои пурмазмунӣ илмӣ эҷод карда, ба

хамин восита ҳамчун поягузори санъати мусикии халқи тоҷик, ташаккулдиҳандагони фарҳангу санъати башарӣ шинохта шудаанд.

Дар ин робита қайд кардан зарур аст, ки суруду оҳангҳои халқии тоҷикӣ, ки дар тӯли садсолаҳо эҷод шудаву сайқал ёфтаанд, имрӯзҳо низ дар таълиму тарбияи насли наврас нақши муҳим бозида метавонанд. Аз ин лиҳоз, бо назардошти он, ки дар

китобҳои дарсии солҳои охир таҳиягардидаи «Суруд ва мусиқӣ» суруду оҳангҳои халқӣ умуман истифода нашудаанд ва ё хеле кам истифода мешаванд, ин осори гаронбаҳои халқро дар барномаҳои китобҳои таълимии муассисаҳои томактабӣ таҳсилоти миёнаи умумӣ ва дигар муассисаҳои махсуси мусиқӣ, ки дар оянда таҳия ва chop мешаванд, бештар ворид намудан танҳо ба манфиати халқу миллат мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Абдулатипов Р.Г. Мой таджикский народ [Текст]. - М., 2011. - 271С.
2. Абдурахман Джами. Трактат о музыке [Текст]. - Ташкент, 1960. - 283С.
3. Абдурахмони Ҷомӣ. Рисолаи мусиқӣ [Текст]. // Куллийёт. ҷ. 8. - Душанбе: «Адиб», 1990. - с. 205-266.
4. Арипов М.А. (Орифи), История педагогической мысли таджикского народа [Текст]. Части 1, 2. - Душанбе, 1962. - 65С.
5. Набиева М.А. Использование народной музыки в системе музыкально-педагогического образования [Текст]: Автореф. дисс канд. пед. наук. - Душанбе, 1994. - 24 с.
6. Нарзуллоев Б.Х., Саидхomidов С.С. Методикаи таълими мусиқӣ [Текст]. - Душанбе: «Меҳрона-2017», 2019. - 238С.
7. Низомӣ А. Таърихи мусикии тоҷик. - Душанбе: «Адабиёти баччагона», 2014. - 384С.
8. Саидхomidов С.С. Садои мусикии халқӣ дар кӯдакистонҳо. Дастури методӣ. [Текст]. - М., 1993. - 38С.
9. Умари Хайём. Рубоӣёт (бо ду забон: тоҷикӣ, русӣ). – Душанбе: «Адабиёти баччагона», 2014. - 242С.
10. Унсуролмаoли Кайковус. Қобуснома. - Душанбе: Маориф, 2015. - с.157-161.
11. Фарҳанги забони тоҷикӣ. ҷ. 1. - Москва: «Советская энциклопедия», 1969. - 952С.
12. Фарҳанги забони тоҷикӣ. ҷ. 2. - Москва: «Советская энциклопедия», 1969. - 952С.

ҲАМБАСТАГИИ МУСИҚӢ БО АДАБИЁТ ВА НАҚШИ ОН ДАР РУШДУ ТАКОМУЛИ МУСИҚИИ ХАЛҚИ ТОҶИК

Осори гаронбаҳои хаттиву бостоншиносӣ собит менамоянд, ки халқи тоҷик яке аз халқиятҳои куҳанбунёду фарҳангсолори Осиёи Марказӣ аст. Фарҳанги бою тамаддуни қадимаи халқи тоҷикро бо санъати баланди меъмориву таъби зақӣ сохта шудани кушку қалъаву шаҳрҳои ин сарзамин мебояд шинохт. Дар баробари эъмори бинову иншооти зебову назаррабо, халқи тоҷик дар тамоми фосилаи умри худ бо эҷоди шеърӯ тарона, суруду оҳангҳои марғӯб низ шуғл варзидааст. Рангорангии эҷодиёти даҳанакии халқ ё сурудҳои халқӣ, ки аз насл ба насл гузаштаву сайқал ёфта, то замони мо расидаанд ва то ҳанӯз нақши тарбиявии ҳудро гум накардаанд, гувоҳи ин гуфтаҳоианд. Аз ин лиҳоз, ҳарчи бештар истифода намудани ин осори гаронбаҳо мазмуни барномаҳои муассисаҳои гуногуни таълимиро пурра гардониди, дар таълиму тарбияи хонандагони муассисаҳои таълимӣ нақши муассир гузошта метавонад.

Калидвожаҳо: халқ, санъат, суруд, мусиқӣ, зарб, соз, роҳ, равиш, омӯзиш, омӯзгор, мактаб, маълумот, таълим, тарбия, осор, шоир, олим, мутафаккир, навозанда, сароянда.

ВЗАИМОСВЯЗЬ МУЗЫКИ С ЛИТЕРАТУРОЙ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ МУЗЫКИ ТАДЖИКСКОГО НАРОДА

Ценные письменные и археологические наследия доказывают, что таджикский народ является одним из древних и культурных народов Центральной Азии. Богатую культуру и древнюю цивилизацию таджикского народа можно узнать по высокому архитектурному искусству и тонкому вкусу построения городских дворцов и крепостей этой земли. Наряду со строительством прекрасных великолепных зданий и сооружений, таджикский народ всегда занимался сочинением стихотворений, песен, мелодий и музыки. Разнообразие устного народного творчества, или народных песен, которые переходят от поколения к поколению, и совершенствуются по сей день, не потеряли свою воспитательную роль. Поэтому, как можно частое употребление этого ценного наследия пополняет содержание программ различных учебных учреждений и может сыграть важную роль в обучении и воспитании учащихся.

Ключевые слова: народ, искусство, песня, музыка, ритм, инструмент, способ, изучение, обучение, преподаватель, школа, образование, воспитание, наследие, поэт, ученый, мыслитель, музыкант, исполнитель.

INTERCONNECTION OF MUZIC WITH LITERATURE AND ITS ROLE IN IMPROVEMENT OF TAJIK PEOPLE MUZIC

Valuable written and archaeological heritage proves that Tajik people is one of the ancient and cultural peoples of Central Asia. The rich culture and ancient civilization of Tajik people can be recognized by the high architectural art and fine taste of building city palaces and fortresses of this land. Along with the construction of beautiful magnificent buildings and structures, Tajik people have always been engaged in writing poems, songs, melodies and music. The variety of oral folk art, or folk songs, which come from generation to generation, and is being improved to this day, has not lost its educational role. Therefore, as often as possible, the use of this valuable heritage adds to the content of the programs of various educational institutions and can play an important role in training and education of students.

Keywords: people, art, song, music, rhythm, instrument, way, pike, training, teacher, school, education, upbringing, heritage, poet, scientists, musician, thinker, executants.

Сведения об авторе: Саидхомидов Саидмахмуд Саидхокимович-старший преподаватель кафедры Музыкального воспитания и образования Таджикского государственного института культуры и искусств им. Мирзо Турсунзаде. E-mail: matbaa@bk.ru. Tel: 919-08-05-11.

Informftion about the autor: Saidhomidov Saidmahmud Saidhokimovich - Senior lecture at the department education and training of Tajik state Institute of culture and arts named after Mirso Tursunzoda. E-mail: matbaa@bk.ru. Tel: 919-08-05-11

МАСЪАЛАҲОИ ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ДОНИШЧҶҒНИ СОҲАИ АКТЁРӢ ВА НАҚШИ ТЕАТР ДАР ҲАЁТИ МАЪНАВИИ ОНҲО

Собир Қ. Н., Розиков Т.

Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи

Мирзо Турсунзода

Бозёфти чохорҷӯбаи театр нахустин ва бузургтарин ихтирои башар аст. Мардуми оламо зурур аст, ки пеш аз ҳама, аз ҳунари сунъии модерни имрӯза худро канор гирифта, рӯ ба сӯи театри зинда оранд. Қойи нафаси зинда, ашки воқеии рӯ ба рӯро ҳеҷ гоҳ, ҳеҷ як техника иваз намекунад.

Модоме ки сухан ба ихтироъ рафт, шояд касе суол кунад, ки чӣ гуна ихтироъ? Чи будани «микроскоп»-ро ҳама медонанд. Бо кашфи чохорҷӯбаи театр садҳо қарн қабл инсоният соҳиби ҳамин гуна як муъҷиза шуда буд. Микроскопи баъдӣ, пораи барг ё моеъро зерин гузошта мебинанд, ки чи зиндагии тезтунде дар ин оромӣ нухфтааст. Инсоният бо сохтани театр соҳиби дастгоҳе гардид, ки бо он ба умқи ҷони инсонҳо дида медӯхт. Муҳимтарин ҷузъи тамоми кӯшишҳо ва таҷрибаҳои театр боз ҳам шинохти инсон буд. Дарвоқеъ, дар ии бора Ҳунарипешии шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори Рустам Воҳидӣ хеле бамаврид зикр кардааст, ки: «Маҳз аз театр дарки назокату нафосат сарчашма мегирад. Аз ин рӯ, вазифаи муқаддаси театр ба тамошобин эҳдо намудани эҳсоси зебоии ботинии инсон ва зебоии оламу ҳаёт аст» . [2, с. 242].

Дар кафедраи маҳорати актёрии Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода, ки ҳунариандони оянда тарбият меёбанд, ҳадафи муҳимтарини дарсҳо ошно сохтани донишҷӯён бо инсон аст. Агар асрори тинати инсонро бихоӣ, пас барои рушди насли наврас бояд пайваста саъю талош варзид. Зеро ин қишри ҷомеа ро ба ҷизе ташбеҳ диҳӣ

ва бо роҳи содатарин парда аз ин асрор бардорӣ, шабеҳе беҳтар аз қабатҳои як дониш пайдо карда наметавонӣ. Яъне, агар тамоми асрори инсониятро ба пардаҳои қабати пайш монанд созем, инсоният дар тӯли ҳазорон сол тавонистааст ҳамагӣ як қабати аз ҳама нозук ва нахустини ин асрорро кашф созад. Ва чи қадар заҳматҳо сарф мешаванд, то пардаҳои баъдӣ, қабатҳои ғафси баъдӣ боз гарданд. Мо дар тӯли солҳои зиёд шоғирдони зиёдеро мавриди мушоҳидаи хеш қарор додем. Таҳлилу мушоҳидаҳои мо нишон доданд, ки онҳо қомилан аз худ беҳабаранд. Ба назар ҷунин менамояд, ки зоҳиран онҳо то охири пардаи пӯсти пайш одамро омӯхтаанд. Вале, муҳимтар аз ҳама, иштиёқ надоштани онҳо бо шинохти инсон эҳсос кардем. Худованд инсонро чӣ гуна ҳалқ кардааст? Чӣ гуна шароитҳои муҳталиф барояш муҳайё сохтааст? Тарс, шодӣ, андух, модар, ишқ, хиёнат, гурур, ватан, ғалаба, шикаст, падар, марг ва ниҳоят сухан, шунавоӣ, лаззат, ҳусн, ақл, ки ин ҳама ҳоло қатрае аз баҳр аст, аз қучаст? Шоғирдони мо намедонанд, беҳабаранд. «Аслан ҷаҳонбинӣ аз мутолиаи китобҳои бадеӣ, илмӣ, сиёсӣ ва таҳлилу андешаҳои инкишоф ёфта, қобилияти фикриро фитрии ҷавонро рушду тавсеа медиҳад» [2, с. 6].

Мо - инсонҳо дидани филмҳои онҳо, ки аз зиндагии олами вуҳуш ҳикоят мекунанд, дӯст медорем. Мо мебинем, ки парандаҳо, ҷарандаҳо, дарандаҳо дар гармову сармо, дар муборизаи афту хези зиндагӣ худро чӣ гуна нишон медиҳанд. Чӣ гуна ҷуръат доранд. Гоҳе меандешем, ки чи олами рангину даҳшатбору фӯҷаборе доранд. Аммо мо- инсонҳо чӣ? Донишҷӯ ҳамон

муборизаро барои зистан аз ёд бурдааст. Танбалӣ мекунад. Вонамуд месозад, ки гӯё ҳамаро медонад. Мутаассифона, худи фаҳмиши «ҳамаро медонам» гувоҳи ҳоли ҳамаро «надоништан» аст. Дар ин замина, шинохти ин масъала ИНСОН барои мо, барои кафедраи маҳорати актёрӣ хеле муҳим аст. Шояд барои як пешаи дигар шинохти ин масъала чандон зарур набошад, аммо барои инсоне, ки вай бояд ҳунарманд шавад, зарур аст. Бояд асрори вучуди инсонро, ки ба пиёз ташбеҳ додем, қабат – қабат боз кунад. Инсон мавҷуди мураккабест, ҳазорон бор мураккабтар аз олами вуҳуш.

Чунин ба назар мерасад, ки ин кори одӣ аст. Аммо, агар ба умқи воқеа аз нигоҳи як одами ҳунарманд назар кунем, мебинем, ки галат кардаем. Як воқеа дар ду ҳолат. Дар ҳолати табиӣ зиндагӣ ва дар ҳолати иҷроӣ ҳамин ҳолат, дар театр ва синамо. Вақте инсонҳо дар маҷрои зиндагии худанд, онҳо чигунаанд? Коргардони онҳо кист? Чӣ гуна вазифаҳо дар ҳаёли онҳо, дар ботинашон иваз мешавад? Чӣ гуна авзои рӯҳии онҳо дигар мегардад? Чӣ қуввае онҳоро барои пинҳон кардани сир, пӯшонидани гуноҳ ё ҳазорон сабаби дигар водор мекунад? Чаро бе ягон дурӯғ нақшҳои худро оӣ иҷро мекунанд? Аммо, агар акси инро мо ба рӯи навор биёварем ё дар театр иҷро кунем, хеле заҳмат мекашем. Зарур аст шогирди мо, ки бори нахуст бо олами ҳунар ошноӣ пайдо мекунад, ҳақиқати ду ҳолати зиндагиро пурра бифаҳмад ва таҳқиқ кунад. Дар таҷрибаҳои кафедра мо, меандешем, барои наздик кардани дониши донишҷӯе, ки ҳоло аз олами ҳунар, аз сеҳри сахна огоҳӣ надорад, бо чӣ васила, бо чӣ раҳу усул ўро ба он дониш наздик гардонем?! Чӣ гуна воситаҳои таълимиро замони кор дар ҳамон мавқеъ, гоҳи комилан ҳолӣ буданашон аз дониш истифода барем? Ин роҳ ки мо аз он истифода мекунем, донишҷӯро ба зудӣ ром мекунад ва ўро сӯи ҳунар моил мегардонад. Ўро ба зудӣ сӯи сахна мекашад. Зуд пай мебарад, ки масъала сари чист. Таваҷҷуҳи насли наврасро ба сӯе ҷалб намуд, ба бозие

ворид сохт, ки худ ё наздиконашонро дар он муҳит пайдо кунанд ва кашф кунанд, ки зистани одии инсонӣ чист? Ё «бозӣ» чист? Яъне чӣ? Тасаввур кунед, дар рӯ ба рӯи насли наврас қарор мегиред ва аз онҳо чунин суол мекунад:

- Оё шумо боре нақшофарӣ кардаед?

Ҳамон замон посух мешунавед:

- Не!

Онҳо ҳеҷ гоҳ дар зиндагӣ ин корро накардаанд, аз ин олам огоҳие надоранд. Ин масъала барояшон комилан торик аст, вассалом. Замоне, ки барояшон бо мисолҳои дақиқ аз зиндагии онҳо «бозӣ»-гариашонро ба ҳудашон акс мекунӣ, ба ёдашон меояд, ки чунин бозиро борҳо бозиданд, хеле ҷолиб менамоянд ва ба масъалаи тадريسӣ дарс наздиктар мешавӣ. Дар ин дарсҳои нахуст дахҳо мисол меорем, ки ба зиндагиашон шабеҳият дошта бошад ва онҳо ба ҳайси «бозигар» акс шаванд. Дар зиндагӣ ҷойҳое ҳаст, ки аз як нукта «А», то нуктаи дигар «Б» инсонҳо бо вазифаҳои мушаххас ва ҳадафдор, дар «бозӣ» ғурӯ мераванд. Мисли он, ки дар филм ё дар театр ба вуқӯъ меояд. То ҳамин дараҷа инсонҳо аз ҳудашон актёр «бозигар» месозанд ва беҳабаранд. Нақшояшонро ҳудашон коргардонӣ мекунанд ва кам дида мешавад, ки муваффақ нагарданд. Фаҳмондани он, ки чӣ гуна як инсон аз як нукта А ба нуктаи дигар Б расид, хеле барои шогирдон ҷолиб аст. Хеле муҳим аст, ки мавзӯ аз тақдири худи донишҷӯ интиҳоб гардад. Бозие, ки ҳудашон бозидида бошанд. Ҳангоми таҳлил ҳақиқатро аз ҳаёлашон дарёбанд. Шабеҳияти қиссаро дар ҳудашон шиносанд. Ба ёдашон бирасад, ки аз қадам ҷойи ҳодиса А то ба ҷойи дигари ҳодиса Б нақшофарӣ кардаанд. Хубро хубтар бозиданд, бадро бадтар бозиданд. Ба касе заҳр задаанд, кинояи касеро шунидаанд. Ин роҳест, ки бачаҳо дар зиндагии ҳунари ҳудашонро ёбанд. Дар ин гуна ҳолатҳо борҳо шохид будам, ки ашк аз ҷашмони бачаҳо ҷорӣ мегашт. Эҳсоси шинохти ҳамон қиссаи ошно дар онҳо як равзанае дар ақдашон боз мекард ва мидидӣ,

ки тахайюл дар вучудашон тугён мезад. Ин роҳ онҳоро барои кашф намудани асрорҳои хунари ҳидоят мекард. Акнун расидем ба ҷойе, ки мисоле оварда шавад.

Мисоли аввал: Ду дилдода, аз ҳамдигар чудо мешаванд. Писар баъди густастан аз маъшуқа маъшуқаи дигаре интиҳоб мекунад ва ҳарду зану шавҳар мешаванд. Зиндагиашон ҷараён мегирад. Ин духтари ноком ба рашқи ҳасрати ҳамон ишқ мезияд. Ишқи дигаре ҷойгузини нахустишқаш намегардад. Зиндагии вазнини ҷароҳатборе ӯро фаро мегирад. Мо сахнаеро дунболи ҳамин воқеа меоварем, ки дар як маросими тӯии арӯси онҳо бо ҳам вохӯранд. Тӯй, таърифи бисёр хираи Заррина. Заррина на хохиши хӯрдан дорад, на ҳавсалаи суҳбат кардан. Атрофиён ба ӯ мегӯянд: - Тӯй аст, хурсандӣ кун, шодӣ кун, бихӯр, бинӯш, бирақс, аммо бенатича. Чанд лаҳза баъд дар канортари онҳо садои хандаю «Хуш омадед!» баланд мегадарад. Заррина ба сӯи садо нигоҳ мекунад ва мебинад, ки ёри бевафояш ҳамроҳи арӯси чандрӯзааш ба ҳамон маъракаи ворид шудаанд.

Аз замони дидани ин манзара нуқтаи А шурӯъ мешавад. Дар зиндагӣ ин маълум нест. Заррина намефаҳмад, ки чӣ ҳодиса шуд. Нохудогоҳ амал мекунад. Рӯзи инсонӣ дар як масири дигар фаъолиятро оғоз мекунад. Авзои инсонӣ дигаргуна мегадарад. Тапиши дил меафзояд. Хун ҷӯш мезанад. Атрофиёни беҳабар нохост мебинанд, ки Заррина ба хӯрдан оғоз кардааст. Вай косаи шӯрбӯи хунуқшударо то охир меҳӯрад. Заррина нохост суҳбати шадидро шурӯъ мекунад. Ҳамсуҳбатон пайҳас намекунанд, ки олами ботини Заррина бо дидани чӣ фаъол шуд. Онҳо ба ин коре надоранд. Аммо Заррина ба ин кор дорад. Вазифаҳо дар вучодаш иваз мешаванд. Агар масофаи нишастии Заррина ва ёри бевафо чор метр бошад, ҳама суҳбат, ҳама шавқу хандаи Заррина ба дарозии ин масофа равона мегадарад. Атрофиёни Заррина дар ӯ як духтари хеле зебо, хушмуомила ва ниҳоят хушбахтро мебинанд. Беҳудона мерақсад,

беҳудона қоҳ-қоҳ мезанад. Аҳли нишаст ҳама масти амалҳои ӯ мегаданд. Чӣ қомати расо! Чӣ чеҳраи зебо! Чӣ хусну латофат! Тӯй ба охир расид. Ҳамин минвол Заррина ба нуқтаи анҷом Б мерасад. Заррина ба асли хеш бармегардад. Ӯро ваҳшонияте, ки ба ҳудаш кард, ба даҳшат меорад. Дар ин вазъият бештари ин ошиқҳои бетачриба, асосан духтарҳо дору меҳӯранд ё худашонро ба ҳалокат мерасонанд. Ин фосилаи мобайн аз нуқтаи А то Б «бозӣ»-е буд, ки ҳеҷ гоҳ дар андешааш набуд. Вазифаҳоеро нохудогоҳ гузошт ва иҷрои табиӣ таъмин гашт. Ҳама рафтори Заррина бе ягон дурӯғ дар мизони диққати инсонӣ кашида шуда, барқас гаштааст. Ҳеҷ гоҳ, дар ҳеҷ ягон нуқтае ба хато роҳ дода намешавад. Амалҳо аз ҷаҳор паҳлу дифоъ мешаванд. Бе истифодаи суҳан дар ин бозӣ баҳси шадид ба миён меояд. Бо рақс, бо ҳаракат, бо нигоҳ Заррина мегӯяд: - Ман ҳам хушбахтам. Аз ман хушбахттар касе дар ин ҳудуд зиндагӣ намекунад. Ин суҳбат дар ҳар ҳаракат, дар ҳар рафтор гуфта мешавад. Оқибат танҳо мемонад. Аз як қутб ба қутби дигар мезанад. Сару тан ба замин кӯфта мешавад. Мушт ба девор мезанад. Пироҳанро ҷок мекунад. Ба ҳудаш меҳандад, аз шиддати ханда мегирияд. Замин аз зери пояш меравад. Ҳама ҷиз торик, хира ва ғачу бемазза менамояд.

Ин қисса ба тамошобин наздик аст. Ин эҳсосҳо барояшон ошноост. Аз ошноии дубора ҷашмҳояшон мекурашанд. Мефаҳманд, вазифаҳоеро мисли коргардон назди ҳудашон нохудогоҳона монда будаанд, ки «ман ҳоло ба ӯ нишон медиҳам». Ман ҳоло ба зани ӯ нишон медиҳам, ки чӣ гуна хушбахтам! Чӣ гуна ман аз ӯ зебоям! Ба ин мард ҳоло мефаҳмонам, ки чӣ инсонеро аз даст додӣ! Чӣ зебоиро рад кардӣ! Ва ҳар вазифае, ки Заррина пеши ҳудаш гузоштааст, иҷро мешавад. Агар ин ҳама дар филм мебуд, хунарипеша ба ҷойе расида буд. Эҳтимол муваффақтарин хунарипешае мебуд. Аммо, вақте ки кор сари иҷрои хунари меояд, мушкilotи зиёди хунари рӯ ба рӯи эҷодгар қарор мегирад. Хунарианд чӣ гуна бояд

дар назди ҳудаш вазифаҳо гузорад? Чӣ гуна зина ба зина муваффақ шавад? Дар кадомин фосила бирақсад? Дар кадомин фосила бихандад? То ҳама аъмолаш боварибахш бошад. Тир ба нишон бирасад.

Ҳамаи инро мо дар дарсҳо дар ҳамели таҳлил мекашем ва зина ба зина ҳал мекунем, ки донишчӯҳо чизеро, ки аз сари худашон гузаштааст, дубора бинанд, дарк кунанд. Дарёбанд, ки замоне онҳо низ «нақш» офариданд. Заррина номи шогирди ман аст, ки замони ин гуна таҳлил худашро дар бозӣ дарёфт. Лаҳзае, ки дар он қисса танҳо монду дунё торикистон гашт, бо чашмони пур аз ашк аз ман хоҳиш намуд, ки дигар идома надихам. Таҳлил мисли ҳамон буд, ки гӯё мо ба нихонхонаи сирҳои Заррина дида дӯхта бошем. Ин бозёфт таъсири беандозае дар донишчӯҳо дошт. Барои таълим дар кори мо ин нукта хеле муҳим аст. Гоҳе чанд нафар дар як мисол қиссаҳои худашонро мешиносанд. Худашонро дармеебанд. Муҳим аз ҳама, ҷойи бозии яқини инсон аз нуктаи А то нуктаи Б барояшон ошкор мегардад. Дармеебанд, ки миёни ин нуктаҳо зиндагӣ буд, мисли «Бозӣ» бо вазифаҳои таҳмилӣ ва зебо. Ҳадаф ба даст меояд. Мо бо роҳи таҳлили амиқ, аз ин вазифаи зебо истифода бурда, дар донишчӯ ҳамон ҳолати табиӣ инсонӣ, ки дошт ва намедонист, ки дар ҳолати иҷрогарӣ чӣ гуна мешавад, фаҳмонда, равшанаҳои асрори ҳунарро барояшон боз мегардонем [4, с. 42].

Мисоли дувум: Оила. Падару модар ва фарзандҳо зиндагии хубе доранд. Барои кадом як масъалае падару модар аз якдигар ранҷидаанд. Муқобили ҳамдигар далелҳое оварда, хархашаро ба авҷ расондаанд. Баъди чанд лаҳзае, ки онҳо ором гирифтаанд, ба хона меҳмон меояд. Кӯдакон шохиданд, замони ногап будани волидонашон аз дар меҳмон ворид гашт. Онҳо ба падару модари худ менигаранд, ки акнун меҳмонро чӣ гуна пешвоз мегиранд. Агар ин меҳмон ҷураи падар, бародари падар ё хоҳари падар бошад, таҳлил ва фаҳмиданаш мушкил мегардад. Мо интиҳоб менамоем, ки модари

зан ба меҳмонӣ омадааст. Вақте ки модар аз дар ворид гашт, нуктаи А оғоз мешавад. Зан нохост ҳама он хархашаи чанд лаҳза пешро нодида гирифта, бо табассум модарро истикбол мегирад. Меғӯяд: - Хуш омадӣ, модар! Марҳамат! Сирро фош накарда, модарро болои кӯрпача, сандалӣ ё ҷойи зебее, ки барои ӯ маъқул аст, раҳнамун мешавад. Назора кардани падар хеле ҷолиб аст. Ӯ чӣ гуна рафтор мекунад? Кӯдакон ба ӯ дида медӯзанд. Мебинанд, ки падар аз ҷой бармехезад ва ҳамаро фаромӯш карда, модарарӯсагро пешвоз мегирад. Охир, ин оила солим аст. Мард бо пазиroy ва ҳолпурсӣ дар канори хушдоман менишинад. Ин ҳолатҳо барои аксари донишчӯҳо ошноост. Ин қиссаро борҳо дидаанд. Дар хонаводаҳои онҳо ба амал омадааст. Акнун чӣ гуна онро рӯи сахна бояд овард? Дар зиндагӣ табиатан вазифаҳо дар вучуди падару модар ва фарзандони хонавода аст. Онҳо зиндагӣ мекунанд. Авзои рӯҳии зане, ки бо шавҳараш ҷанҷол кардааст, баъди дидани модари худаш чӣ навъ дигаргуна мешавад? Аз даъвоҳои дар кашмакаш бо шавҳар чаро мегузарад? Падар ҳам ин гуна рафтор мекунад. Чаро? Муҳити муносибатҳои аҳли хонавода то дарозо як ранги «Бозӣ» дорад. Аз лаҳзаи оғоз шудани нуктаи А падару модар ва фарзандон дар як муҳити дигари мисли «нақшофарӣ» мезиянд. Ҳама вазифадоранд, ки модар аз ҳоли асосӣ вокиф нагардад. Модар аз ин ҳама муборизаҳои пинҳон доштани сир беҳабар мемонад. Агар оила солим бошад, модар ҳеҷ гоҳ аз сирри хонавода огоҳ намегардад.

Агар ин кори ҳунарий бошад, дар вучуди ҳунаrpешае, ки нақши падарро иҷро мекунад, коргардон чӣ вазифаҳое бояд ҷойгузин кунад? Вучуди занро бо чӣ вазифаҳое пур кунад? Коргардон чӣ заҳмате бояд бикашад, ки ҷараёни воқеаҳо ба равиши табиӣ худ баргарданд? Фош кардани сирри оилавӣ, баробари вайрон кардани муҳити солими ин хонавода аст. Инро аҳли хонавода ҳама медонанд, ҳама содиқона сир фуру мебаранд. Аммо оё

хунармандон аз уҳдаи ин бозии дар бозӣ мебароянд? Ин ҷанҷоли барои бачаҳо ошно, онҳоро ба ҳақиқати талхи зиндагӣ ошно карда, барои табдили зиндагӣ ба хунар роҳ нишон медиҳад. Хунармандон бо заҳмати садҷандон бояд фазои рӯҳиашонро ҷунон аз ҷанҷоли кардашон дур кашанд ва шакли дигареро ба худ гиранд, ҷойе ворид шаванд, ки номаш «зистан» аст. Онҳо он гоҳ муваффақ мегарданд, ки модар аз сирри хонаводаи онҳо хабар наёбад. Онҳо маҷбуранд миёни ҳам як муносибати хеле самимонаро пеши ҷашми модар нишон диҳанд, ҳам талошу хархашаи то ин вақт буда аз ёдашон наравад. Табассуми хеле самимона аз қаъри ҳашм бояд берун ояд. Табассумҳо, ки аз умқи ҳашм таваллуд шудаанд, модарро пешвоз мегиранд, гусел мекунанд. Гармиҳову сардиҳои муносибати хонаводаро эҳтимол ин модари оқида ҳам мефаҳмад, аммо ин ҳам вобаста аст ба ҳалли қисмати шахсияти модар, ки дар зиндагӣ чӣ таҷрибае андӯхтааст. Агар бо андуҳе, бо шубҳае ба ин хона ворид шуда бошад, шояд мефаҳмад, ки миёни духтару домодаш як нофаҳмие вучуд дорад.

Меҳрубониҳои дурӯғинашонро мешиносад ва аз тарафи ҳудаш бо як бозии дигари гӯё «нафаҳмидам» ворид мешавад. Агар модар аз ҳад зиёд шод бошад, эҳтимол намефаҳмад, ки миёни фарзандонаш чӣ гузаштааст. Ё агар чизеро пай барад ҳам, аз хурсандӣ ноида мегирад ва машғули набераҳояш мешавад. Қанду тухфаҳои овардаашро ба онҳо медиҳад ва сир пӯшида мемонад. Ҳангоме ки падару модар назди меҳмон дастархон меороянд, бо ҳам чӣ доду гирифтҳое доранд. Хунармандони аввалини ҳар кишвар аз дидани ин бозии олий каф мекӯфтанд. Зан мегӯяд: - Мардак, нон шиканед! Нон шикаста мешавад. Чанд шӯҳии бачову бечо кардашуда, лабу даҳон аз зери фишори дурӯғ моили табассум гардонида мешаванд.

Акнун мерасем ба он ҷо, ки зан ба ошхона меравад. Маълум мешавад, ки дар захираҳои хонавода равған намерасад ва ин

норасоӣ занро ба асли хеш бармегардонад. Аз зери фишори ҳашм шавҳарро бо як лаҳни муҳаббатбор ба ошхона даъват мекунад: - Мардакчон, ин ҷо биёед! Дар кадомин ҳолати вараҷа зан ин калимаҳои муҳаббатборро мегӯяд ва дандонҳояш чӣ гуна шараққос мезананд, бачаҳо инро ба осонӣ мефаҳманд. Мард мефаҳмад, ки норасоие пеш омад. Вай ба модар ҳатман табассуми зебои оромибахше тухфа карда, ба ҷониби ошхона раҳсипор мешавад. Аммо вучудаи пур аз асрор аст, ки чӣ масъала ӯро дар ошхона мунтазир аст. Ҷашмҳои онҳо бо ҳам вомехӯранд. Хомӯш, бе бозӣ, бо ҷашмҳо онҳо аз гиребони ҳам мегиранд. Зан бо ишора пичирос мезанад: - Равған нест!!! Мард ҷайбҳояшро аз дарун ба берун мекашад, хомӯш мефаҳмонад, ки пул надорад. Яъне, худат илочатро ёб! Ин аз гиребони ҳам гирифтани боз ҳам аз модар пинҳон дошта мешавад. Мард, ҳамин ки ҷашмашро аз зан бардошт, сурудеро замзамакунон назди модар бар мегардад. Зан мӯйҳои сарашро канда - канда аз пайи илоч мешавад. Ин зан оқида аст, аз равғани аз хонаи ҳамсоя қарзгирифтааш ғизо омода мекунад. Меҳмон бо обу иззат гусел карда мешавад.

Дар зиндагӣ ин ҳолат чӣ гуна миёни падару модарҳоямон амалӣ мешавад, борҳо шохид будем. Аммо дар кори хунар чӣ?! Оқибат ин зан ва ин мард якдигарро пурра карда, камбудииҳои оилавино рӯпӯш карда, бо хушию хурсандӣ модарро гусел мекунанд. Аз лаҳзаи берун рафтани модар, ҳолати «бозӣ» - и хонавода ба нуқтаи Б мерасад. Шиддату асабоният қатъ мегардад. Сари зан ва мард баланд аст. Ҳарду ғолибанд. Онҳо эҳтимолан якдигарро мебахшанд. Ин муносибатҳо дар хунар чӣ гуна ба риштаи тасвир қашида мешаванд?

Зан бо чӣ исрор бояд бигӯяд, ки: - Мардакчон, ин ҷо биёед! Модар набояд аз набудани равған ягон шубҳа кунад. Мард чӣ кор бояд кунад, то модар надонад, ки дар ошхона масъалае ҳаст ва табассумкунон аз назди вай равад. Бо дур шудан аз зан ӯ

бояд сурудхонон пеши модарарӯс биёяд ва бо сухбати тозае «бозӣ» - ро идома диҳад. Ҳамаи ин задухӯрд чӣ гуна сурат мегирад? Қасди офаридани як оилае, ки зиндагиашон шӯру шар дорад, чӣ гуна муяссар мешавад?

Фарқи ин ду зистанро, зиндагии воқеӣ ва ҳунарофариро бо комилтарин мисолу таҳқиқҳои рӯҳияи инсонӣ бояд ба донишҷӯҳо пешниҳод кард, то фаҳманд, ки кори сахна сахл нест. Бояд дар ҳунар чунон фуру рафта бошад, ки кулли дардҳои хонавода рӯ зананд. Як ҳолати рӯҳии инсон, ханда ба ҳолати дигари рӯҳии инсон ашк, табдил шавад. Дар зер таъсири зиёди фишори ашк табассум кунанд ва дар зер фишори саҳти ханда боз ҳам пур аз андух бошанд. Донишҷӯ дар тӯли таҳсил бояд ба фаҳми шинохти ин эҳсосҳои инсонии зинда расад, ки чӣ гуна онҳо аз як ҳолати рӯҳии гарм ба ҳолати дигари рӯҳии сард убур мекунад. Агар аз уҳдаи фаҳми ин ҳама эҳсосҳо барояд, агар таҳқиқгар бошад, эҳтимолан аз вай як ҳунаrpешаи воқеию дурбин тавлид мешавад.

Театр нахустин ва бузургтарин ихтироъи башар аст. Театр микроскопест, ки инсоният ба он нигариста, ба умқи ҷони инсонҳо дида дӯхтааст. К. С. Станиславский хеле бамаврид зикр кардааст, ки: «Ман на театри такрори ҳарф ба ҳарф, балки театри фикру андешаро меҷӯам» [5, с. 88].

Аз ин рӯ, ҳунаrmанд дар театр линзаҳои дохили ин дастгоҳ аст. Коргардон онҳоро чӣ гуна болою пойин менамояд, ҳаққи ӯст. Рӯшану торик дидани мавзӯ ба кори ӯ вобаста аст. Ба ӯ дар ин кор инсофу баракат меҷӯем. Аммо, донишҷӯ ҳанӯз як пора шиша (линза) - и носуфтааст, ки устодон бояд бо муҳаббат онҳоро суфта кунанд, то аз истифодаи онҳо инсонҳо ба умқи ақл, дил, ҷон нигоҳ кунанд. Мо бояд талош намоем, ки ба шогирдҳоямон таълими дуруст диҳем, то тамошобинон дар онҳо симои воқеии ҳудашонро бубинанд. мабодо бининдаҳо шакли қачи ҳудашонро бубинанд.

АДАБИЁТ:

1. Белинский Г. О драме и театре.- Москва, 1983
2. Воҳидӣ Рустам. Рисолати касб. - Душанбе, ҷилди 1-ум, 2014.
3. Нурҷонов Низом. Олами беканори рақси тоҷик.- Душанбе, 2004.
4. Нурҷонов Низом. Таджикский театр.- Москва, 1968.
5. Станиславский К. С. Работа актёра над собой.- Собр, соч, 8-ми томах.- Москва, 1955, т.3
6. Собир Қурбон. Дардҳои паси парда.- Душанбе, 2010
7. Собир Қурбон. Фаррухнома.- Душанбе, 2007

МАСЪАЛАҲОИ ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ДОНИШЧҶҶНИ СОҲАИ АКТЁРӢ ВА НАҚШИ ТЕАТР ДАР ҲАӢТИ МАЪНАВИИ ОНӢО

Муаллифон дар мақолаи мазкур масъалаҳои ташаккули фарҳанги соҳаи актёрӣро мавриди таҳлил қарор додаанд. Онҳо нақши театрро дар ҳаёти маънавии ҳунаrpешаи оянда муассир дониста, баланд бардоштани маҳорати актёрии онҳоро ба рушди театр вобаста донистаанд. Зеро кори ҳунарий бо ҳудии худ кори тарбиявӣ маҳсуб меёбад ва дар сурати тамаркуз пайдо кардани он насли наврас ба як навъ оини тарбиятӣ ва андешамандӣ табдил меёбад. Ин нукта дар фарҳанги башарӣ дар маркази таваҷҷуҳ қарор доштааст, то ҷойе ки файласуфи маъруфи ҷинӣ Конфутсий бунёди тарбиятро ба ҳунар, шеър, оинҳо ва мусиқӣ марбут донистааст.

Ба андешаи муаллифони мақола, театр нахустин ва бузургтарин ихтирои башар аст. Театр микроскопест, ки инсоният ба он нигариста, ба умқи ҷони инсонҳо дида дӯхтааст. Аз ин рӯ, ҳунаrmанд дар театр линзаҳои дохили ин дастгоҳ аст. Коргардон онҳоро чӣ гуна

болою поин менамояд, ҳаққи ўст. Рӯшану торик дидани мавзӯ ба кори ӯ вобаста аст. Аммо, донишҷӯ ханӯз як пора шиша (линза) - и носуфтаест, ки устодон бояд бо муҳаббат онҳоро суфта кунанд, то аз истифодаи онҳо инсонҳо ба умқи ақл, дил, ҷон нигоҳ кунанд. Мо бояд талош намоем, ки ба шогирдҳоямон таълими дуруст диҳем, то тамошобинон дар онҳо симои воқеии ҳадашонро бубинанд.

Калидвожаҳо: театр, донишҷӯ, актёр, хунарпеша, фарҳанг, муҳаббат, тарбия, таълим, наврас, эътигод.

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ У СТУДЕНТОВ СФЕРЫ АКТЁРСКОГО ИСКУССТВА И РОЛЬ ТЕАТРА В ИХ ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ

В настоящей статье анализируются проблемы, связанные с формированием культуры у студентов отделения актёрского мастерства. Автор статьи считает, что театр играет очень важную роль в духовной жизни будущих актёров и повышении их актёрского мастерства. Так как актёрская работа с самим собой является воспитательной работой, и в случае её воссоединения с воспитанием подрастающего поколения общества, она превратится в своего рода воспитательную традицию. Этот вопрос стоит в центре внимания человеческой культуры, поэтому выдающийся китайский философ Конфуций основу воспитания связывает с искусством, поэзией, музыкой и культурными традициями.

Театр-это первое и величайшее открытие человечества. Театр-это микроскоп, через которого человечество смотрит в глубочайшие точки человеческой души. Поэтому, актёр в театр подобен внутренней линзе этого аппарата. Как режиссёр повернёт эту линзу, это его дело. Насколько ярко освещена тема, зависит от режиссёра. Однако студент подобен необработанному стеклу, которого преподаватели должны с любовью обработать, чтобы люди пользуясь этим стеклом, могли бы увидеть глубину ума, души и сердца. Мы обязаны правильно обучать и воспитать своих учеников, чтобы зрители видели в них своё истинное лицо.

Ключевые слова: театр, студент актёр, артист, культура, воспитание, обучение, подрастающее поколение, вера.

THE PROBLEMS OF FORMING OF THE STUDENT'S CULTURE OF THE ACTING SPHERE AND THE ROLE OF THE THEATER IN THEIR SPIRITUAL LIFE

The author in this article analyzed the issues of formation of the culture of the acting industry. He believed that the theater is an impact role of the spiritual life of the future talented actors, increasing their acting skills spoke of the development of the theater. If it is transformed into an Advisory Council, it will become one of the state structures and will contradict the principles of civil society. This item is the focus on cultural culture, up to the famous Chinese lake Confucius Foundation of education, poetry, mirrors and music.

Theater is the first and greatest invention of mankind. The theater is a microscope, looking at humanity, penetrating into the depths of the human soul. Therefore, we respect the theater has internal lenses. And it is enough that she [wandering] wanders (in her Breasts) (both thin and thick pairs). Light dark theme that tells about his work. However, the student is still one of the untouched pieces of glass (lens), which the masters must merge them with love, so that from their use people can delve into the depth of the mind, heart, soul. We must have the protection of properly teaching our students so that they can see their own visions.

One of the ways to solve the water problem in the Asian region can be planting forests. It was attended by business owners and rural workers of cities and districts of the region, who are engaged in the production of seedlings, seedlings and seeds of flowers and other agricultural crops and present their products to residents. A living breath, an actual face, will never replace a technique.

Keywords: Theater, student, actor, cinema, culture, creativity, education, education, public.

Сведения об авторах: Собир Курбоналии Нусрат - и.о. профессора кафедры актёрского мастерства Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде. Адрес: г. Душанбе, ул. Фурузон, дом 323, E-mail: qurbonsobir61@mail.ru. Тел.: 918-67-16-59

Розиков Тагоймурод - заведующий кафедры актёрского мастерства Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде, профессор. Адрес: г. Душанбе, ул. Дехоти, 58-85. Тел.: 918- 19- 61 -55

Information about the authors: Sobir Kurbonali Nusrat - Professor of the acting Department of the Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda. Address: 323 Furuzon street, Dushanbe, E-mail: qurbonsobir61@mail.ru. Tel.: 918-67-16-59

Roziqov Taghoimurod - Professor, Head of the department of acting skill of the Tajik state Institute of culture and arts, named after Mirzo Tursunzoda. Address: 58-85, Dehoti street. Тел.: 918- 19- 61 -55

НОМВОЖАҲОИ МУСИҚӢ ДАР ОСОРИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ

Қудратова Б. А.

Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Офаридаҳои килки сеҳрангези илмию адабӣ ва аз нигоҳи муҳтаво пураарзиши Мавлоно Нуриддин Абдурахмони Ҷомӣ (1414-1492) дар шаклҳои гуногуни адабиёт бар он аст, ки номбурда дар майдони фароҳи илму адаб ва фарҳанги замони худ озодона фаъолият намудааст. Заҳмати пайваста ва таъби равон Мавлоно Ҷомиро водоштаанд, ки аз улуми замон боҳабар ва аз бештари онҳо баҳравар гардида бошад. Яке аз онҳо дилбастагии адабии ориф ва мутафаккир ба мусиқӣ мебошад. Агар ба девонҳои шоир, маснавиҳои «Ҳафт авранг», «Баҳористон» - и мавсуф тавачҷуҳ равад, мебинем, ки ӯ хеле зиёд аз вожаҳои мусиқӣ кор гирифта, ба дин васила тавонистааст муҳтавои осори худро бойтару ғанитар гардонад, завқи хонандаро ба осораш бештар намояд. Дилбастагии Мавлоно Ҷомӣ ба мусиқӣ то бад - он ҷост, ки вай барои зарурати давраи замон тавонистааст «Рисолаи мусиқӣ» нависад.

Чӣ тавре ки муҳаққиқон зикр менамоянд: «...орифи бузург ва шоири тавоно Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ санъати хоси илми мусиқишиносиро дар давраи нав (албатта дар робита бо гузаштаи он –Қ.Б.) - дар шароити рӯзгори ҳукмронии Хусайни Бойқаро дар Ҳирот гӯё эҳё намуд ва бо навиштани рисолаи махсус дар бораи мусиқӣ ҷойгоҳи хунари бузургро дар тамаддуни даврон ва дар ҳаёти инсон бори дигар таъкид сохт. Бо навиштани чунин асар Мавлоно Ҷомӣ анъанайи чандинасраи навиштани рисолаҳои мусиқиро ҷамъбаст намуд ва бо шарҳи хеле муфасссали назарияи «Дувоздаҳмақом» роҳи шинохти нозуқиҳои мусиқии класикиро боз ҳам фарохтар намуд» [3, с. 4].

Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ бо муҳаббати зиёд дар муқаддимаи «Рисолаи

мусиқӣ» дилбастагӣро ва тақдирҳои дӯстон барои навиштани онро ин тавр нигоштааст: «Гӯяндаи ин роз ва созандаи ин нақши дилнавоз, ки дар унфувони шабоб, ки овони таҳсилу унвони унвони саҳифаи қолу қил буд, ташҳизи хотирро ба тааллуми илми мусиқӣ оҳанг карда будам ва қавоиди амалии онро ба ҷанг оварда, гоҳ дар қавонини таълифи он лабе мекушодам ва гоҳ дар мавозини иқоъии он дасте мезадам, аммо ба воситаи тақаллуби адвор ва тағаллуби ҳаводиси лайлу наҳор хотир аз он афсона фаромӯш карда буд ва лаб аз он тарона хомӯш монда, то дар ин айём аз носияи аҳволи баъзи киром, ки он дастонро шунида буд ва ба он достон орамида, ҷунон тафаррус кардам, ки макнунӣ замири мунираш он аст, ки аз он афсона ҳарфе ба рӯи кор орам ва аз он тарона садое дар гӯши рӯзгор бигузoram» [8, с.213 - 214].

Маврид ба зикр аст, ки таълифи асари «Рисолаи мусиқӣ» барои муаллифи он ба осонӣ ба даст наомадааст. Вай ба илми мусиқӣ рағбати зиёде доштаю тавонистааст, ки вобаста ба сохту муҳтавои осори манзуми худ дар навиҳои гуногуни бадеӣ, аз ҷумла ғазал, қасида, қитъа, рубоӣ, фардиёт, маснавиҳои хурду бузург аз номвожаҳо, таркибу ибораҳои марбут ба мусиқӣ ёдовар шавад ва дар ин маврид бештар санъати талмехро ба кор бурдааст.

Дар осори манзуми Ҷомӣ мо бо номҳои мусиқӣ ва истилоҳоти мусиқӣ, ба монанди абҷол, автор, авҷ, алҳон, Ал-ҳудо, арғунун, баёт, бам, барбат, бастанигор, бонг, бузрук, буъд, варашиан, ватар, ватаг, вуста, вустаи залзал, вустаи фурс, гувошт, гардонӣ, гароннаво, даф, доира, «Дувоздаҳмақом», Наврӯзи араб, Наврӯзи хоро, Наврӯзи баётӣ, Наврӯзи асл, най, найбаст, найи форсӣ, наво, найрез, нафир, накра, нақт,

нақарот, тарабсозон, тараннум, тарона, тор, тос, Уззол, усул, Ушшоқ, Фигон, фосила, Фалак, Фурудот, халохил, харошидан, хунёгар, Хусравонӣ, Хисор, Хумоюн, ҳазач, Ҳичозӣ, Ҳудо, Ҳичоз, Ҷағона, Ҷаҳоргоҳ, Ҷаҳорзарб, Ҷавзӣ, Ҷарас, Уд хеле зиёд дучор меоям, ки вобаста ба истифодаашон бештар маъниофаранд.

Ба ин маънӣ, дар фароварди «Рисолаи мусиқӣ» Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ менависад: «Бидон, ки ҳар як аз давоири исно ашара ва овозот ва шуъботро таъсири хос аст. Баъд аз илтизоми, ки аз ҳама ҳосил аст, чунон ки Ушшоқ ва Наво ва Бусалик қувват ва шуъот мебахшад ва овозот ва овозот аз ин навъ таъсир холианд. Аммо аз шуъбот Моҳур ва Навоҳанд ҳамин навъ таъсир доранд дар нуфус (ч. нафс). Ва аммо Рост ва Ироқ ва Исфохон муфиди ифрот басту фараҳанд ва аз овозот Наврӯз ва Гардонӣ ва аз шуъбот Панҷгоҳ ва Зовулиро ҳамин навъ таъсир ҳаст. Ва аммо Бузург ва Зерафқанд, Роҳавӣ ва Занғула мавруси (меросбар, таҷассумгар) ҳузну андуҳанд ва аз овозот Гувот ва Шаҳноз ва аз шуъбот Ҳисор ва Хумоюн ва Мубарқаъ ва Бастанигор ва Сабо ва Наврӯзи араб ва Рақаб ва Исфохонак ва Рӯи Ироқро ҳамин навъ таъсир аст. Ва аммо Ҳичозӣ ва Ҳусайнӣ мавруси завқ ва басти (омехташуда) ба ҳузну андуҳанд. Ва аз овозот Моҳ ва Салмак ва аз шуъбот Нуҳуфт ва Наврӯзи Бағӣ ва Дуғоҳ ва Уззол ва Авҷ ва Ҷавзӣ ва Найрез ҳамин навъ таъсир доранд. Ва соҳиби амал мебошад, ки ба ҳақ аз ин ҷумӯъ шеърро муқорин гардонад, ки муносиби асари он бошад (яъне муносиби муҳтавои ҳамаи шеър), то таъсири он дар нуфус бештар бештар бошад» [2, с. 75-76].

Ин нигоҳу ҷамъбастанест, ки як нафар олими мусиқидон метавонад қазоват наояд ва баҳои амалӣ вобаста ба сохту муҳтавои осори бадеӣ бидиҳад. Аз диди Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ оҳангҳои «Дувоздаҳмаком» маънии махсус ва таъсири амиқи худро доштаанд доранд, чи паҳлавонию тавоноӣ, чи шодию хурсандӣ

ва чи ҳузну андуҳ, ки Мавлоно Ҷомӣ онҳоро ба таври амиқ дастабандӣ намудааст.

Дар маҷмӯъ, метавон натиҷагирӣ намуд, ки номвожаҳои мусиқӣ ва таркибу ибораҳои мусиқӣ дар осори манзуми Мавлоно Ҷомӣ хеле зиёд ба назар мерасанд ва ҳар яке дар мавриди муносибу мувофиқ қорбаст гардидаанд, ки шарҳи баъзеи онро зарур меоям, то хонанда аз онҳо ба маъниати қори худ то ҷое суде бардошта тавонад.

Бояд гуфт, ки Мавлоно Ҷомӣ ҳамчун донандаи бузурги низоми мақомҳои классикӣ дар муҳити хеле ҳам ҷолиби Ҳироту Самарқанд ба қамол расида буд ва борҳо шохиди маҷлисҳои бошукӯҳи шеър мусиқӣ шудааст. Зиёда аз ин, ҳадаш дар ташкили ин гуна маҷлисҳо ширкат мекард, ба маҷлиси шеър мусиқии худ муқрибону мақомхонони Хуросону Моҳарунонаҳро ба Ҳирот даъват менамуд. Ў бо илму амалии ҳунари мусиқӣ алоқамандии зиёд дошт ва аз ин рӯ, номвожаву истилоҳоти мусиқиро дар мазмуну муҳтавои осораи оғохонӣ истифода намудааст.

Мусиқӣ аз суруд иборат аст. Истилоҳи суруд ба маънои умумии мусиқӣ, сурудхонӣ ва ғайра дар лаҳни пешинӣ ва имрӯзӣ дар қорбурд асту Мавлоно Ҷомӣ низ дар ғазалиёт қор фармудааст. Ў меғӯяд:

*Нест дилкаштар суруде, Ҷомӣ,
аз назми хушаш,
Вақти хуш меқун бад-ин дилкаш
суруд аҳбобро* [4, с. 113].

Ва ё:

*Ғазалро аз ғами шиқри бутон деҳ ҷошнӣ, Ҷомӣ,
Суруди дарднок аз синаи ношод меҳезад*
[8, с. 240].

Дар ҷое истилоҳи «оҳанг»-ро ҳамчун унсури ҳунари мусиқӣ истифода намуда, меғӯяд:

*Баҳра ҷу бигрифтам аз он базмгоҳ,
Аз пайи риҷат қунам оҳанги роҳ.*

Дар мисоли фавқ ибораи оҳанги роҳ ишора ба яке мақомҳо - мақоми Роҳи Рост, ки дар «Қуръони қарим» «Сирата-л-

мустақим» омадааст, мебошад, зеро «Риҷъат намудан» ба роҳи бозгашт равон шудан аст, ки он танҳо бо роҳи рост сурат мегирад. Ба ҳамин маънӣ дар мақтаби як ғазали Мавлоно Ҷомӣ омадааст:

*Ҷомӣ аз шавқи мақоми ту навое, ки занад,
Баҳри Ушшоқ раҳе рост занад сӯи Ҳичоз*
[4, с.528].

Дар ин мисоле, ки оварда шуд «Ушшоқ», «Рост» ва «Ҳичоз» номҳое аз «Дувоздаҳмақом» мебошанд, ки оҳанги хушиву масарратро доранд ва матнҳояшон дар базмҳои тӯю сур хонда мешаванд. Чанд намуна мисол аз номвожаҳои мусиқӣ, ки алоқаманд ба ин мавзӯ аст:

Чанг: Ин асбоби мусиқӣ яке аз созҳои тордори камоншаклу хамида мебошад. Илова бар ин, чанги даҳнӣ низ ҳаст ва он чанги хурде, ки аз пӯлод сохта шудаасту духтарону ҷавонзанон онро ба дандон газида бо нӯги ангушти дасти рост менавозанд.

*Чанг устодест дарси ишқро ку мутрибе,
То замоне бар сари дарс оварад устодро*
[4, с. 116].

Боз:

*Мутриб, имшаб соз кун бо нолаи ман чангро,
Отаиши дигар фуруз ин сӯзнок оҳангро*
[4, с. 125].

Пас маълум мешавад, ки асбоби мусиқии чанг оҳанги ҳузнвару андух доштааст. Мисоле аз достони «Лайлӣ ва Мачнун»-и Мавлоно Ҷомӣ.

*Нодида хариш нолаи чанг,
Аз чанг кучо барояд оҳанг* [7, с. 60].

Камонча: Асбоби тории мусиқӣ бо косаи ба рӯяш пӯсткашидае, ки дар дасташ се-чаҳор тор дорад. Мисол:

*Мехостам камонча задан риши зӯҳдро,
Ин корро ба коми дили ман рубоб кард*
[7, с. 185].

Дар ин мисол асбоби мусиқии рубоб низ омадааст ва Мавлоно Ҷомӣ инчӯ рубобро

дар назар дорад, ки онро бо камонча менавохтанд.

Нафир: Як навъ аз асбобҳои мусиқии нафасӣ мебошад, ки аз карнай хурдтар аст ва онро сурнай ва шапур низ ном мебаранд. Мисол:

*Чунон баланд шуд оҳанги мо, ки нашносанд,
Ки ин нафири шаби мост ё нақораи субҳ*
[4, с. 332].

Дар ин мисол асбоби мусиқии нақора, ки ба нафир аз рӯи оҳанг монандӣ дорад, омадааст ва бо ин андешаи аввали Мавлоно Ҷомиро тақвият бахшидааст. Ҷои таъкид аст, ки нафир овози баланди воҳимаангез дошта, аз қадимулайём дар мамолики Шарқ ин созеро дар аснои оғози муҳорибаҳо, маъракаи маросимҳои мухташам истифода менамуданд. Мавлоно Ҷомӣ дар достони «Лайлӣ ва Мачнун» лаҳзаи ҳузнангезу ғуссабори рехлати Мачнунӣ нокомро аз забони аҳли қабилааш, чунин овардааст.

*Афтода ба хорияш чу диданд,
Фарёду нафир баркашиданд* [7, с. 221].

Уд: Ин асбоби мусиқӣ торнок буда, онро дар замони Борбади Марвазӣ барбат меғуфтанд ва он имрӯз ҳам дар истифодаи мутрибон аст. Мисол:

*Мискин фақеҳ гӯиши ишоратишунав надоиш,
Маъни самоъи замзамаи чангу уд кард*
[8, с. 187].

Санъатшинос Аслиддин Низомӣ менависад, ки Мавлоно Ҷомӣ дар «Баҳористон» доир ба маҳорати бузурги мусиқидонии Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ маълумот оварда, ҳамчунон зикр намудааст, ки қасидаи «Бӯйи чуӣ Мӯлиён» - ро шоир маҳз дар ҳамовозӣ бо сози уд иҷро намуда будааст [100].

Мавлоно Ҷомӣ дар як ғазали худ удро шоирона ба тифли навзод ташбеҳ дода, аз сароянда ё мутриб таманно дорад, ки ин асбоби мусиқиро ба канораш бигирад, гӯшашро бо меҳрубонӣ молиш бидиҳад то уд ба нола ояд.

*Мутрибо, уди хушнаво тифлест,
Чо диҳаи дар канор чун атфол.
То дарояд ба нола тифлосо,
Гӯши ӯро ба дасти лутф бимол.
Нолаи ӯ маро ба кишвари чон,
Барад аз тангнои ҳиссу хаёл [8, с. 334].*

Табл: Асбоби мусиқии халқиест, ки онро нақора ва духул низ хонанд. Мисол:

*Табболи сарои ин арӯсӣ,
Дар пардаи очу обнӯсӣ.
Ин табли гароннаво навозад,
В-ин пардаи синакӯб созад [154].*

Дар ин мисол табли гароннаво ба маънои табли садояш хеле баланду вазнин истифода гардидааст.

Най: Аз асбобҳои мусиқiest, ки асосан аз танаи растании най сохта мешавад. Дар замони ҳозира бошад, найро аз шоҳаҳои дарунаш ҳолӣ ва ё ҳолигоҳ тарошида, месозанду навъҳои гуногун дорад. Мисол:

*Навои най навиди васл дода,
Ба чон аз вай умеди васл дода*
[6, с. 133].

Рубоб: Ин асбоби мусиқӣ аз танбӯр андаке калонтар буда, чаҳор тори махсус дорад ва он ҳам бо камонча ва ҳам бо мизроб навохта мешавд. Мисол:

*Диҳӣ тараб, ки бар нагмаи рубоб хурам,
Чу ман хароби рубобам, чаро шароб хурам*
[5, с. 185].

Мисоли дигар:

*Рубоб, аз тоби гам ҷонро амон деҳ,
Бароварда камонча наъраи зеҳ*
[6, с. 154].

Даф: Имрӯз дафро доира мегӯянд. Асбоби мусиқие, ки дар чанбараки он ба рӯяш ишқамбаи гов ё пӯсти буз ва оҳу таранг кашида шудааст. Онро мусиқидонон бо ҳамаи асбобҳои мусиқии миллӣ метавонанд ҷӯр намоянд ва ё дар базму нишастҳои худӣ дар танҳои мавриди истифода қарор диҳанд. Мисол:

*Дарафканда даф ин овоза зад дӯст,
К-аз ӯ дар дасти раҳқӯбон бувад нӯст*
[8,194].

Танбӯр: Яке аз асбобҳои мусиқiest, ки дастаи дароз ва косаи хурд дорад. Мисол:
*Хушо, ба нагмаи танбӯр гӯямат рамзе,
Ки аз шунидани он мотами ту гардад сур.
Тани ту ҳаст чу танбӯру тори он рағи чон,
Ба зудилт шавад ин тор пора з-он танбӯр*
[9, с. 10].

Дар ин намуна Мавлоно Ҷомӣ сози танбӯрро мавриди истифода қарор дода, таносуби тану ҷонро дар пайвандии махсуси соз ифода намудааст.

Сурнаю Духул: Сурнай, найи сур, ки дар тӯй ҷашн ва идҳо бо ҳамроҳии созҳои дигар менавозанд. Духул бошад, ҳамон таблу нақора аст. Мисол:

*Нолаи сурнаю таҳдиди духул,
Андаке монад ба он нуқси кул [6, с. 113].*

Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ, ки ба мусиқӣ дилбастагии тамои дошту «Рисолаи мусиқӣ» аз ҷамъбастиҳои бобарори ӯ дар илми мусиқист, дар осори манзуми худ аз «Дувоздаҳмаком» бамаврид ва маъниофаринона истифода кардааст. Бештари онҳо талмехан оварда шудаанд, ки ин дар байтҳои зер хеле равшан намудор мешаванд. Мавлоно Ҷомӣ шоҳанги «Рост»-ро ин тавр истифода намудааст:

*То диҳад он ба ҳаёли лаъли ҷаҳон ҷоми май,
То кунад ин бар суруди базми шох оҳанги рост*
[7, с. 24].

Дар мисоли зер номи макомҳои «Ушшоқ», «Рост» ва «Ҳичоз» маъниофари шеъри Мавлоно Ҷомӣ гардидаанд:

*Ҷомӣ аз шавқи мақоми ту навое, ки занад,
Бахти Ушшоқ раҳе Рост бувад сӯи Ҳичоз.*

Дар ин ҷо калимаҳои «Ушшоқ», «Рост» ва «Ҳичоз» духӯра омада, шаҳодати санъатқорона истифода қардани шоир аз онҳост. Ин калимаҳо дар навбати аввал номҳои мақоми классикӣ бошанд, дар

навбати дуҷум маъноӣ он ки агар ошиқон
роства бошанд, то ба Ҳичоз мерасанд,
яъне ба мақсад мерасанд, ки дар ин маврид
оҳанги сӯфиёна дорад.

Оҳанги «Ал-Ҳудо» дар достони
«Юсуф ва Зулайхо» - и Мавлоно Ҷомӣ бо
тобишҳои маъноӣ омада, раванди воқеаи
дарназардоштаро ба зарб нишон додааст.
Мисол:

*Бурида сад биёбон бар таваккул,
Чарида хорро чун сунбулу гул.
Зи шавқи раҳравӣ беҳобу хурход,
Бар оҳанги Ҳудо саҳронавардон* [6, с. 191].

«Ҳудо» аслан суруди сорбонҳо, бо
замзамаи суруд рондани шутур ва суруди
шутурронон аст, ки номи яке аз мақомҳои
«Дувоздаҳмақом» шудааст.

Бояд гуфт, ки дар истифода аз асбобҳои
мусиқӣ ва хондани мақомҳои зиёд
мутрибону хунёгарон ва навозандагону
муганниён ва ғайра мавқеи вижаро доранд.
Аз ин рӯ, Мавлоно Ҷомӣ дар саросари осори
манзуми худ, вобаста ба сохту муҳтавои
онҳо аз хунари эшон борҳо ёд кардааст.
Мисолҳои зер тақвияти ин андешаанд:

*Мутриби хушлаҳчаро ҳусни адо бояд нахуст,
То дама аз риштаи ҷон уқдаи гам бигсилад*
[5, с. 533].

*Манзиле хуш, хонае дилкаш, мақоме дилкушоист,
Соқии гулчехра куву мутриби хушгӯ кучост*
[8, с. 535].

*Ғазалро аз ғами шиқи бутон деҳ ҷошнӣ, Ҷомӣ,
Суруди дарднок аз синаи ношод меҳезад*
[8, с. 240].

*Нағмаи хунёгари достонсарой,
Мурда бувад бе сухани ҷонфизой*
[4, с. 239].

*Лайлӣ чу ғазалсарояи дид,
В - ин нағмаи ҷонгудоз бишинид.
Овард зи ҷумла рӯ ба сӯяи,
Бикшод забон ба гуфтугӯи* [7, с. 42].

*Маҷнун зи сарои ин тарона,
Бархост ба рақси сӯфиёна* [7, с. 158].

*Биё, мутрибо марҳабое бизан,
Дуое бигӯю навое бизан* [7, с. 248]

*Ба нола ҳар киро овоз кардӣ,
Навоҳои муҳолиф соз кардӣ* [6, с. 216].

Дар осори манзуми Мавлоно
Абдурахмони Ҷомӣ ин гуна номвожаву
таркибу ибораҳои марбут ба мусиқӣ
фаровон буда, таҳқиқи алоҳидаи онҳо дар
ҳаҷми як мақола имконнопазир аст.

Дар хулосаи сухан бояд гуфт, ки
Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ дар баробари
эҷоди бадеӣ, ба мусиқӣ дилбастагии
тамом доштааст. Вай на танҳо бо дониши
фароҳи мусикидонӣ «Рисолаи мусиқӣ»-и
худро барои аҳли мусиқӣ ва ниёзмандон
навишта буд, балки тавониста, ки барои
ғанӣ гардидани муҳтавои осори манзуми
худ аз номвожаҳои мусиқӣ бемайлон
истифода кунад ва бад-ин васила ба
ашъораш таровати ҷолиб ва зебоиносӣ
ато намояд.

АДАБИЁТ:

1. Афсаҳзод, Аълохон. Ҷомӣ-адиб ва мутафаккир / Аълохон Афсаҳзод. - Душанбе: Ирфон, 1989. - 384 с.
2. Низомӣ А. Абдурахмони Ҷомӣ ва илми мусиқӣ / Аслиддин Низомӣ. – Душанбе: Дониш, 2019. - 200 с.
3. Раҳимӣ, Фарҳод. Шоир ва орифи бузург дар бораи мусиқӣ / Фарҳод Раҳимӣ \ Абдурахмони Ҷомӣ ва илми мусиқӣ. - Душанбе: Дониш, 2019. - С.3-5
4. Ҷомӣ, Абдурахмон. Осор. Иборат аз ҳашт ҷилд. Ҷилди якум. Ба ҷоп ҳзиркунанда Аълохон Афсаҳзод / Абдурахмони Ҷомӣ. - Душанбе: Ирфон, 1986. - 560с.

5. Ҷомӣ, Абдурахмон . Осор. Иборат аз ҳашт ҷилд. Ҷилди дуюм. Ба ҷоп ҳозиркунанда Аълоҳон Афсаҳзод / Абдурахмони Ҷомӣ.- Душанбе: Ирфон, 1987. - 576с.
6. Ҷомӣ, Абдурахмон. Осор. Иборат аз ҳашт ҷилд. Ҷилди чаҳорум. Ҳозиркунандаи ҷоп Зоҳир Аҳрорӣ / Абдурахмони Ҷомӣ. - Душанбе: Ирфон, 1987. - 485с.
7. Ҷомӣ, Абдурахмон. Осор. Иборат аз ҳашт ҷилд. Ҷилди панҷум. Ҳозиркунандаи ҷоп Аълоҳон Афсаҳзод / Абдурахмони Ҷомӣ. -Душанбе: Ирфон, 1988. - 384с.
8. Ҷомӣ, Абдурахмон. Осор. Иборат аз ҳашт ҷилд. Ҷилди шашум. Ҳозиркунандаи ҷоп Аълоҳон Афсаҳзод / Абдурахмони Ҷомӣ.-Душанбе: Ирфон, 1988. - 560с.
9. Ҷомӣ, Абдурахмон. Осор. Иборат аз ҳашт ҷилд. Ҷилди ҳаштум. Мураттибон Абӯбакр Зухуриддинов, Алӣ Муҳаммадиев, Асрор Раҳмонов / Абдурахмони Ҷомӣ. -Душанбе: Ирфон, 1990. - 496с.

НОМВОЖАҲОИ МУСИҚӢ ДАР ОСОРИ МАНЗУМИ АБДУРАХМОНИ ҶОМӢ

Шоир ва мутафаккири асри XV - и адабиёти тоҷик Мавлоно Нуриддин Абдурахмони Ҷомӣ 1414-1492 яке аз чехраҳои шинохтаи адабу фарҳанги Шарқ буда, дар баробари хидмати шоиста намудан ба адабиёти тоҷик дар баҳо додан ва амалан истифода намудани номвожаҳои мусиқӣ дар осори манзуми худ мавқеи назаррас дорад. Ӯ дар баробари навиштани «Рисолаи мусиқӣ» ҳамчунон тавонистааст, ки аз номвожаву истилоҳоти мусиқӣ дар ашъори худ мусалсал талмехан истифода наояд ва мундариҷаву муҳтавои осорашро ғанитар гардонад.

Маврид ба зикр аст, ки Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ дар баробари эҷоди бадеӣ ба мусиқӣ дилбастагии тамом доштааст. Вай на танҳо бо дониши фароҳи мусиқидонӣ «Рисолаи мусиқӣ»- и худро барои аҳли мусиқӣ ва ниёзмандон навишта буд, балки тавонистааст, ки барои ғанӣ гардидани муҳтавои осори манзуми худ аз номвожаҳои мусиқӣ бемайлон истифода кунад ва бад-ин васила ба ашъораш таровати ҷолиб ва зебошиносӣ ато наояд.

Дар мақола мухтасаран оид ба номвожаҳои мусиқӣ ва таркибу ибораҳои мусиқӣ дар ашъори Мавлоно Ҷомӣ сухан меравад ва дар фароварди он таъкид гардида, ки паҳлуи мероси шоири мавсуф низ ҷанбаи баланди бадеӣ ва эстетикӣ дорад.

Калидвожаҳо: Ҷомӣ, шеър, суруд, мусиқӣ мақом, «Рисолаи мусиқӣ», «Дувоздаҳмақом», ҷанг, даф, рубоб, най, Ушшоқ, Рост, Ҳичоз, мутриб, муғаннӣ, диди эстетикӣ.

МУЗЫКАЛЬНЫЕ ТЕРМИНЫ В ПОЭЗИИ АБДУРАХМАНА ДЖАМИ

Поэт и мыслитель таджикской литературы 15 века Абдурахман Джами является одним из выдающихся представителей литературы Востока, который наряду с его великими заслугами перед таджикской литературой внес большой вклад в оценке и использовании музыкальных терминов в своей поэзии. В своем «Трактате о музыке» им использовано большое количество уникальных музыкальных терминов, которые обогатили содержание его творчества.

Следует отметить, что Мевлана Абдурахман Джами считается самым ярким представителем таджикской литературы 15 века и наряду с поэзией и прозой проявлял большой интерес к музыке. Он не только подарил свой бесценный «Трактат о музыке» поклонникам национальной музыки, но и с использованием многочисленных изысканных и редких терминов разнообразил и обогатил свою поэзию и в целом таджикскую литературу.

В статье дается краткий обзор музыкальных терминов и фраз в поэзии Мевлана Абдурахман Джами и в ее заключении отмечается, что умелое использование музыкальных терминов обогатило художественно-эстетическую сторону творчества известного поэта.

Ключевые слова: Джами, поэзия, музыка, песня, макам, «Трактат о музыке», двенадцать макамов, чанг (струнный музыкальный инструмент), даф (бубен), рубаб, флейта, ушшак, Хиджаз, музыкант, певец, эстетический взгляд.

MUSICAL TERMS IN POETRY OF ABDURAHMONI JOMI

The poet of Tajik literature of the 15th century Abdurahmoni Jomi is one of the famous representatives of Oriental literature, who, along with his distinguished service to Tajik literature, made a great contribution to the evaluation and use of musical terms in his poetry. In his "Treatise on Music" he used a large number of unique musical terms that enriched the content of his work.

It should be noted that Mavlono Abdurahmoni Jomi is considered the most prominent representative of Tajik literature of the 15th century and, along with poetry and prose, showed great interest in music. He not only presented his invaluable "Treatise on Music" to fans of national music, but also, using numerous exquisite and rare terms, he diversified and enriched his poetry and Tajik literature in general.

The article gives a brief overview of musical terms and phrases in the poetry of Abdurahmoni Jomi and in its conclusion it is noted that the skillful use of musical terms enriched the artistic and aesthetic side of the work of the famous poet.

Keywords: Jomi, poetry, music, song, maqom, "Treatise on Music", twelve maqoms, chang, tembel, rubab, flute, ushaq, Hijaz, musician, singer, aesthetic look.

Сведения об авторе: Кудратова Бунафша Абдунабиевна –Государственное учреждение «Республиканская средняя специальная музыкальная школа-интернат имени Зиёдулло Шахиди», аспирант заочного отделения ТГИЯ имени С. Улугзаде. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Фирдоуси 29/1, кв 15. Телефон: 938024004. E-mail: qudratovabunsha@gmail.com

Information about the author: Kudratova Bunafsha Abdunabievna - State institution "Republican secondary special music boarding school named after Ziyodullo Shahidi", post-graduate student of the correspondence Department of the Tajik state Institute of languages named after S. Ulugzoda. Address: 29/1. Firdousi street, Dushanbe, 734019, Republic of Tajikistan. Tel: 938024004. E-mail: qudratovabunsha@gmail.com

УДК 098: 82.3 (575.3)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ В РОМАНЕ «АРИАНА-1. СКОРБЬ ЗАРАТУСТРЫ»

Улмасова З.

Худжандский государственный университет имени академика
Б. Гафурова

В серии исторических романов «Ариана -1. Скорбь Заратустры» (2007), «Ариана -2. Потерянный рай» (2007) и «Ариана -3. Сто лет гнева» (2013) Джумы Куддуса и Махмадрахима Карима впервые в истории таджикской литературы писатели посредством художественного воображения и разноцветных картин создают образ первого арийского пророка, основателя зороастризма, светлый облик мудреца и философа Заратустры Спитамена и описывают острую борьбу и столкновение сил Добра и Зла. Во втором романе авторы изображают жизнь наших предков в эпоху Кушанов, надежды и чаяния ученых и мыслителей того времени, показывают их влияние на мышление жителей Арийаны, Индии и Китая. В третьей книге, авторы, описывая судьбоносные события V-VI в.н.э., подчеркивают, что династия Кушанидов, затем заменившие их Эфталиты, объединили Бактрию, Индию, Хорасан и Среднюю Азию. Эта серия исторических романов, охватывая многочисленные исторические, географические, литературные материалы, вносят весомый вклад в изучение истории нации. Целью нашей статьи является исследование и анализ использования исторических источников в первом романе, а в последующем мы намерены высказать точку зрения о различных аспектах этой серии.

Следует отметить, что литературная деятельность целого ряда авторов

исторических романов доказывает, что художественная литература и историографическая наука все больше становятся взаимосвязанными, что способствует укреплению научной обоснованности исторических романов. Авторы исторических романов, в особенности, те, кто описывают древнюю историю и создают образ исторических, мифических и полумифических персо-нажей, широко используют научные и литературные источники. Джум'а Куддус и Махмадрахим Карим в двух первых романах использовали более 150 научных, исторических, философских, культурных, религиозных и других произведений. Важно то, что источниками послужили не только исследования таджикских ученых, но и труды древнегреческих, русских, английских, арабских, американских, французских, немецких, индийских, иранских ученых.

Известно, что исторические романы создаются не только на основе достоверных источников, но и посредством образного мышления и красочной фантазии с помощью легенд, сказок, мифов и художественного воображения. Авторы рассматриваемого произведения доказывают, что истинной родиной арийской цивилизации и арийцев являются Средняя Азия, Афганистан и Иран, и автор первого произведения мира – «Авесты» Зардушт (Заратустра) Спитамен родился и вырос на этой земле. Исследователи В. В. Струве, К. В.

Тревер, С. П. Толстов, Б. Г. Гафуров и другие аргументированно доказывают, что родиной зороастризма и «Авесты» была Средняя Азия. Бактрия охватывала Среднюю Азию. Заратустра был убит в Бактрии, а его убийца – человек по имени Брат-рок-реш Тур, или Балатнарсэ.

Исторические романы охватывают великие исторические периоды. Авторы, объезжая в поисках материалов всю республику, территорию Ирана, Индии и Афганистана, наравне с «Авестой» изучили сотни исторических источников, труды греческих ученых и историков, обращая особое внимание на жизненный уклад, традиции и обычаи, одежду, а также на убеждения и миропонимание людей.

История Ирана и Средней Азии, религия, распространенная на этой территории, личность Заратустры и его учение, начиная с периода Древней Греции и Рима до нашего времени, привлекают неизменный интерес историков, философов, ученых, писателей и поэтов. Геродот и Ксенофон, Фукидид и Плутарх, Жюстин и Ариан, Страбон и другие греческие и римские летописцы в своих произведениях описывают исторические события и приводят многочисленные легенды и рассказы. Некоторые летописцы сопровождали Александра Македонского во время его походов в Иран и Среднюю Азию. Так, летописец Курций пишет, что среди населения Ирана и Средней Азии было немало мудрецов и ученых. Были даже умные и образованные военачальники. Красноречие их предводителя являлось иллюстрацией мудрости и образованности народа, ярким проявлением восточной философии. Можно предположить, что Александр Македонский сжег «Авесту» для того, чтобы уничтожить корни разума и мудрости, лишить народ источника духовности.

Плутарх, греческий писатель и летописец в своем величайшем труде «Сопоставительное жизнеописание» пи-

шет: «Заратустра, который был магом, как говорят, жил пять тысяч лет до битвы Шрудо (т.е. шесть тысяч лет до н.э.)». Другой греческий ученый Фисагурис в своих «Путевых заметках» утверждает, будто он беседовал с Зардуштом и тот был современником Дария. Древнегреческий философ Омуниус пишет: «Греки относительно Заратустры придерживаются мнения, что у Фисагуриса было два ученика, одного из которых звали Фалес, а другого – Птоломеус. И Фалес отправился в Индию... И Птоломеус ушел в Вавилон. И Вартуш, известный как Зардушт сын Пургашна, по прозвищу Белый Тумон, становится его учеником. И убеждения Зардушта сформировались под влиянием уроков Птолемея. После смерти Птоломеуса он отправился к горе Сиблан и несколько лет оставался там. И дополнил «Весту» на той горе» [5, с. 221-222].

Биография Заратустра и зороастризм привлекает огромное внимание целого ряда западных ученых, и этот процесс начинается со второй половины XIX века. И именно в предисловии ко первому роману авторы приводят интересные факты и суждения об «Авесте» и учении Зардушта, свидетельствующие об интересе греческих, индийских, французских, английских, немецких ученых к этой книге. Французский востоковед Джеймс Дармстетер (1849-1894) полностью переводит «Занд-Авесту» и издает ее в трех томах в 1892-1893 гг. Этот перевод содержит также подробный научно-культурологический комментарий вопросов, охватываемых в книге. В научных трудах Уильяма Джексона «Заратустра. Древнеиранский пророк», Эдварда Дхаллы «История Заратустры», Мэри Бойс «Зороастризм» также освещены многие страницы биографии Заратустры и сущность его учения.

Личность Заратустры, социальная и нравственно-философская суть его учения вызывает все больший интерес ученых мира. В работах английского

исследователя С.Ф.Вистли «Время и учение Заратустры» (1957), немецкого ученого С.Хартмана «Великий Заратустра» (1965-66), французского востоковеда М. Моля «Легенды о Заратустре в пехлевийских текстах» (1967), персидского ученого Шапура Шахбази «Интерпретация традиционной истории Заратустры» (1977) и других исследуются эпоха и биография Заратустры, правда и легенда о нем, историческая и современная сущность учения этого пророка, степень распространенности его убеждений в цивилизованном мире.

Немецкий ученый Фридрих Вилгельм Ницше (1844-1900) написал ценную книгу «Так говорил Заратустра» (1883-1884), в которой философские убеждения этого пророка изложены в сочетании с нравственно-этическими размышлениями автора.

В странах Европы и Запада изучение жизни и философско-нравственных воззрений Заратустры продолжается и в наше время. Одно из таких исследований, изданных под названием «Паризм. Религия Заратустры» (1980) принадлежит Свену Хатману. В Индии, где зороастризм существует как религия, также была издана книга «Вера и религия зороастризма» (1875), в которой исследователи ведут поиск своих важнейших религиозно-нравственных истоков.

Русские ученые также внесли вклад в изучение биографии Зардушта и его философии. Монография А.А.Погодина «Религия Заратустры» (1903) является одной из первых таких работ, осуществленных в России.

В развитии русской востоковедческой школе большая заслуга принадлежит академику В.В.Бартольду (1869-1930). Он в основном считал себя историком Средней Азии, однако в его изысканиях по истории Средней Азии большое место занимает изучение политической, культурной истории и социальной жизни средневекового

Ирана, Восточного Ирана - Хорасанской, Сиистанской и Балхской областей. В работах ученого высказаны полезные суждения о Заратустре и распространении зороастризма в странах Востока. В частности, размышления В.В.Бартольда интересны в том плане, что население Северного Туркистана и после арабских завоеваний и принятия новой религии, не предают забвению важнейшие принципы своей традиционной веры и религии. Он приводит факт из путевых заметок арабского путешественника Тамима ибн Бахра ал-Муттавия о том, что хотя в столице тугузгузов (уйгуров) основное население является последователем манихейства, в других частях страны живут последователи Заратустры [1, с. 285].

В 710 году, когда арабский военачальник Кутайба завоевывает Бухару, состоятельные люди оставляют свои дома и строят дома за городом и тем самым, воздвигают новый город. В новом городе укрываются арийцы и последователи зардуштизма, и после нескольких столетий он остается известным под названием замок Магов. Здесь сохранились храмы огнепоклонников, - пишет Бартольд в своей статье «Несколько слов об арийской культуре в Средней Азии» [1, с. 325].

Другой известный русский ученый, исследователь истории персидско-таджикской литературы Е. Э. Бертельс (1890-1957) также высказал обоснованные и ценные научные суждения о Заратустре и зороастризме. Первый том избранных трудов этого известного востоковеда – «История персидско-таджикской литературы» начинается с исследования, посвященного «Литературным памятникам древнего периода», где речь идет, прежде всего, о зороастризме [2, с. 31]. Ученый, рассуждая об исторической и мифологической личности Заратустры, о содержании и сути его реформистского учения, о его связи с «Авестой», анализирует и обобщает точку зрения европейских и западных исследователей по этим аспектам.

И.С.Брагинский обращает внимание научного сообщества к связи Заратустры с «Авестой» и к судьбе этой священной книги предков таджиков: она была сожжена и выброшена в море Александром Македонским, однако древнегреческие ученые взяли с собой на родину один экземпляр книги и перевели на греческий язык [5, с. 188-190].

В особенности, учреждение научного издания «Советское востоковедение» дает возможность востоковедам уделять больше внимания вопросам истории религии и философии стран Востока. Из числа произведений, представленных этой серией научному сообществу, заслуживает упоминания исследование В.В.Струве «Родина Зороастризма».

Таджикские ученые приступили к изучению Заратустры, зороастризма и его священной книги «Авесты» после Второй мировой войны. К этому вопросу первым обратился академик Б.Гафуров в серии своих исследований по истории таджикского народа. Однако прежде, чем высказать свою точку зрения о вкладе Б.Гафурова в изучении Заратустры, следует отметить, что Заратустра привлекал внимание наших предков и в средние века. Авторы романа подчеркивают, что в «Осор-ул-бакия» выдающегося мыслителя Абурайхана Бируни (X – первая половина XI вв.) существует раздел под названием «История о тех, кто приписывал себе пророчество и людям, обманутых ими». Известно, что этот раздел был написан с позиций отношения ислама к пророкам древнего немусульманского мира. Какими были верования наших предков до появления Заратустры? На этот вопрос Бируни отвечает так: «Пешдадские падишахи и некоторые из Каянов, избравшие Балх местом своего расположения, до появления Заратустры, в тридцатом году от начала правления Гуштаспа, поклонялись Солнцу и Луне, звездам и многим другим элементам» [4, с. 215]. Затем Бируни останавливаясь на

особенностях Поклонения Мехру (Солнцу), приходит к выводу, что «И для них обязательны три молитвы: первая во время восхода Солнца восемь ракатов, вторая – перед исчезновением Солнца из зенита пять ракатов, третья – днем, когда Солнце (на небе) пять ракатов. И при каждом ракате их молитвы кланяются три раза. И в два часа дня читают одну дополнительную молитву, другую – в девять часов утра, третью – в три часа ночи. И перед молитвой совершают ритуальное омовение. А после осквернения делают омовение. И не совершают обрезания, так как не обязаны это делать. Большинство их правил о бракосочетании, наказании и другие такие же как у мусульман» [4, с. 217].

Бируни указывает на сложность языка изложения «Авесты» по сравнению с другими книгами. «Заратустра принес книгу, которую называют «Авасто» (Абесто). - пишет Бируни, - И слова этой книги отличается от слов всех других книг мира, однако не восходят корнями к другой лексике, и для этой книги составлен алфавит, который превосходит другие языки по количеству букв. И недостаток в том, что этот пророк написал свою книгу словами, которые не смогут понять носители ни одного языка» [4, с. 221].

Наблюдения и рассуждения Бируни о языке «Авесты» обоснованы. Во времена Бируни, когда язык «Авесты» полностью вышел из употребления и превратился в непонятный архаизм, даже ученый такого уровня, как Бируни не смог раскрыть его суть. В наше время труды языковедов: С.Н. Соколова «Авестийский язык» (1961), «Язык Авесты» (1964), В.С. Расторгуевой, Д.И.Эдельмана «Опыт историко-типологического исследования иранских языков» (1975), И.М. Оранского «Введение в иранскую филологию» (1960), «Иранские языки» (1963) показывают, что авестийский язык относится к числу древнеиранских языков, точнее, к восточноиранским языкам.

В X веке один из сыновей Дария Сасанида написал поэму «Рождение Заратустры», которая охватывает биографию этого поэта. Сведения об этом представлены востоковедом и Авеста введом С. Ремписом.

«Книга о Заратустре» («Зардуштнаме») начиная с прошлых веков привлекает внимание востоковедов. Акнетильдю Перрон, французский востоковед в 1760 году переводит ее на латынь. Исследователь присоединяет ее к французскому переводу «Занд - Авесты» и публикует в Париже в 1771 году. «Книга о Заратустре» также была переведена на английский и издана в Лондоне востоковедом Иствиком.

У С. Айни, таджикского знатока истории и философии, нет публикаций о Заратустре, кроме замечания в его «Таджикском полу толковом словаре для таджикского литературного языка»: «Зардушт – пророк огнепоклонников в древнем Иране».

Серия исследований Б. Гафурова по истории, науке и культуре, философии открыли новую страницу в заратустроведении. Ученый в своих ценных исследованиях высказывает научно обоснованные суждения об «Авесте» как историческом источнике изучения общества Средней Азии в соответствии с учением «Авесты», также о вопросе формирования древних государств – Хорезма и Бактрии. Новое поколение таджикских ученых с опорой на находки Б.Гафурова в

«Таджиках», исследования русских и европейских ученых, называют Среднюю Азию, в частности, Бадахшан Хорезм центрами огнепоклонников.

Учение Заратустры имеет множество достоинств. Одним из его важнейших аспектов является подтверждение существования в мире сил добра и зла. Ахура Мазда признан олицетворением добра, Ахриман – проявлением зла. Борьба этих против ложных сил интерпретируется как движущая сила развития мира, где каждый человек должен поклоняться Ахурамазде как богу добра и избегать Ахримана как создателя зла.

Основная суть учения Заратустры – доброе слово, доброе поведение, добрая мысль, и авторы романа - Джум'а Куддус и Махмадрахим Карим, воплощая в главных героях своего произведения лучшие нравственные черты и качества, призывают людей к любви, преданности, доброжелательности.

Обращаясь к книгам о пророках, таджикские писатели, создающие исторические повести и романы, знакомятся с выдающимися личностями, историей, мифологией древних иранцев, с рассказами о пророках в Коране и Библии, узнают об исторических событиях периода формирования и распространения ислама, и вновь убеждаются, что религиозные учения направляют людей к добрым поступкам и делам.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бартольд, В.В. Полное собрание сочинений: в 9 т. / В.В. Бартольд [составители Е. В. Зеймаль, В.А. Лившиц]. – М.: Наука, 1964. – 2т.
2. Бертельс, Е.Э. История персидско-таджикской литературы / Е.Э. Бертельс. – М.: Восточная литература, 1960. – 555 с.
3. Брагинский, И.С. Из истории таджикской народной поэзии / И.С. Брагинский – М.: Ан. СССР, 1956. – 344 с.
4. Берунӣ, А. Осор-ул-бокия / А. Берунӣ. – Душанбе: Ирфон, 1990.
5. Куддус, Ҷ., Карим, М. / Ориёно 1. Ҳасрати Зардушт / Ҷ. Куддус., М. Карим – Душанбе: Адиб, 2007. – 568 с.
6. Куддус, Ҷ., Карим, М. / Ориёно 2. Биҳишти гумшуда / Ҷ. Куддус., М. Карим – Душанбе: Адиб, 2007. – 600 с.
7. Куддус, Ҷ., Карим, М. / Ориёно 3. Сад соли ғазаб / Ҷ. Куддус., М. Карим – Душанбе: Адиб, 2013. – 352 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ В РОМАНЕ

«АРИАНА-1. СКОРБЬ ЗАРАТУСТРЫ»

В статье автор проводит экскурс серии исторических романов Джум'ы Куддуса и Махмадрахима Карима «Ариана -1. Скорбь Заратустры» (2007), «Ариана -2. Потерянный рай» (2007) и «Ариана - 3. Сто лет гнева» (2013). Впервые в истории таджикской литературы писатели посредством художественного воображения и разноцветных картин создают образ первого арийского пророка, основателя зороастризма, светлый облик мудреца и философа Заратустры Спитамена и описывают острую борьбу и столкновения сил Добра и Зла. Во втором романе авторы изображают жизнь наших предков в эпоху Кушанидов, надежды и чаяния ученых и мыслителей того времени, показывают их влияние на мышление жителей Арийаны, Индии и Китая. В третьей книге, авторы, описывая судьбоносные события V-VI в.н.э., подчеркивают, что династия Эфталитов, заменив Кушанидов, объединили Бактрию, Индию, Хорасан и Среднюю Азию.

По мнению автора, эта серия исторических романов, охватывая многочисленные исторические, географические, литературные материалы, вносят весомый вклад в изучение истории нации.

Ключевые слова: таджикская литература, эпоха независимости, исторический роман, Заратустра, «Авеста», Джум'а Куддус и Махмадрахим Карим «Ариана -1. Скорбь Заратустры»

ИСТИФОДАИ САРЧАШМАҲОИ ТАЪРИХӢ ДАР РОМАНИ «ОРИЁНО-1. ҲАСРАТИ ЗАРДУШТ»

Муаллиф дар мақола силсилаи романҳои таърихӣ Ҷумъа Қуддус ва Маҳмадраҳими Карим «Ориёно-1. Ҳасрати Зардушт» (2007), «Ориёно-2. Биҳишти гумшуда» (2007), «Ориёно-3. Сад соли ғзаб (2013)»-ро баррасӣ мекунад. Бори аввал дар таърихи адабиёти тоҷик ин адибон тавассути таҳайюли бадеӣ ва дар асоси гуногунии илмиву адабӣ симои нахустпаёмбари ориёӣ, асосгузори кеши зардуштӣ, чехраи равшани ҳаким ва файласуф Зардушти Спитмонро офарида, муборизаи Неку Бадро инъикос намудаанд. Дар романи дуҷум муаллифон рӯзгори замони ниёгонро дар аҳди Кӯшонӣён, орзуву омили хирадмандони замон, таъсири онҳоро ба ташаккули маънавии сокинони кишварҳои Ориёно ва Ҳинду Чин тасвир кардаанд. Дар қисми сеюм замони сарнавиштсози Ҳайтолиён тасвир мегардад, ки дар асрҳои V-VI мелодӣ империяи Кӯшонӣёнро иваз карда, саросари Бохтар, Ҳинд, Хуросон, Осиёи Миёнаро муттаҳид карда буданд.

Ба фикри муаллиф, силсилаи романҳои «Ориёно» воқеаҳо ва маводи зиёди таърихӣ, адабӣ ва ҷуғрофиро фаро гирифта, барои омӯзиши таърихи миллат саҳми арзанда мегузоранд.

Калидвожаҳо: адабиёти тоҷик, замони истиқлолият, романи таърихӣ, Зардушт, «Авесто», Ҷумъа Қуддус ва Маҳмадраҳими Карим, «Ориёно-1. Ҳасрати Зардушт»

USING OF HISTORICAL SOURCES IN THE NOVEL BY “ARYANA-1. SORROW OF ZARDUSHT”

In the article the author conducts an excursus of the series of historical novels by Juma Kuddus and Mahmadrahim Karim “Oriyon-1. Sorrow of Zardusht” (2007), “Oriyon-2. The Paradise Lost” (2007) and “Oriyon-3. Hundred Years of Anger” (2013). For the first time in the history of Tajik literature writers create through the artistic imagination and colorful pictures

the image of the first Oriyon prophet, the founder of Zoroastrism, bright face of sage and philosopher Zaratustra Spitamen and describe a sharp struggle and collisions of right and wrong. In the second novel the authors depict the life of our ancestors in the era of Kushans, hopes and aspirations of scientists and thinkers of that time, show their influence on thinking of people of Oriyon, India and China. In the third book the authors describing the fateful events of V-VI centuries AD, emphasize that the Haytoliyon dynasty, having replaced Kushans, united Bactria, India, Khuroson and Central Asia.

According to the author this series of historical novels, including numerous historical, geographical, literary material, makes significant contribution to the study of the history of nation.

Keywords: historical prose, the historical novellas of independence period, historical novels by Juma Kuddus and Mahmadrhim Karim “Oriyon -1.Sorrow of Zardusht”

Сведения об авторе: Улмасова Замира - доктор филологических наук, профессор кафедры современной таджикской литературы Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова. Адрес: Республика Таджикистан, Худжанд, 735700, ул. Исмаила Сомони 199, кв. 80; Тел.: (+992) 92 771 44 70; E-mail адрес: Zamira_Ulmasova @ mail.ru

Information about the author: Ulmasova Zamira doctor of philology of chair of modern tajik literature Khujand state university named after B.Gafurov. Home address: Republic of Tajikistan, Khujand, 735700, Ismail Somoni street 199, Apt 80; Telephone: (+992) 92 771 44 70; E-mail: zamira_ulmasova @ mail.ru.

ТАШАККУЛИ ЖУРНАЛИСТИКАИ СИЁСӢ ДАР ШАРОИТИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аттоев Ш. Ш.

Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

Истиқлолияти давлатӣ барои мардуми шарафманди тоҷик имконият фароҳам овард, ки ихтиёри давлатдориро ба дасти худ гирифта, ба сӯи зиндагии осуда, эъмори давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявӣ роҳи васеъ кушоянд. Дар даврони соҳибистиклолӣ барои пешрафти беназири фарҳангӣ ва илмию техникӣ заминаи мусоид фароҳам оварда шуд. Ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакат аз нав эҳё гардида, рӯ ба рушду такомул ниҳоданд. Ин нуктаро Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон возеҳтар таъкид намудаанд: «Истиқлолият ва озодӣ дар сарнавишти миллати тоҷик гардиши кулӣ ба вучуд овард ва оғози марҳалаи сифатан нави таърихӣ гардид» [8, с. 4].

Журналистикаи тоҷик низ дар замони соҳибистиклолӣ аз ҳар ҷиҳат пеш рафт. Нахуст аз ҷиҳати сохтор ва муҳтаво комилан тозагӣ пайдо намуд. Аз қолаби ҳизбӣ ва яксамтии фаъолият берун шуд. Маҳз дар ҳамин даврон журналистика марому мақсади ҳудро бо назардошти ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳимояи ҳуқуқи инсон ба роҳ монд. Он вобаста ба самтҳои гуногуни фаъолияти ҷомеа ба журналистикаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ тақсим шуд. Бархе аз муҳаққиқон, ба монанди А. Набавӣ, Ш. Муллоев зимни таҳқиқи афкори ҷамъиятиву сиёсии тоҷикон заминаҳои таҳаввули афкори сиёсиро дар публицистикаи тоҷик муайян намудаанд [1, с. 6]. Ҳамчунин, вуруди фарҳанги техникӣ дар ҷомеа барои пешрафти ҳамаҷонибаи журналистика заминаи мусоид фароҳам овард. Ин буд, ки таъсис ва ба вучуд омадани теъдоди бисёри рӯзномаву маҷаллаҳои гуногунамавзӯӣ ва телевизиону радиоҳои зиёд мисоли равшани густариши ин самт аст. Таъсири хуби технологияи муосирро ба журналистика

дар ин ҷо наметавон сарфи назар намуд, ки муҳаққиқон борҳо ин нуктаро таъкид намудаанд [2, с. 8].

Афзун ба ин, рӯзноманигории мустақил низ ташаккул ва таҳаввул ёфт. Таъсиси матбуоти ҳизбӣ бошад, далели боризи ин даъво аст, ки таҳкими озодии суҳан ва журналистикаи озодро дар ҷомеаи Тоҷикистони навин собит месозад. Мо дар ин навишта маҳз дар атрофи рушди журналистикаи сиёсӣ изҳори назар хоҳем кард. Қабл аз он, ки дар ин мавзӯӣ суҳан ронем, лозим медонем, ки мафҳуми «журналистикаи сиёсӣ»-ро маърифат намоем. Таъкиди ин нукта лозим аст, ки журналистикаи сиёсиро аҳли таҳқиқ ба таври мухталиф маънидод кардаанд [1, с. 2; 3, с. 4].

Агар мулоҳизаҳои олимонро дар мавриди шинохти журналистикаи сиёсӣ баррасӣ намоем, равшан мегардад, ки ин мафҳум як самти муҳими журналистикаи муосир маҳсуб ёфта, маҷмӯи маводеро дарбар мегирад, ки доир ба сиёсати дохиливу хориҷӣ сабт ва ё нашр гардидаанд. Дар даврони шӯравӣ мафҳуми «матбуоти ҳизбӣ» ва ё «матбуоти сиёсӣ» маъмул буд. Албатта, мафҳуми мазкур ба маънои имрӯзаи журналистикаи сиёсӣ ба қор мерафт. Бо вучуди ин, ба назар бояд гирифт, ки имконият ва имтиёзи журналистикаи сиёсии имрӯз дар раванди ҷаҳонишавӣ зиёд гардида, мавқеи он дар тағйиру ташаккули афкори ҷомеа устувортар шудааст. Матбуоти сиёсӣ дар замони шӯравӣ ташвиқгари барнома ва аҳдофи ҳизби ҳукмрон буд. Аз ҳамин ҷиҳат, он ба меъёрҳои имрӯзаи журналистикаи сиёсӣ то ҷое ҷавобгӯ набуд. Азбаски журналистика низ чун дигар соҳаҳои ҳаёти ҷомеа бо тақозои сиёсати вақт амал мекард, имкон надошт, ки ҳодисаву воқеоти рӯзгорро, ҷунонки ҳаст, инъикос намояд,

балки чи тавре ки ҳукумати вақт меҳост, мунъакис менамуд. Дар журналистикаи сиёсии он рӯз мавзӯ ва масъалаҳое пешкаши хонанда ва бинанда мегардиданд, ки ифодагари пешрафтҳо ва комёбиҳои ҳокимият буданд. Табиист, ки андешаҳои муҳолиф нисбат ба ҳизби ҳукмрон дар журналистика роҳ намеёфтанд. Ҳамин ҷиҳати масъала бори дигар водор месозад, ки ташаккули журналистикаи сиёсии ростинро мо бояд ба замони истиқлолияти миллӣ марбут донем ва онро мавриди омӯзишу баррасӣ қарор диҳем. Қабл аз он, ки ин масъала мавриди баррасӣ қарор гирад, бояд ёдрас шуд, ки журналистикаи сиёсӣ дар Аврупо ва мамӯлики Ғарб дер боз ташаккул ва таҳаввул ёфта буд [2, с. 3].

Чунонки ишора кардем, дар Тоҷикистон ташаккули журналистикаи сиёсиро баъди соҳиб гардидан ба истиқлоли миллӣ метавон ба мушоҳида гирифт. Замони даргириҳои кишвар журналистикаи сиёсӣ то ҷое майдони васеи худро дарёфта, маводи ҷолибе ба миён овард. Албатта, маводи ин давраинаи матбуоти тоҷик таҳқиқи ҷиддӣ ва густардаеро интизор аст. Зеро ин марҳила бевосита ташаккули журналистикаи сиёсиро пеши назар меорад. Дар ин маврид чунин нуқта ба назар мерасад, ки журналистикаи сиёсӣ дар муҳити ноором низ пеш меравад. Ин назар на ба он маъност, ки барои пешрафти журналистикаи сиёсӣ ҳатман муҳити ноороми сиёсӣ мусоидат менамояд. Бояд таъкид кард, ки журналистикаи сиёсӣ дар ҳар давраи замон ва дар муҳити мухталиф метавонад густариш пайдо кунад ва дар баррасии муҳимтарин масоили сиёсӣ сахм дошта бошад. Маълум аст, ки дар кишварҳое, ки ҷангҳои шаҳрвандиро аз сар нагузаронидаанд, журналистикаи сиёсӣ пеш рафтааст. Мисоли равшан журналистикаи сиёсии рус мебошад. Дар Россия журналистикаи сиёсӣ аз назари мазмун ва мундариҷа яке аз пешрафтатарин журналистикаи сиёсии ҷаҳон ба шумор меравад.

Журналистикаи сиёсӣ, ба андешаи мо, вобаста ба муҳити осоиштагӣ ё ноором нест, балки он самти муҳими баррасикунонда ва инъикосгари ҳавадиси ҷомеа мебошад, ки

мавзӯҳои марбут ба давлат ва сохтори сиёсии Ҳукумат, ҳамчунин вазъи имрӯзаву ояндаи сиёсати вақтро муайян ва барои мардум маълум менамояд. Бахусус дар замон, ки баҳсҳои иттилоотӣ бидуни нооромиҳои сиёсӣ густариш доранд, журналистикаи сиёсӣ дар ҳамин гуна гирудорҳо бо дифоъ аз арзишҳои милливу маънавӣ бояд фаъолияти назаррас дошта бошад. Аз ҳамин рӯ, пиндоштани журналистикаи сиёсӣ ҳамчун маҷмӯи маводи ихтилофангез на он қадар қобили қабул аст.

Таҳаввули журналистикаи сиёсиро дар замони соҳибистиклолии Тоҷикистон дар чанд нуқта метавон ба мушоҳида гирифт:

1. Дар замони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аксаран мавзӯ ва мундариҷаи ВАО ба масъалаҳои сиёсӣ, аз ҷумла эътирофи арзишҳои милливу маънавӣ, аз вартаи ноамнӣ раҳо сохтани кишвар, қатъ намудани ҷанги шаҳрвандӣ, даъвати гурезагон аз кишварҳои дигар ва амсоли ин иртибот пайдо кард. Чунин мавзӯҳоро фаро гирифтани матолиби публитсистӣ дар ташаккули журналистикаи сиёсӣ заминаи мусоид фароҳам овард. Ҳамчунин, баҳсу мунозираҳое, ки дар матбуоти даврӣ ва телевизионҳои кишвар сураат мегирифтанд, як навъ аз озодии сухан далолат мекарданд, ки ин ҳам аз нишонаҳои журналистикаи сиёсии воқеӣ буд;

2. Мазмун ва мундариҷаи маводи матбуот дар даврони ҷанги таҳмилӣ ҷавобгӯ ба журналистикаи сиёсии касбӣ мебошад. Мутолиаи маводи ин давра тақозр менамояд, ки зимни таҳқиқ ба он ҷиддӣ муносибат намуда, оид ба хусусиятҳои сохториву мундариҷавии онҳо назари интиқодӣ намоем. Масъалаи муҳими дигар дар ин маврид он аст, ки мо бояд ба мазмун ва мундариҷаи барномаҳои телевизионӣ таваҷҷуҳи илмӣ намуда, оид ба ҳусну қубхи онҳо назари худро баён созем. Дар ин маврид изҳор бояд дошт, ки даъвоҳои мансабталошиву ҳукуматхоҳии ашхоси сиёсӣ ба ҳукми маводи журналистикаи сиёсӣ ворид гардидаанд, ки мо бояд зимни таҳқиқ ба ин масъала низ боэҳтиёт ва бо назардошти меъёрҳои илмӣ ва ахлоқи касбӣ муносибат намоем;

3. Таъсиси матбуоти даврии хизбӣ дар Тоҷикистон дар таҳаввули журналистикаи сиёсӣ нақши назаррас дорад. Имрӯз дар Тоҷикистон 7 хизби сиёсӣ фаъолият дошта, аксари онҳо нашрияи худро соҳибанд. Нашрияҳои «Минбари халқ», «Сухани халқ», «Нидои ранҷбар», «Голос Таджикистана», «Адолат», «Сафинаи умед», «Иттиҳод», «Иқтисодиёт ва ҳаёт» ва «Меҳргон» дарвоқеъ, барои ташаккул ва таҳаввули журналистикаи сиёсӣ заминаи мусоид фароҳам оварданд. Бояд дар назар дошт, ки матолиби ин рӯзномаҳо ҳам аз ҷиҳати масъалгузорӣ ва ҳам аз назари сохтору мундариҷа намоёнгари мавҷудияти журналистикаи сиёсӣ мебошад. Ба ин назар метавон гуфт, ки нашрияҳои аҳзоби сиёсӣ заминагузори журналистикаи сиёсӣ дар замони истиқлолият ҳастанд;

4. Ба вучуд омадани рӯзнома ва радиову телевизионҳои хусусӣ дар замони истиқлолият бевосита нишонгари таҳаввули журналистикаи сиёсӣ буда, маводи рӯзномаҳои хусусӣ дар баробари рӯзномаҳои ҳукуматӣ як навъ барои ривочи журналистикаи сиёсӣ заминаи мусоид фароҳам сохтаанд. Фаъолияти радиову телевизионҳои хусусӣ низ барои ба вучуд омадани андешаву афкори мухталиф замингузори журналистикаи сиёсӣ буда, бештари барномаҳои радиову телевизионҳои хусусӣ ба самти сиёсат низ нигаронида шудаанд;

5. Доман густурдани шабакаи умумиҷаҳонии интернет ва оҷонсиҳои иттилоотӣ низ аз омилҳои густариши журналистикаи сиёсӣ буда, имрӯз имконият ва имтиёзи онлайнжурналистика дар баррасӣ ва инъикоси муҳимтарин масъалаҳои сиёсӣ хеле муассир арзёбӣ мешавад.

Заминаҳои таҳаввули журналистикаи сиёсиро дар Тоҷикистон метавон ба ҳамин омилҳо марбут донист. Аммо, бо вучуди ин, ба назари мо баъзе аз масъалаҳо ва мушкилоте мавҷуданд, ки дар густариши минбаъдаи журналистикаи сиёсӣ монеаҳо эҷод карданишон аз эҳтимол дур нест. Аз ҷумла:

1. Нахуст, тарбияи журналистони касбӣ ва забондон дар муассисаҳои таҳсилоти

олии ватаниву хориҷӣ аз муҳимтарин ҳадаф дар ин самт махсус мешавад. Зеро пешрафти минбаъдаи тамоми самтҳои журналистикаи тоҷик ба мутахассисони варзидаи соҳа вобастагӣ дорад. Маълум аст, ки муҳорибаҳои иттилоотӣ дар ҷаҳони мусоир беш аз пеш авҷ гирифта, ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст. Дар ин даргириҳои фикрӣ ва ҷангҳои иттилоотӣ журналистоне метавонанд барои халқу миллат хидмат кунанд, ки аз таърихи миллати худ оғох, худшинос, сиёсатшинос, забондон ва ватандӯст бошанд;

2. Иштироки мунтазам ва огоҳонаи журналистони касбӣ дар муҳорибаҳои иттилоотӣ, ки дар перомони масъалаҳои сиёсӣ ҷараён мегиранд. Чунин ба назар мерасад, ки журналистони соҳибтаҷриба ва соҳибмактаб аксари вақт дар муҳорибаҳои иттилоотие, ки оид ба масъалаҳои милливу маънавӣ сурат мегиранд, бетараф ҳастанд. Дар ин масъалаҳо иштирок намудани журналистони камтаҷриба ва ноогоҳ натиҷаҳои манфие ба миён меорад, ки ин омил метавонад назари андешамандони хориҷиро нисбат ба журналистикаи сиёсии тоҷик дигар намояд. Хушбахтона, мо ҳанӯз журналистон ва равшанфикроне дорем, ки дар набарди иттилоотии имрӯз метавонанд манфиати милливу маънавии моро дифоъ намоянд;

3. Таҷдиди назар ба сиёсати кадрӣ соҳа яке аз муҳимтарин корҳост, ки ба пешрафти самтҳои гуногуни журналистика муассир мебошад. Масъулон бояд донанд, нафаре, ки сухан гуфта метавонад ва чеҳраи зебо дорад, ҳанӯз журналисти касбӣ нест. Ба мушоҳида мерасад, ки дар радиову телевизионҳои мо аксар вақт меъёри интихоби кадр дар натоқӣ ва симои зебо маҳдуд мешавад. Ҳоло он ки дар замони даргириҳои сиёсӣ ва муҳорибаҳои иттилоотӣ натоқику симои хуб ҳанӯз кофӣ нест. Дар мавриди матбуоти даврӣ низ бояд зикр кард, ки навиштаҳои сабукмоя аз ҷониби қаламкашони ҷавон оид ба масоили сиёсӣ ба пешрафти журналистикаи сиёсӣ таъсир гузошта наметавонад. Ин гуна навиштаҳо заъф ба журналистикаи сиёсии кишвар мегарданд. Пешгирии чунин навиштаҳо аз манфиат ҳолӣ нест.

Дар натиҷаи омӯзиш ва таҳқиқи дар муаррифӣ ва ташвиқи сиёсати миллӣ масъалаҳои мавриди назар раванди муяссар шуд. Аз ин рӯ, таҳқиқи мароҳили инкишофи журналистикаи сиёсӣ вусъат таърихӣ, таъйини мушаххасоти сохториву пайдо карда, ҷиҳати ҳифзи арзишҳои мундариҷавӣ, жанриву матнӣ ва муайян милливу маънавӣ дар муҳорибаи намудани мавқеи журналистикаи сиёсӣ иттилоотӣ заминаи мусоид фароҳам дар пешрафти журналистикаи миллӣ меорад. Бояд дар назар дошт, ки бидуни таъсиргузор мебошад. рушди журналистикаи сиёсӣ наметавон

АДАБИЁТ:

1. Абдуллоев, Ш. Маорифпарварӣ ва озодфикрӣ / Ш. Абдуллоев. - Душанбе, 1994. - 152 с.
2. Ким, М.Н. Журналистика. Методология профессионального творчества. СПб: Изд-во Михайлова В.А., 2004. - 496 с.
3. Корконосенко, С. Г. Основы журналистики / С. Г. Корконосенко. - Москва: Аспект-пресс, 2001. - 287 с.
4. Карасев, П. С. Проблемы теории публицистики. - Ленинград, 1973. - 39 с.
5. Набавӣ, А. Нарзуллои Бектош ва илму адаби тоҷик / А. Набавӣ. - Душанбе, 2004.
6. Набавӣ, А. Нахустин рӯзномаи тоҷикӣ ва фарҳанги рӯзноманигорӣ / А. Набавӣ. - Душанбе, 2007.
7. Сайдалиев, Д. М. Роль СМИ в процессе демократизации общества в Республике Таджикистан. Диссертация на соискание уч. степени канд.полит.наук / Д. М. Сайдалиев. - Душанбе, 2009. - 139 с.
8. Суханронии Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи истиқлолияти давлатӣ [Матн]. - Душанбе, 2017. - С.4.

ТАШАККУЛИ ЖУРНАЛИСТИКАИ СИЁСӢ ДАР ШАРОИТИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мақола ба баррасии масоили пайдоиш ва таҳаввули журналистикаи сиёсӣ дар Тоҷикистон бахшида шудааст. Зикр мегардад, ки журналистикаи тоҷик дар замони истиқлолият тағйир ёфта, аз қолаби якҷаҳизбӣ ва яқсамтии ҷаҳолият берун шуд, сохтор ва муҳтавои тоза пайдо кард.

Муаллифи мақола зухури журналистикаи сиёсии Тоҷикистонро ба замони соҳибистиқлолии кишвар марбут дониста, пайдоиши онро ба чанд авомил нисбат додааст, ки инҳо Истиқлолияти миллии Тоҷикистон, оғози ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ, таъсиси матбуоти ҳизбӣ, зухури ВАО-и мустақил, пайдоиш ва густариши интернет ва оҷонсиҳои иттилоотӣ мебошанд. Ҳар яке аз ин омилҳо дар мақола бо мисолҳои мушаххас ва таҳлилҳои илмӣ асоснок карда шудаанд.

Калидвожаҳо: журналистикаи сиёсӣ, истиқлолияти миллӣ, ВАО-и мустақил, матбуоти тоҷик, матбуоти ҳизбӣ, сиёсати кадрӣ ВАО, оҷонсии иттилоотӣ.

РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Статья посвящена рассмотрению вопросов возникновения и эволюции таджикской политической журналистики и освещения некоторых проблем деятельности средств массовой информации периода независимости Республики Таджикистан. Отмечается, что таджикская журналистика в период государственного суверенитета, претерпев изменения во многих аспектах, приобрела новизну в плане структуры и содержания, вышла за рамки однопартийности и единого направления деятельности.

Автор статьи, основываясь на изучении и осмыслении соответствующих материалов, связывает возникновение таджикской политической журналистики с периодом государственной независимости Таджикистана и определяет факторы, способствующие формированию политического направления таджикской журналистики. К числу таких факторов относятся национальный суверенитет, начало навязанной гражданской войны, образование партийной печати, зарождение независимых СМИ, появление интернета и информационных агентств. Каждый из исследуемых автором факторов научно обоснован и подкреплён анализом конкретных примеров.

Ключевые слова: политическая журналистика, национальный суверенитет, независимые СМИ, таджикская печать, партийная печать, кадровая политика СМИ, информационное агентство.

THE DEVELOPMENT OF POLITICAL JOURNALISM IN THE STATE INDEPENDENCE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

The article devoted to the issues of appearance and development of Tajik political journalism and highlighting the certain problems of Mass media of the period of Republic Tajikistan' independence. It is noted that the Tajik journalism in the period of state independence bearing alternations in many aspects acquired novelty in the plan of structure and content, also came out from the frames of mono-party and single trend of activity.

Based on corresponding materials the author of the article connects the rise of the Tajik political journalism with the period of state independence of Tajikistan and determines the factors promoting the formation of the explored direction of the Tajik journalism. The factors are national independence, civil war, grounds of party press, rise of independent media, starting activities of Internet and informational agencies. Each of these factors are scientifically encouraged with detailed examples by the author

Keywords: political journalism, national independency, independent Mass Media, Tajik press, party press, Mass Media staff policy, informational agency.

Сведения об авторе: Аттоев Шодруз Шарифбоевич - аспирант кафедры телевизионной журналистики Таджикского государственного института культуры и искусств им. М. Турсунзаде. E-mail: shodruzattoev@gmail.com, +992927301094.

Information about the author: Attoev Shodruz Sharifboevich - a Post-graduate student of department television journalism, Tajik state institute of culture and art named after. M. Tursunzoda. E-mail: shodruzattoev@gmail.com, +992927301094.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Фарҳанг ва санъат»-и Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода пешниҳод мегарданд

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи «Фарҳанг ва санъат» пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад;

б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад;

в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла мувофиқат намояд.

Ҳамаи маводи илмие, ки ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бо ёрии системаи Antiplagiat барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матн онҳо маводи дигар муаллифони бе овардани иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гуна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матн мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матн бо забони русӣ англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матн бо забони тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати A4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

- индекси УДК (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

- номи мақола;

- насаб, дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Шарипов Д.М.);

- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;

- матн асосии мақола;

- ҳангоми овардани иқтибос адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, адабиёти №4 ва саҳифаи 25;

- нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин, онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд;

- рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

- баъди рӯйхати адабиёти истифодашуда маълумоти зерин бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) омода карда шавад: номи мақола; насаб, ном ва номи падар; номи муассиса; аннотатсия ва калидвожаҳо (аннотатсия на камтар аз 20 сатр ва калидвожаҳо аз 7 то 10 номгӯ);

- дар охири мақола бо ду забон (русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи кори муаллиф.

Маҷаллаи илмӣ «Фарҳанг ва санъат» бо Фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 3 апрели соли 2019, № 69, ба Феҳристи маҷаллаҳои тақризшавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудааст.

Научный журнал «Фарҳанг ва санъат» («Култура и искусство») по распоряжению Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан, от 3 апреля 2019 года, № 69, включён в Перечень рецензируемых журналов Республики Таджикистан.

The scientific journal "Culture and Art" on behalf of the Higher attestation commission under the President of the Republic of Tajikistan dated April 3, 2019, № 69, was included in the Register of review journals of the Republic of Tajikistan.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Культура и искусство» Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- при цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25;
- таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название. ;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- после списка использованной литературы оформляется следующая информация на трех языках (на таджикском, русском и английском языках): название статьи, ФИО автора, название организации, аннотация и ключевые слова (аннотация не менее 20 строк, ключевые слова от 7 до 10 слов или словосочетаний) ;
- информация об авторе на русском и английском языках (здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес место работы автора.

RULES FOR THE AUTHORS

Requirements for scientific articles entering the scientific journal “Culture and Art” of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzade

All the scientific articles entering the editorial office of the journal must meet the following requirements: a) the article should be written in compliance with the established requirements of the journal; b) the article should be the result of scientific research; c) the article must correspond to one of the areas (sections) of the journal.

All the materials coming to the editorial board are checked for borrowings from open sources (plagiarism) and the verification is performed using the Antiplagiat system. Articles containing elements of plagiarism are automatically withdrawn from the consideration, and the authors are deprived of the opportunity to publish their work in the journal. Requirements for the design of the scientific articles:

The article should be prepared in Microsoft Word format, font – Times New Roman, size – 14, fields – 2.5 cm from all directions, interval – 1.5.

The volume of the article (including the annotation and the list of references) should be in the range of 10 to 12 pages of A4 format.

The article should have the following structure:

- UDC index (the index can be obtained in any scientific library);
- the title of the article;
- the surname and initials of the author (for example, Sharipov D.M.);
- the name of the organization in which the author of the article is working;
- the main text of the article;
- the list of the used literature (no less than 10 and not more than 25 titles of scientific literature). References are made in accordance with the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5 – 2008;
- the title of the article, abstract and key words are made in three languages (Tajik, Russian and English). Annotation is made in the volume of at least 20 lines, keywords from 7 to 10 words or phrases;
- Information about the author in Russian and English. Here the author's full name, academic degree, academic title (if any), the name of the organization in which the author works (authors), the position of the author (authors) in the organization, phone, e-mail, and the postal address of the author's work are indicated.

When citing a particular material, references are indicated in square brackets []. Sample: [4, p.25]. That is, the literature number 4 and page 25.

Tables, schemes, diagrams and figures must be grouped and numbered. Tables, charts, diagrams and figures should have a name both in the language of the article and in English.

ФАРҲАНГ ВА САНЪАТ
КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО
CULTURE AND ART

№4
2019

Нишонии мо:
ш. Душанбе, хиёбони Борбад 73а.
Телефонҳо: 231-22-63, 231-45-45,
www.ddst.tj
E-mail: tajartins@yandex.com

Нашрия аз тарафи Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон
таҳти №034/мҷ - 97 аз 6.12.2017 номнавис шудааст.

Теъдоди нашр 100 нусха.
Супориш № 37/19.

Маҷалла дар матбааи нашриёти
«*Истеъдод*» ҷоп шудааст. Шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел: 221-95-43.
E-mail: istedod2010@mail.ru